МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНЖЕНЕРНИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ІМ. Ю.М. ПОТЕБНІ
ЗАПОРІЗЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Н. Г. Метеленко
В. О. Оглобліна
І. В. Сіліна

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

Конспект лекцій
для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності 072 “Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок” освітньо-професійної програми “Фінанси держави та підприємницьких структур” денної та заочної форм здобуття освіти

Затверджено
вченою радою ЗНУ
протокол № 12 від 01.07.2025 р.

Запоріжжя
2025

УДК 336.76(075.8)
М541
Метеленко Н. Г., Оглобліна В. О., Сіліна І. В. Фінансовий ринок: конспект лекцій для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності 072 “Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок” освітньо-професійної програми “Фінанси держави та підприємницьких структур” денної та заочної форм здобуття освіти. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2025. 128 с.

Конспект лекцій підготовлено відповідно до силабусу навчальної дисципліни “Фінансовий ринок”.

Подано зміст лекційних занять, до кожної теми наведено перелік контрольних питань і тестових завдань для самоконтролю, що забезпечує більш повне засвоєння навчального матеріалу. Визначення основних термінів і понять навчальної дисципліни розкрито в термінологічному словнику.

У виданні висвітлено теоретичні та методичні питання функціонування та розвитку фінансового ринку, його ролі в процесах накопичення капіталу, використання та оцінки його фінансових інструментів; комплексного розуміння системи взаємозв’язків на фінансовому ринку та ролі на ньому держави, запропоновано комплекс різноманітних аналітичних матеріалів та схем

Конспект лекцій призначений для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності 072 “Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок” освітньо-професійної програми “Фінанси держави та підприємницьких структур”.

Рецензенти:

В. В. Храпкіна - доктор економічних наук, професор кафедри маркетингу та управління бізнесом Національного університету “Києво-Могилянська академія” (Київ).

І. І. Соболєва - фінансовий аналітик з врегулювання проблемної заборгованості бізнес клієнтів ГО АТ КБ “ПРИВАТБАНК” (головна фахівчиня з кредитування малого бізнесу АТ КБ “ПРИВАТБАНК”)

Відповідальний за випуск

Шапуров О. О., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів Інженерного навчально-наукового інституту ім. Ю.М. Потебні ЗНУ.

ЗМІСТ

ВСТУП…….	4
ТЕМА 1. Фінансовий ринок: сутність, функції та роль в економіці ……	6
ТЕМА 2. Регулювання фінансового ринку …….	20
ТЕМА 3. Роль фінансових посередників на фінансовому ринку ……	26
ТЕМА 4. Ризики на фінансовому ринку ……	31
ТЕМА 5. Основи організації грошового ринку ……	38
ТЕМА 6. Валютний ринок: сутність, структура, операції	45
ТЕМА 7. Кредитний ринок ……	54
ТЕМА 8. Фондовий ринок ……..……	70
ТЕМА 9. Цінні папери як головний інструмент фінансового ринку ……	79
ТЕМА 10. Фондова біржа та біржові операції ……	89
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК……	101
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА…….	124
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА……...	125

ВСТУП

Реформування всієї системи економічних відносин, соціальні перетворення, що відбуваються в Україні, зумовлюють швидке зростання фінансового ринку і професійної діяльності його учасників. Фінансовий ринок є багатоаспектною соціально-економічною системою, на основі якої функціонує ринкова економіка в цілому. Він сприяє акумулюванню капіталу для інвестицій у виробничу і соціальну сфери, структурній перебудові економіки, позитивній динаміці соціальної структури суспільства, підвищенню достатку кожної людини. Тому розвиток ринкових економічних відносин вимагає від учасників фінансового ринку глибоких знань щодо організації та механізму його функціонування, застосування його інструментів, особливостей здійснення операцій на фінансовому ринку і використання набутих знань у практичній роботі.

Метою викладання навчальної дисципліни "Фінансовий ринок" є формування у студентів системи глибоких теоретичних знань із питань функціонування фінансового ринку, його ролі в процесах накопичення капіталу, використання та оцінки його фінансових інструментів; комплексного розуміння системи взаємозв'язків на фінансовому ринку та ролі на ньому держави.

Основними завданнями дисципліни "Фінансовий ринок" є:

– вивчення теоретичних основ та принципів функціонування фінансового ринку;

– оволодіння практичними знаннями основних законодавчих та нормативних документів, які регламентують діяльність фінансового ринку;

– розуміння механізмів взаємодії оферентів та споживачів фінансових послуг;

– здобуття практичних навичок з питань функціонування на валютному, грошовому, кредитному та фондовому ринках;

– дослідження фінансових послуг на ринку позик;

– розуміння особливостей первинного та вторинного ринків цінних паперів;

– визначення ролі фондової біржи та біржових операцій.

У результаті вивчення курсу здобувач повинен:

Знати:

– передумови виникнення фінансового ринку;

– сутність фінансового ринку, його функції;

– основи побудови фінансового ринку як цілісного механізму перерозподілу фінансових ресурсів між державою, юридичними та фізичними особами;

– суть та переваги фінансового посередництва, види фінансових посередників;

– суть та види фінансових ризиків, методи їх оцінки, етапи управління фінансовими ризиками;

– суть грошового ринку, його структуру, процес формування цін на ньому, роль НБУ на грошовому ринку, особливості функціонування основних інструментів облікового та міжбанківського ринку;

– основи організації валютного ринку, його структуру, суть і методи валютного регулювання, основні поняття валютного ринку;

– суть кредитного ринку, його структуру, види банківських кредитів, основні форми небанківського кредитування;

– теоретичні засади функціонування ринку цінних паперів, його структуру, класифікацію цінних паперів;

– суть і завдання первинного ринку цінних паперів, порядок емісії та форми розміщення цінних паперів, особливості функціонування вторинного ринку цінних паперів, види фондових індексів, рейтингування цінних паперів та емітентів;

– види, функції та правила фондової біржі.

Вміти:

– проводити оцінку доцільності інвестування у різноманітні фінансові інструменти та операції;

– проводити нарахування простих та складних відсотків на вкладені кошти;

– визначати крос-курси валют;

– складати графіки погашення позик;

– проводити вартісну оцінку акцій, облігацій та інших цінних паперів;

– визначати результати термінових угод для кожної зі сторін, застосовувати арбітражні стратегії;

– розраховувати фондові індекси.

Подано зміст лекційних занять, до кожної теми наведено перелік контрольних питань і тестові завдання для самоконтролю, що забезпечують більш повне засвоєння навчального матеріалу. Визначення основних термінів і понять навчальної дисципліни розкрито в термінологічному словнику.

Конспект лекцій призначено для допомоги бакалаврам у процесі вивчення економічних відносин, що виникають між прямими учасниками ринку при формуванні попиту і пропозиції на специфічні продукти – фінансових послуг, а також напрямків та механізму державного управління економікою.

ТЕМА 1. ФІНАНСОВИЙ РИНОК: СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ ТА РОЛЬ В ЕКОНОМІЦІ

План

1. Сутність та функції фінансового ринку.
2. Структуризація фінансового ринку.
3. Фінансові інструменти, їх характеристика.
4. Суб`єкти фінансового ринку, їх функції.

1. Сутність та функції фінансового ринку.

Ринок є складною багатофункціональною і комплексною структурою, що охоплює різноманітні тісно пов'язані між собою ринки: матеріально-сировинних та енергетичних ресурсів, основних фондів, трудових ресурсів, предметів споживання, фінансових ресурсів (фінансовий ринок) та інші.

На фінансовому ринку взаємодіють такі суб'єкти, у яких виникає потреба в коштах для господарської діяльності чи споживчих потреб, а також ті, у яких є деякий надлишок грошових коштів (накопичуються заощадження), що можуть бути використані для інвестицій. У ролі тих, хто потребує додаткового капіталу, головним чином, виступають держава, різні суб'єкти господарської діяльності. Вільними заощадженнями володіє, в основному, населення. Інвестиційний капітал надходить до тих, хто його потребує, із двох джерел: власних і чужих коштів. Для держави власними коштами є надходження до державного бюджету, для підприємств – нерозподілений прибуток та амортизаційні відрахування. До категорії чужих коштів належать тимчасово вільні грошові кошти (заощадження) суб'єктів господарської діяльності та населення. Саме на фінансовому ринку відбувається переміщення грошових фондів від тих, що мають тимчасово вільні ресурси (заощадження), до тих, що потребують інвестицій.

На фінансовому ринку суб'єкти, що мають вільні фінансові ресурси, передають їх на різних умовах іншим учасникам ринку, які опосередковано через суб'єктів ринку або безпосередньо використовують залучені ресурси для функціонування різних галузей економіки, забезпечення населення та потреб держави. Фінансові ресурси надаються таким чином:

– на умовах позики, коли інвестор надає кошти в тимчасове користування з поверненням;

– на умовах співвласності, коли інвестор набуває права власності на придбані за інвестовані кошти матеріальні чи нематеріальні активи;

– на умовах, що не передбачають виконання фінансових зобов'язань.

Передача в користування фінансових ресурсів на фінансовому ринку оформляється тим чи іншим фінансовим інструментом. Якщо ресурси надаються на умовах позики, це оформляється інструментами позики (борговими цінними паперами або різними видами кредитних інструментів). Якщо інвестор вкладає кошти в акціонерний капітал, то операція оформляється інструментами власності – акціями.

За допомогою продажу фінансових активів (інструментів) здійснюється передавання фінансових ресурсів від тих, хто має їх надлишок, тобто від інвесторів, до тих, хто потребує інвестицій. Фінансові активи є специфічними неречовими активами, які являють собою законні вимоги власників цих активів на отримання певного, як правило, грошового доходу в майбутньому. Фінансові активи – це специфічні товари, що обертаються на фінансовому ринку, до яких належать готівкові гроші (як гривня, так і валюта),депозити, дорогоцінні метали (золото у формі монет, злитків або брусків), цінні папери різних видів, боргові зобов'язання, страховітехнічні резерви, права вимоги боргу.

Оскільки передача в користування капіталу відбувається через продаж фінансових активів, які відображають право на отримання доходу на вкладений капітал, можна дати такевизначення фінансового ринку. Фінансовий ринок – це складна економічна система, що є сферою прояву економічних відносин між продавцями та покупцями фінансових активів (інструментів). На фінансовому ринку взаємодіють попит в особі покупця фінансових активів і пропозиція в особі продавця цих активів. Ціна на будь-який фінансовий актив встановлюється на рівні, що характеризує врівноваження попиту та пропозиції на цей актив.

Тих, хто від свого імені випускає (емітує) фінансові активи і зобов'язується виконувати обов'язки, що випливають із умов їх випуску, називають *емітентами* фінансових активів. Власників фінансових активів називають *інвесторами.*

Фінансовий ринок виражає економічні відносини між суб'єктами економіки з приводу реалізації вартості та споживчої вартості, закладеної у фінансових активах. Ці відносини, які виникають на фінансовому ринку, визначаються об'єктивними економічними законами, фінансовою політикою держави тареальною потребою суб'єктів економіки здійснювати заощадження та інвестиції, надавати та брати грошові кошти в борг, що формує в остаточному підсумку сутність фінансового ринку. На фінансовому ринку діють закони попиту та пропозиції, граничної корисності, конкуренції, що зумовлюють реальні можливості функціонування всіх суб'єктів економіки відповідно доумов ринкової економіки.

Як економічна категорія ***фінансовий ринок*** – це система економічних відносин, пов'язаних із процесом купівлі-продажу, випуском та обігом фінансових активів (інструментів), які знаходяться у власності економічних суб'єктів національної, регіональної та світової економіки. Обов'язковими атрибутами фінансового ринку є чіткі правила торгівлі, наявність професійних учасників ринку, розвинута ринкова інфраструктура.

Із організаційної точки зору, фінансовий ринок є системою самостійних окремих ринків (сегментів), у кожному з яких виділяються ринки конкретних видів фінансових активів.

Сутність і роль фінансового ринку в економіці держави найбільш повно розкривається в його функціях, основними з яких є:

1. Мотивована мобілізація заощаджень населення, господарських

суб'єктів, державних органів, зарубіжних інвесторів і трансформація акумульованих грошових коштів у позиковий та інвестиційний капітал. Тимчасово вільний капітал, який перебуває у формі суспільних заощаджень, тобто грошових та інших фінансових ресурсів, не витрачений на споживання і реальне інвестування, залучається через механізм фінансового ринку окремими його учасниками для подальшого ефективноговикористання в економіці країни. Механізм функціонування фінансового ринку забезпечує виявлення обсягу і структури попиту на окремі фінансові активи та своєчасне його задоволення в межах усіх категорій споживачів, які тимчасово мають потребу в залученні капіталу із зовнішніх джерел.

2. Реалізація вартості, втіленої у фінансових активах, та організація процесу доведення фінансових активів до споживачів (покупців, вкладників). Організація процесу доведення фінансовихактивів до споживачів забезпечується через мережу різноманітних інститутів із реалізації фінансових активів (банків, бірж, брокерських контор, інвестиційних фондів, фондових магазинів, страхових компаній). Ця функція полягає у створенні нормальних умов для вкладення грошових ресурсів (заощаджень) споживачів (покупців, вкладників) у фінансові активи, що їх цікавлять.

3. Перерозподіл на взаємовигідних умовах грошових коштівсуб'єктів із метою їх ефективнішого використання в інвестиційній сфері. Задовольняючи значний обсяг і широке коло інвестиційних потреб суб'єктів, механізм фінансового ринку через систему ціноутворення окремих фінансових інструментів виявляє найбільшефективні сфери і напрями інвестиційних потоків із позицій забезпечення високого рівня дохідності капіталу, який використовується з цією метою.

4. Фінансове обслуговування учасників економічного кругообігу та фінансове забезпечення процесів інвестування у виробництво та інші види діяльності. Зміст цієї функції полягає в створенні фінансовим ринком умов для залучення (концентрації) суб'єктами підприємницької діяльності фінансових ресурсів,необхідних для розвитку їх виробничо-торговельного процесу.Процес залучення фінансових ресурсів передбачає як накопичення капіталу, так і взяття його в борг (позика).

5. Вплив на грошовий обіг і прискорення обороту капіталу, що сприяє активізації економічних процесів. Сутність функції впливу на грошовий обіг зводиться до створення фінансовим ринком умов для безупинного переміщення грошей у процесі здійснення різноманітних платежів і регулювання обсягу грошової маси в обігу. Через дану функцію здійснюється реалізація на фінансовому ринку грошово-кредитної політики держави.

Забезпечуючи мобілізацію, розподіл і ефективне використання вільного капіталу, задовольняючи в найкоротші терміни потреби в ньому окремих господарюючих суб'єктів, фінансовий ринок сприяє прискоренню обороту використаного капіталу, кожний цикл якого генерує додатковий прибуток і приріст національного доходу в цілому.

6. Формування ринкових цін на окремі види фінансових активів. Ринковий механізм ціноутворення на фінансовому ринку дозволяє повністю врахувати поточне співвідношення попиту і пропозиції на різні фінансові активи, яке формує відповідний рівень цін на них; максимальною мірою задовольнити економічніінтереси продавців і покупців фінансових активів.

7. Здійснення кваліфікованого посередництва між продавцем і покупцем фінансових активів. Фінансові посередники добре обізнані зі станом поточної фінансової кон'юнктури, умовами здійснення угод із різними фінансовими інструментами та в найкоротші терміни можуть забезпечити зв'язок продавців та покупців. Наявність фінансового ринку та фінансових інститутів, що забезпечують його функціонування, допомагає мобілізувати великий обсяг заощаджень, ефективніше їх розмістити та знизити ризики, ніж це можуть зробити окремі вкладники, а також сприяє скороченню операційних витрат, об'єднанню та диверсифікації ризиків, розвиткові спеціалізованих консультаційних послуг із управління ризиками, визначення перспективних напрямів інвестицій, оцінки платоспроможності тих, хто залучає інвестиції; задоволенню потреб вкладників у ліквідності та надійності; задоволенню потреб інвесторів у терміновому вкладенні вільних коштів.

8. Страхова діяльність і формування умов для мінімізації фінансових та комерційних ризиків. Фінансовий ринок виробив власний механізм страхування цінових ризиків та систему спеціальних фінансових інструментів, які в умовах нестабільності економічного розвитку країни та кон'юнктури фінансового і товарного ринків дозволяють знизити до мінімуму фінансовий та комерційний ризик продавців і покупців фінансових і реальних активів, пов'язаний зі зміною цін на них.

Вищеназвані функції фінансовий ринок здійснює переважно через відкриття банківських рахунків і створення спеціальних фондів (пенсійних, страхових тощо); надання банківських кредитів, комерційних та інших позик; здійснення операцій із цінними паперами суб'єктів господарювання та держави тощо.

Основною метою фінансового ринку є мобілізація і перерозподіл заощаджень між сферами й секторами економіки.

Фінансовий ринок робить доступними грошові фонди для всіх його учасників (держави, підприємств, населення), які маютьодну мету – збільшення капіталу.

2. Структуризація фінансового ринку.

Структуризація фінансовою ринку – це процес цілеспрямованого його поділу на індивідуальні сегменти за різними ознаками.

Структуризація фінансового ринку ***за основними видами фінансових активів***:

а) *кредитний ринок* (ринок позикового капіталу), на якому об'єктом купівлі-продажу є вільні кредитні ресурси (позиковий капітал), обіг яких здійснюється на умовах повернення,строковості, платності і забезпеченості;

б) *ринок цінних паперів*, на якому об'єктом купівлі-продажу виступають усі види цінних паперів, емітованих підприємствами, різними фінансовими інститутами, державою**.** За видами цінних паперів він поділяється на ринки акцій, облігацій, інших видів первинних цінних паперів та їх похідних (деривативів);

в) *ринок дорогоцінних металів*, на якому об'єктом купівлі- продажу виступають дорогоцінні метали (золото, срібло, платина,паладій);

г) *валютний ринок,* на якому об'єктом купівлі-продажу виступають валютні цінності; д) *страховий ринок,* на якому об'єктом купівлі-продажу виступає страховий захист у формі різноманітних страхових продуктів**.** Виділяють ринок страхування майна, особистого страхування, страхування відповідальності, ризиків;

е) *ринок фінансових послуг,* на якому об'єктом купівлі-продажу є фінансові послуги як операції з фінансовими активами, що здійснюються професійними учасниками ринку в інтересах клієнтів. Фінансові послуги за своєю структурою є дуже різноманітними, вони можуть мати ознаки кредитних операцій, операцій оренди, страхування тощо.

За періодом обертання фінансових активів фінансовий ринок поділяється на такі сегменти:

а) *ринок грошей*, на якому здійснюються операції купівлі-продажу ринкових фінансових інструментів і фінансових послуг усіх вищерозглянутих фінансових ринків із терміном обертання до одного року. Фінансові активи, що обертаються на ринку грошей, є найліквіднішими, їм притаманний найменший рівень фінансового ризику, а система формування цін на них є відносно простою. Ринок грошей об'єднує ринок короткострокових депозитно-позичкових інструментів, ринок торговельно-комісійних операцій, ринок міжбанківського кредиту та валютний ринок;

б) *ринок капіталів*, на якому здійснюються операції купівлі- продажу ринкових фінансових інструментів і фінансових послуг із терміном обертання більше одного року. Фінансові активи, які обертаються на ринку капіталів, порівняно з фінансовими активами ринку грошей, як правило, менш ліквідні, з більшим рівнем фінансового ризику і відносно високим рівнем дохідності.

Ринок капіталів включає:

– ринок середньо- та довгострокових цінних паперів;

– ринок середньо- та довгострокового кредиту .

За організаційними формами функціонування виділяютьорганізований і неорганізований фінансові ринки.

Організований (біржовий) ринок представлений системою фондових і валютних бірж, функціонує за визначеними правилами, встановленими біржами.

На організованому фінансовому ринку забезпечується:

– висока концентрація попиту і пропозиції в одному місці (встановлюється найбільш об’єктивна система цін на окремі фінансові інструменти);

– перевірка фінансового стану емітентів основних видів цінних паперів, які допущені до торгів;

– процедура торгів, яка носить відкритий характер;

– гарантія виконання укладених угод.

Неорганізований (позабіржовий або “вуличний” ринок) – це ринок, на якому здійснюється купівля-продаж фінансових інструментів і послуг поза організаторами торгівлі.

Цей ринок характеризується:

– високим рівнем фінансового ризику (оскільки багато фінансових інструментів і послуг, які котируються на ньому, не пройшли процедури перевірки на біржах або були ними відхиленів процесі лістингу);

– низьким рівнем юридичної захищеності та поточної інформованості покупців;

– торгівлею цінних паперів нижчої якості.

Поряд із тим, цей ринок забезпечує обіг більш широкої номенклатури фінансових інструментів і послуг; задовольняє потреби окремих інвесторів у фінансових інструментах з високим рівнем ризику і, відповідно, більшим доходом; більшою мірою забезпечує таємницю здійснення окремих угод.

За регіональною ознакою (за глобальністю операцій, територіальною ознакою) фінансовий ринок включає:

а) *місцевий* фінансовий ринок, представлений в основному операціями банків, страхових компаній, неорганізованих торговців цінними паперами з їх контрагентами – місцевими господарюючими суб’єктами і населенням;

б) *регіональний* фінансовий ринок, який функціонує в межах області (регіону) і поряд із місцевими неорганізованими ринками включає систему регіональних фондових і валютних бірж;

в) *національний* фінансовий ринок, який включає всюсистему фінансових ринків держави, їх видів і організаційнихформ;

г) *світовий* фінансовий ринок як складову частину світової фінансової системи, у якій інтегровані національні фінансові ринки держав із відкритою економікою.

За швидкістю реалізації угод на фінансовому ринку розрізняють:

а) *ринок із негайною реалізацією угод* (ринок “спот”), на якому угоди здійснюються в короткотерміновий (як правило, до трьох днів) період часу;

б) *ринок із реалізацією угод у майбутньому*, який включає такі строкові ринки: форвардний, ф’ючерсний, опціонний і ринок свопів. Предметом обігу на цьому ринку є, як правило, фондові, валютні і товарні деривативи.

За умовами обігу фінансових інструментів (у даному випадку мова йде про фондові інструменти) фінансовий ринок поділяється на:

а) *первинний* ринок, що характеризує ринок перших та повторних емісій цінних паперів, на якому здійснюється їх початкове розміщення серед інвесторів;

б) *вторинний* ринок, де обертаються цінні папери, продані на первинному ринку. Однією з основних функцій вторинного ринку є встановлення реальної ринкової ціни (курсової вартості) окремих цінних паперів, яка відображає всю наявну інформацію про фінансовий стан емітентів і умови емісії.

З точки зору джерел залучення коштів, фінансовий ринок включає:

а) *ринок позикового капіталу* (ринок боргових зобов'язань, борговий ринкок), на якому суб'єкти господарювання за допомогою фінансових інструментів беруть гроші в борг і використовують їх на свої потреби. Основними фінансовими інструментами на цьому ринку є облігації, заставні та векселі;

б) *ринок акціонерного капіталу* (інструментів власності), на якому інвестори за допомогою акцій мають можливість об'єднати гроші, вкласти їх у певний проект, а прибуткирозподіляти пропорційно до вкладених коштів.

3. Фінансові інструменти, їх характеристика.

Згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 13 (П(С)БО 13) "Фінансові інструменти" *фінансовий інструмент* – це контракт, який одночасно зумовлює виникнення (збільшення) фінансового активу в одного підприємства і фінансового зобов'язання або інструменту власного капіталу в іншого. Так, наприклад, акція є фінансовим активом на балансі інвестора і водночас – пайовим інструментом (фінансовим зобов'язанням) на балансі емітента. Облігація – це фінансовий актив на балансі утримувача і фінансове зобов'язання – на балансіемітента.

Фінансові інструменти в бухгалтерському обліку України поділяються на такі:

– фінансові активи,
– фінансові зобов'язання,
– інструменти власного капіталу,
– похідні фінансові інструменти.

До фінансових активів входять: грошові кошти, не обмежені для використання, та їх еквіваленти; дебіторська заборгованість, не призначена для перепродажу; фінансові інвестиції, що утримуються до погашення; фінансові активи, призначені для перепродажу (фінансові активи, придбані з метою подальшого продажу для отримання прибутку від короткотермінових змін їхньої ціни та/або винагороди посередника); інші фінансові активи.

Фінансові зобов'язання включають фінансові зобов'язання, призначені для перепродажу, та інші фінансові зобов'язання. Згідно з П(С)БО 13, фінансове зобов'язання – контрактне зобов'язання: а) передати грошові кошти або інший фінансовий актив іншому підприємству; б) обмінятися фінансовими інструментами з іншим підприємством на потенційно невигідних умовах.

Фінансове зобов'язання, призначене для перепродажу, – фінансове зобов'язання, що виникає внаслідок випуску фінансового інструменту з метою подальшого продажу для отримання прибутку від короткотермінових коливань його ціни та/або винагороди посередника.

До інструментів власного капіталу належать прості акції, частки та інші види власного капіталу.

Похідний фінансовий інструмент – це інструмент, розрахунки за яким провадитимуться у майбутньому; його вартість змінюється внаслідок змін відсоткової ставки, курсу цінних паперів, валютного курсу, індексу цін, кредитного рейтингу (індексу) або інших змінних, що є базисними; який не потребує початкових інвестицій. Похідні фінансові інструменти включають ф'ючерсні контракти, форвардні контракти та інші похідні фінансові інструменти.

Закон України "Про цінні папери та фондовий ринок" визначає, що ***фінансові інструменти*** – цінні папери, строкові контракти (ф'ючерси), інструменти грошового обігу, відсоткові строкові контракти (форварди), строкові контракти на обмін (на певну дату в майбутньому) в разі залежності ціни від відсоткової ставки, валютного курсу чи фондового індексу (відсоткові, курсові чи індексні свопи), опціони, що дають право на купівлю або продаж будь-якого із зазначених фінансових інструментів, у тому числі тих, що передбачають грошову форму оплати (курсовіта відсоткові опціони). Цей закон містить визначення категорії "фінансові інструменти", яке ототожнює поняття "фінансові інструменти" та "цінні папери".

Інструменти, які обслуговують фінансовий ринок, класифікують за різними ознаками.

За видами фінансових ринків:

а) інструменти кредитного ринку – гроші, цінні папери і розрахункові документи, які обертаються на кредитному ринку;

б) інструменти ринку цінних паперів – різноманітні цінні папери, які обертаються на цьому ринку;

в) інструменти валютного ринку – іноземна валюта, розрахункові валютні документи, а також окремі види цінних паперів та їх похідні, які обслуговують цей ринок;

г) інструменти страхового ринку – страхові послуги, які пропонуються до продажу (страхові продукти), а також розрахункові документи і окремі види цінних паперів та їх похідні, які обслуговують цей ринок;

д) інструменти ринку дорогоцінних металів – золото, срібло, платина, паладій, які використовуються з метою формування фінансових резервів і тезаврації, а також цінні папери та їх похідні, які обслуговують цей ринок.

За періодом обертання фінансові інструменти включають:

а) короткострокові фінансові інструменти (із періодом обігу до одного року), які обслуговують операції на ринку грошей;

б) довгострокові фінансові інструменти (із періодом обігу більше одного року), що обслуговують операції на ринку капіталів. До цього виду фінансових

інструментів належать і так звані “безтермінові фінансові інструменти”, кінцевий термін погашення яких не встановлено (наприклад акції).

За характером фінансових зобов’язань фінансові інструменти поділяються на такі види:

1. *Інструменти, за якими не виникають наступні фінансові зобов’язання* (інструменти без наступних фінансових зобов’язань). Вони є, як правило, предметом самої фінансової операції, і при їх передачі покупцю продавець не несе додатковихфінансових зобов’язань (наприклад валютні цінності, золото).

2. *Боргові фінансові інструменти.* Ці інструменти, характеризуючи кредитні відносини між їх покупцем і продавцем, зобов’язують боржника погасити в передбачені терміни їх номінальну вартість і заплатити додаткову винагороду у формі відсотка (якщо вона не входить до складу номінальної вартості боргового фінансового інструменту, який погашається). Прикладом боргових фінансових інструментів є облігації, векселі, ощадні сертифікати тощо.

3. *Пайові фінансові інструменти.* Вони підтверджують право їх власника на частку (пай у статутному фонді їх емітента) і на отримання відповідного доходу (у формі дивідендів, відсотків). Пайовими фінансовими інструментами є акції, інвестиційні сертифікати.

Залежно від пріоритетної значимості розрізняють первинні та вторинні фінансові інструменти.

Первинні фінансові інструменти, або фінансові інструменти першого порядку (як правило, цінні папери), характеризуються їх випуском в обіг первинним емітентом і підтверджують прямі майнові права або відносини кредиту (акції, облігації, векселі).

Вторинні фінансові інструменти, або деривативи (фінансовіінструменти другого порядку), підтверджують право або зобов’язання їх власника купити або продати первинні цінні папери, валюту, товари або нематеріальні активи на попередньо визначених умовах у майбутньому періоді. Вони використовуються для проведення спекулятивних фінансових операцій і страхування цінового ризику (хеджування). Залежно від складу первинних активів, відповідно до яких деривативи випущені в обіг, вони поділяються на фондові, валютні, страхові, товарні тощо. Основними видами деривативів є ф’ючерсні, форвардні, опціонні контракти, своп-контракти.

За гарантованістю рівня дохідності фінансові інструменти бувають таких видів:

1. *Фінансові інструменти з фіксованим доходом,* тобто з гарантованим рівнем дохідності при їх погашенні (або протягом періоду їх обігу) незалежно від кон’юнктурних коливань, ставки позикового відсотка (норми прибутку на капітал) на фінансовому ринку.

2. *Фінансові інструменти з невизначеним доходом,* рівеньдохідності яких може змінюватися залежно від фінансового стану емітента (прості акції, інвестиційні сертифікати) або у зв’язку зі зміною кон’юнктури фінансового

ринку (боргові фінансові інструменти з плаваючою відсотковою ставкою, що залежить від встановленої облікової ставки, курсу певної "твердої" іноземної валюти і т.п.).

За рівнем ризику виділяють такі види фінансових інструментів:

1. Безризикові фінансові інструменти – державні короткострокові цінні папери, короткострокові депозитні сертифікати найбільш надійних банків, „тверда" іноземна валюта, золото, інші дорогоцінні метали, придбані на короткий період.

2. Фінансові інструменти з низьким рівнем ризику, до яких належать, як правило, короткострокові боргові фінансові інструменти, що обслуговують ринок грошей, виконаннязобов'язань за якими гарантовано стійким фінансовим станом і надійною репутацією позичальника (який характеризується терміном "першокласний позичальник").

3. Фінансові інструменти з помірним рівнем ризику – інструменти, рівень ризику за якими приблизно рівний середньоринковому.

4. Фінансові інструменти з високим рівнем ризику, до яких належать фінансові інструменти з рівнем ризику, який суттєво перевищує середньоринковий.

5. Фінансові інструменти з дуже високим рівнем ризику ("спекулятивні"), які використовуються для здійснення найбільш ризикованих спекулятивних операцій на фінансовому ринку. Прикладом таких інструментів є акції "венчурних" (ризикових) підприємств; облігації з високим рівнем відсотка, емітовані підприємством із кризовим фінансовим станом; опціонні та ф'ючерсні контракти тощо.

4. Суб`єкти фінансового ринку, їх функції.

Головними суб'єктами фінансового ринку є нефінансові корпорації, що виробляють продукцію на ринок і надають послуги нефінансового характеру; домашні господарства (всі представлені в економіці фізичні особи); фінансові корпорації(інститути); держава та іноземні учасники. Через фінансові інститути (банки та небанківські фінансові установи) заощадження населення, суб'єктів господарювання надходять до інших учасників і дають їм змогу задовольнити потребу в додаткових коштах.

Держава на фінансовому ринку виступає в ролі покупця та продавця фінансових активів, а також відіграє вирішальну роль його регулятора. Державне регулювання фінансового ринку в Україні здійснюється системою органів державно-правового регулювання, яку складають: орган законодавчої влади – Верховна Рада України; органи центральної виконавчої влади – Президент України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України України та інші; а також місцеві органи державної влади, головним чином, місцеві державні адміністрації (до їхньої компетенції належать питання реєстрації юридичних осіб або реєстрації іноземних інвестицій тощо) і органи судової

влади, у тому числі господарські суди. Крім того, державне регулювання окремих сегментів фінансового ринку здійснюють спеціальні органи: на ринку банківських послуг та валютному ринках – Національний банк України (НБУ); на ринку цінних паперів та похідних – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР); на інших ринках фінансових послуг – Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг).

Контроль за діяльністю учасників фінансового ринку здійснює Антимонопольний комітет України та інші державні органи.

Учасників фінансового ринку за функціями, які вони виконують, можна поділити на такі групи:

1) продавці та покупці фінансових активів (послуг), які складають групу прямих учасників фінансового ринку і здійснюють на ньому основні функції при проведенні фінансовихопераций;

2) фінансові посередники, які забезпечують зустріч інвестора і позичальника (банки та спеціалізовані небанківські установи, торговці цінними паперами);

3) інститути інфраструктури – суб'єкти, що виконують допоміжні функції (обслуговування основних учасників або окремих операцій на фінансовому ринку тощо);

4) державні регулюючі органи;

5) саморегулівні організації – це добровільні об'єднання професійних учасників фінансового ринку, які не мають на меті отримання прибутку і створюються з метою захисту інтересівсвоїх членів та інших учасників ринку.

Розглянемо конкретні види учасників фінансового ринку в розрізі основних його секторів.

На ***кредитному ринку*** є такі основні види прямих учасників фінансових операцій:

- *кредитори* – суб'єкти фінансового ринку, які надають позики під певний відсоток. Основною функцією кредиторів є продаж кредитних ресурсів (як власних, так і залучених) для задоволення різноманітних потреб позичальників. Кредиторами нафінансовому ринку можуть виступати: держава (здійснюючи цільове кредитування підприємств, населення); банки (здійснюючи найбільший обсяг і широкий спектр кредитних операцій); небанківські кредитні установи (кредитні спілки, лізингові компанії, ломбарди та інші); населення (вкладаючи у банки кошти на депозитні рахунки, кредитуючи державу), суб'єкти господарювання (надаючи позики іншим підприємствам, державі,вкладаючи кошти на рахунки в банки); іноземні кредитори;

- *позичальники* – суб'єкти фінансового ринку, які отримують позики від кредиторів під певні гарантії їх повернення і за певну плату у формі відсотка. Основними позичальниками на кредитному ринку виступають: держава (отримуючи кредити від міжнародних фінансових організацій, банків, суб'єктів господарювання, населення); банки (отримуючи кредити на міжбанківському

кредитному ринку, залучаючи кошти населення, суб'єктів господарювання); підприємства (для поповнення оборотних коштів і формування інвестиційних ресурсів); населення (отримуючи споживчі кредити).

На ***ринку цінних паперів*** є такі основні види прямих учасників фінансових операцій:

- е*мітенти* – суб'єкти фінансового ринку, які залучають необхідні фінансові ресурси шляхом випуску (емісії) цінних паперів, і беруть на себе зобов'язання виконувати всі вимоги, які випливають із умов їх випуску. Емітентами цінних паперів є держава (виконавчі органи державної влади та органи місцевого самоврядування), а юридичні та фізичні особи. На національному фінансовому ринку можуть обертатися цінні папери, емітовані резидентами та нерезидентами;

– *інвестори* – суб'єкти фінансового ринку, які вкладають свої грошові кошти в різноманітні види цінних паперів із метою отримання доходу у вигляді відсотків, дивідендів і приросту курсової вартості цінних паперів.

На ***валютному ринку*** є такі основні види учасників валютнихоперацій:

– *продавці валюти,* основними з яких є: держава, яка реалізує на ринку через уповноважені органи частину валютних резервів; банки, які мають ліцензію на здійснення валютних операцій; підприємства, які ведуть зовнішньоекономічну діяльність; фізичні особи, які реалізують наявну в них валюту через мережу обміннихвалютних пунктів;

– *покупці валюти* – ті ж суб'єкти, що й її продавці.

На ***страховому ринку*** основними видами прямих учасників фінансових операцій виступають:

– *страховики* – суб'єкти фінансового ринку, які реалізують різні види страхових послуг (страхових продуктів). Основною функцією страховиків на фінансовому ринку є здійснення всіх видів і форм страхування шляхом прийняття на себе за певну плату різноманітних видів ризиків із зобов'язанням відшкодувати суб'єкту страхування збитки при настанні страхового випадку. Основними страховиками є: *страхові фірми і компанії відкритого типу* (надають страхові послуги всім категоріям суб'єктів страхування); кептивні страхові компанії і фірми – дочірні компанії у складі холдингової компанії (фінансово–промислової групи), створені з метою страхування переважно суб'єктів господарювання, які входять до її складу; компанії з пе–рестрахування ризику (перестраховики), які беруть на себе частину або весь ризик інших страхових компаній (основною метою операцій перестрахування є дроблення великих ризиків для зменшення сум збитку, який відшкодовується первинним страховиком при настанні страхового випадку);

– *страхувальники* – суб'єкти фінансового ринку, які купують страхові послуги у страхових компаній та фірм із метою мінімізації своїх фінансових втрат при настанні страхової події. Страхувальниками виступають як юридичні, так і фізичні особи.

На ***ринку дорогоцінних металів*** основними видами прямих учасників фінансових операцій є:

– *продавці дорогоцінних металів*: держава, яка реалізує частину свого золотого запасу; банки, які продають частину своїх золотих авуарів; юридичні та фізичні особи;

– *покупці дорогоцінних металів* (ті ж суб'єкти, що і продавці).

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте зміст поняття та завдання фінансового ринку.
2. Перелічіть функції фінансового ринку в економіці України.
3. Наведіть структуризацію фінансового ринку за основними видами фінансових активів
4. Наведіть структуризацію фінансового ринку за організаційними формами функціонування.
5. Дайте визначення фінансових інструментів.
6. Охарактеризуйте первинні фінансові інструменти.
7. Охарактеризуйте вторинні фінансові інструменти.
8. Наведіть класифікацію фінансових інструментів за рівнем ризику.
9. Хто є головними суб'єктами фінансового ринку ?
10. Перелічіть групи учасників фінансового ринку за функціями, які вони виконують.

Тестові завдання для самоконтролю

1. Операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів – це:

а) фінансові операції;
б) фінансові послуги;
в) допоміжні операції;
г) супутні послуги.

2. Залучення, зберігання, видача, управління, купівля, продаж та інші дії з фінансовими активами – це:

а) фінансові операції;
б) фінансові послуги;
в) допоміжні операції;
г) супутні послуги

3.Учасниками фінансового ринку є:

а) юридичні особи, які мають право надавати фінансові послуги;
б) фізичні особи, які мають право надавати фінансові послуги;
в) споживачі фінансових послуг;
г) всі відповіді правильні.

4. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку підпорядкована:

а) Верховній Раді України;
б) Кабінету Міністрів України;
в) Президенту України;

г) Кабінету Міністрів України та Президенту України

5. Основною функцією Національного банку України є:

а) сприяння дотриманню стабільності банківської системи України;

б) забезпечення стабільності грошової одиниці України;

в) представництво інтересів України в міжнародних банках та інших міжнародних кредитних установах;

г)забезпечення цінової стабільності

6. Виробництво й споживання фінансових послуг збігаються у:

а) у збалансуванні попиту і пропозиції;

б) у часі і просторі;

в) у потребах на ці послуги;

г) вірної відповіді не має.

ТЕМА 2. РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

План

1. Необхідність та основні завдання регулювання фінансового ринку.
2. Органи державного регулювання діяльності фінансових установ.
3. Саморегульовані організації фінансових посередників.

1. Необхідність та основні завдання регулювання фінансового ринку.

Регулювання фінансового ринку – це цілеспрямований вплив на систему взаємовідносин, що складаються на фінансовому ринку, з метою впорядкування цих взаємовідносин і забезпечення захисту інтересів осіб, які беруть у них участь.

Основною метою регулювання фінансового ринку є забезпечення гармонізації всіх видів інтересів учасників цього ринку: індивідуальних, корпоративних, державних, а також інтересів міждержавних та інтернаціональних об'єднань

Міжнародне ругулювання здійснюється міжнародними організаціями або шляхом укладення міжнародних угод щодо інтеграції окремих національних фінансових ринків, упорядкування інтернаціоналізованих сегментів ринку та проведення угод інструментами фінансового ринку суб`єктами міжнародного права.

Державне регулювання ринків фінансових послуг – це здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг та запобігання кризовим явищам.

Весь досвід економічного розвитку показує, що висока якість фінансових активів підвищує якість ринку і тим самим стимулює економічне зростання.

Високоякісний, добре відрегульований фінансовий ринок:

– знижує загальний ризик, який міжнародні інвестори пов'язують з конкретною країною;

– є незамінним інструментом для залучення в процес економічного розвитку всього обсягу заощаджень населення.;

– підвищує динамічність економічної системи та її репутацію.

Державне регулювання діяльності з надання фінансових послуг здійснюється відповідно до Закону "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг".

Метою державного регулювання ринків фінансових послуг в Україні є:

– проведення єдиної та ефективної державної політики у сфері фінансових послуг;

– захист інтересів споживачів фінансових послуг;

– створення сприятливих умов для розвитку та функціонування ринків фінансових послуг;

– створення умов для ефективної мобілізації і розміщення фінансових ресурсів учасниками ринків фінансових послуг з урахуванням інтересів суспільства;

– забезпечення рівних можливостей для доступу до ринків фінансових послуг та захисту прав їх учасників;

– додержання учасниками ринків фінансових послуг вимог законодавства;

– запобігання монополізації та створення умов розвитку добросовісної конкуренції на ринках фінансових послуг;

– контроль за прозорістю та відкритістю ринків фінансових послуг;

– сприяння інтеграції в європейський та світовий ринки фінансових послуг.

Державне регулювання діяльності з надання фінансових послуг здійснюється шляхом:

– ведення державних реєстрів фінансових установ та ліцензування діяльності з надання фінансових послуг;

– нормативно-правового регулювання діяльності фінансових установ;

– нагляду за діяльністю фінансових установ;

– застосування уповноваженими державними органами заходів впливу;

– проведення інших заходів з державного регулювання ринків фінансових послуг.

2. Органи державного регулювання діяльності фінансових установ.

Державне регулювання ринків фінансових послуг здійснюється:

– щодо ринку банківських послуг – Національним банком України;

– щодо ринків цінних паперів та похідних цінних паперів – Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку;

– щодо інших ринків фінансових послуг – спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг.

Антимонопольний комітет України та інші державні органи здійснюють контроль за діяльністю учасників ринків фінансових послуг та отримують від них інформацію у межах повноважень.

Уповноважений орган є центральним органом виконавчої влади, який працює за колегіальним принципом. Він не може бути учасником фінансових ринків як емітент облігацій внутрішніх та зовнішніх державних позик або здійснювати будь-яку іншу діяльність на фінансових ринках. Положення про уповноважений орган за поданням Кабінету Міністрів України затверджується Президентом України.

Уповноваженим органом можуть бути використані такі заходи впливу:

– зобов'язати порушника вжити заходів для усунення порушення;

– вимагати скликання позачергових зборів учасників фінансової установи;

– накладати штрафи;

– тимчасово зупиняти або анулювати ліцензію на право здійснення діяльності з надання фінансових послуг;

– відсторонювати керівництво від управління фінансовою установою та призначати тимчасову адміністрацію;

– затверджувати план відновлення фінансової стабільності фінансової установи;

– порушувати питання про ліквідацію установи.

Посадові особи, які порушують законодавство про здійснення діяльності з надання фінансових послуг, несуть кримінальну відповідальність, установлену законом.

Банківське регулювання – одна з функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.

Банківський нагляд – система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими фінансово–кредитними установами у процесі їх діяльності законодавства України і встановлених нормативів із метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників.

Метою банківського нагляду є стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках.

Державне регулювання діяльності банків здійснюється Національним банком України у таких формах:

1. Адміністративне регулювання:

– реєстрація банків і ліцензування їх діяльності;

– встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків;

– застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру;

– нагляд за діяльністю банків;

– надання рекомендацій щодо діяльності банків.

2. Індикативне регулювання:

– встановлення обов'язкових економічних нормативів;

– визначення норм обов'язкових резервів для банків;

– встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій;

– визначення процентної політики;

– рефінансування банків;

– кореспондентських відносин;

– управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції;

– операцій з цінними паперами на відкритому ринку;

– імпорту та експорту капіталу.

Негативний вплив несталості валютних курсів на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків викликає необхідність втручання державних органів у сферу міжнародних валютних відносин з метою обмежити коливання валютного курсу через операції центральних банків.

Головними методами ***регулювання валютного курсу*** є валютна інтервенція та дисконтна політика.

Валютна інтервенція – це пряме втручання центрального банку або казначейства у валютний ринок.

Часто валютна інтервенція використовується для підтримання курсу валюти на зниженому рівні, для здійснення *валютного демпінгу* – знецінювання національної валюти з метою масового експорту товарів за цінами, нижчими за світові.

Суть *дисконтної політики* зводиться до підвищення або зниження дисконтної ставки центрального емісійного банку з метою вплинути на рух зарубіжних короткострокових капіталів.

Методами валютного регулювання, що використовуються традиційно, є *девальвація* та *ревальвація* – зниження та підвищення падаючого валютного курсу.

На теперішній час у світовій практиці існує система гнучких валютних курсів. Кожна країна має право вибирати режим валютного курсу.

Модель, відповідно до якої почав складатися ринок цінних паперів в Україні, має універсальні та особливі риси Найбільш важливі з них наступні.

– Законодавче регулювання РЦП.

– Законодавче закріплення списку цінних паперів.

– Державне регулювання випуску ЦП й інформація про ці випуски.

– Публікація емітентом річних звітів.

– Державне ліцензування посередницької діяльності.

– Державний контроль на РЦП.

– Біржовий та позабіржовий сегмент РЦП.

3. Саморегульовані організації фінансових посередників.

Саморегульована організація – неприбуткове об'єднання фінансових установ, створене з метою захисту інтересів своїх членів та інших учасників ринків фінансових послуг та якому делегуються відповідними державними органами, що здійснюють регулювання ринків фінансових послуг, повноваження щодо розроблення і впровадження правил поведінки на ринках фінансових послуг та/або сертифікації фахівців ринку фінансових послуг.

Ознаки та права, які мають саморегулюючі організації:

– добровільне об’єднання;

– наявність різноманітних видів діяльності

– розробка обов’язкових правил та стандартів професійної діяльності та операцій на фінансовому ринку;

– здійснення професійної підготовки кадрів, встановлення вимог, обов’язкових для роботи на даному ринку;

– контроль за виконанням учасниками ринку встановлених правил та нормативів;

– інформаційна діяльність на ринку;

– забезпечення зв'язку та захисту інтересів учасників ринку в державних органах управління;

– виконання регулюючих функцій, які недоцільно виконувати державі.

Питання для самоконтролю

1. Перелічіть цілі та завдання державного регулювання ринку фінансових послуг в Україні.
2. Назвіть органи державного регулювання ринку фінансових послуг та принципи їх взаємодії.
3. Які форми державного регулювання ринку фінансових послуг в Україні Ви знаєте?
4. Дайте характеристику діяльності Національного банку України щодо регулювання та нагляду на ринку банківських послуг.
5. Які повноваження НБУ щодо регулювання діяльності небанківських фінансових установ?
6. Які повноваження Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку щодо регулювання діяльності професійних учасників ринку?
7. Які повноваження Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг щодо регулювання небанківського фінансового сектора.
8. Охарактеризуйте основні проблеми державного регулювання ринку фінансових послуг в Україні.
9. У чому полягають завдання та повноваження саморегулівних організацій учасників ринку фінансових послуг?
10. Визначте напрями вдосконалення державного регулювання фінансового сектора економіки України.

Тестові завдання для самоконтролю

1. Метою державного регулювання фінансового ринку в Україні є:

а) проведення єдиної та ефективної державної політики у сфері фінансових послуг;

б) здійснення державної політики у сфері фінансових послуг;

в) забезпечення рівних можливостей для доступу до ринків фінансових послуг та захисту прав їх учасників;

г) усі відповіді правильні.

2. Державне регулювання діяльності з надання фінансових послуг здійснюється шляхом:

а) ведення державних реєстрів фінансових установ і реєстрів осіб, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги, та ліцензування діяльності з надання фінансових послуг;

б) нормативно-правового регулювання діяльності фінансових установ і здійснення інших заходів щодо державного регулювання ринків фінансових послуг;

в) нагляду за діяльністю учасників ринків фінансових послуг (крім споживачів фінансових послуг) та застосування уповноваженими державними органами заходів впливу;

г) усі відповіді правильні.

3. Державне регулювання ринків цінних паперів і деривативів здійснюється:

а) Національним банком України;

б) Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку;

в) Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг;

г) немає правильної відповіді.

4. Антимонопольний комітет України на ринку фінансових послуг здійснює:

а) контроль за діяльністю учасників ринків фінансових послуг та отримує від них інформацію у межах повноважень, визначених законом;

б) установлення обов'язкових вимог учасникам ринку;

в) ліцензування професійної діяльності на ринку;

г) підтримання правопорядку на ринку фінансових послуг.

5. Непряме державне регулювання фінансового ринку здійснюється такими методами, як:

а) проведення встановленої податкової, грошової політики, політики у сфері формування і використання коштів державного бюджету, управління державною власністю;

б) установлення обов'язкових вимог, що пропонуються учасникам ринку, ліцензування професійної діяльності на ринку;

в) забезпечення гласності й рівної інформованості його учасників, підтримки правопорядку;

г) немає правильної відповіді.

6. Органи, які здійснюють державне регулювання фінансового ринку згідно із ЗУ "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг", можуть приймати в межах своїх повноважень рішення:

а) про належність операцій, що здійснюються на ринках фінансових послуг, до певного виду фінансових послуг;

б) про визначення операції як фінансової послуги;

в) про заборону надання фінансової послуги;

г) усі відповіді правильні.

ТЕМА 3. РОЛЬ ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ

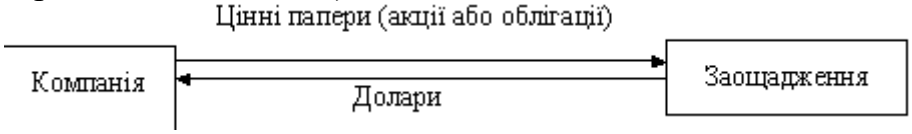
План

1. Поняття фінансового посередництва.
2. Функції та класифікація фінансових посередників.

1. Поняття фінансового посередництва.

Виникнення ***інституту фінансового посередництва*** пов'язано з рухом капіталу від тих, хто його має до тих, хто його потребує. Таке переміщення може відбуватись трьома шляхами:

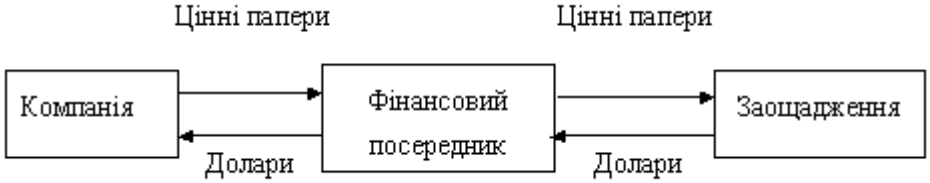
1. *Безпосереднє переміщення грошей та цінних паперів* (в якості яких і будемо розглядати капітал)

2. *Переміщення капіталу через інвестиційні банки*, які беруть на себе весь ризик здійснення операцій.

3. *Переміщення капіталу за допомогою фінансового посередника*, ризик якого в таких операціях відсутній.

Отже, ***фінансовий посередник*** – це суб'єкт ринку, що здійснює відповідно до суспільного поділу праці функції узгодження інвестиційного попиту та пропозиції, що сприяє досягненню взаємоприйнятих умов угоди, що організує переміщення інвестиційного товару і прав власності на нього, що забезпечує ефективність розрахунків по угоді і виконання інших зобов'язань сторін.

В Україні фінансові послуги (а отже і посередницькі послуги) надаються фінансовими установами, які діють згідно Закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг".

Фінансова установа – юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг та яка внесена до відповідного реєстру у порядку, встановленому законом.

2. Функції та класифікація фінансових посередників.

Функції фінансових посередників зводяться до двох основних груп:

1. Стимулювання підприємницької діяльності, а також платоспроможного попиту на основі:

– забезпечення економіки кредитними платіжними засобами і розвитку системи безготівкових платежів;

– залучення в господарський обіг додаткових коштів за рахунок створення системи вторинних зобов'язань;

– участі в створенні нових суб'єктів господарювання та управлінні ними.

2. Підвищення ефективності інвестиційного процесу за допомогою:

– подолання невизначеності і незнання інвесторів щодо сфер і способів оптимального вкладення коштів;

– управління ризиками, властивим різним видам фінансових активів;

– страхування непередбачених ризиків і перерозподілу їх від одних економічних агентів іншим.

Класифікація фінансових посередників наведена в таблицях 3.1. та 3.2.

Таблиця 3.1 – Класифікація фінансових посередників

Ознаки класифікації	Вид посередників
За видами фінансових установ	– суб'єкти банківської системи; – небанківські фінансові та кредитні інститути; – контрактні фінансові інститути; – суб'єкти депозитарно-клірингової системи.
Залежно від обслуговування учасників ринку	– спеціалізовані; – універсальні.
Залежно від укладання та виконання угод з фінансовими інструментами	– прямі (безпосередні учасники); – побічні (формують інфраструктуру).
За сегментами фінансового ринку	– посередники фондового ринку; – посередники ринку позичкових капіталів; – посередники ринку фінансових послуг; – посередники грошового ринку; – посередники валютного ринку та інших сегментів.

Таблиця 3.2 – Фінансові посередники за видами установ

Суб'єкти банківської системи	– банки; – ощадні і кредитні асоціації; – банківські об'єднання.
Небанківські фінансово–кредитні інститути	– лізингові та факторингові компанії; – кредитні спілки; – каси взаємодопомоги.
Контрактні фінансові інститути	– інститути спільного інвестування; – фонди: пенсійні, благодійні; – компанії: страхові, фінансові;

	– позичково-ощадні асоціації.
Посередники депозитарно–клірингової системи	– депозитарії; – зберігачі; – реєстратори.

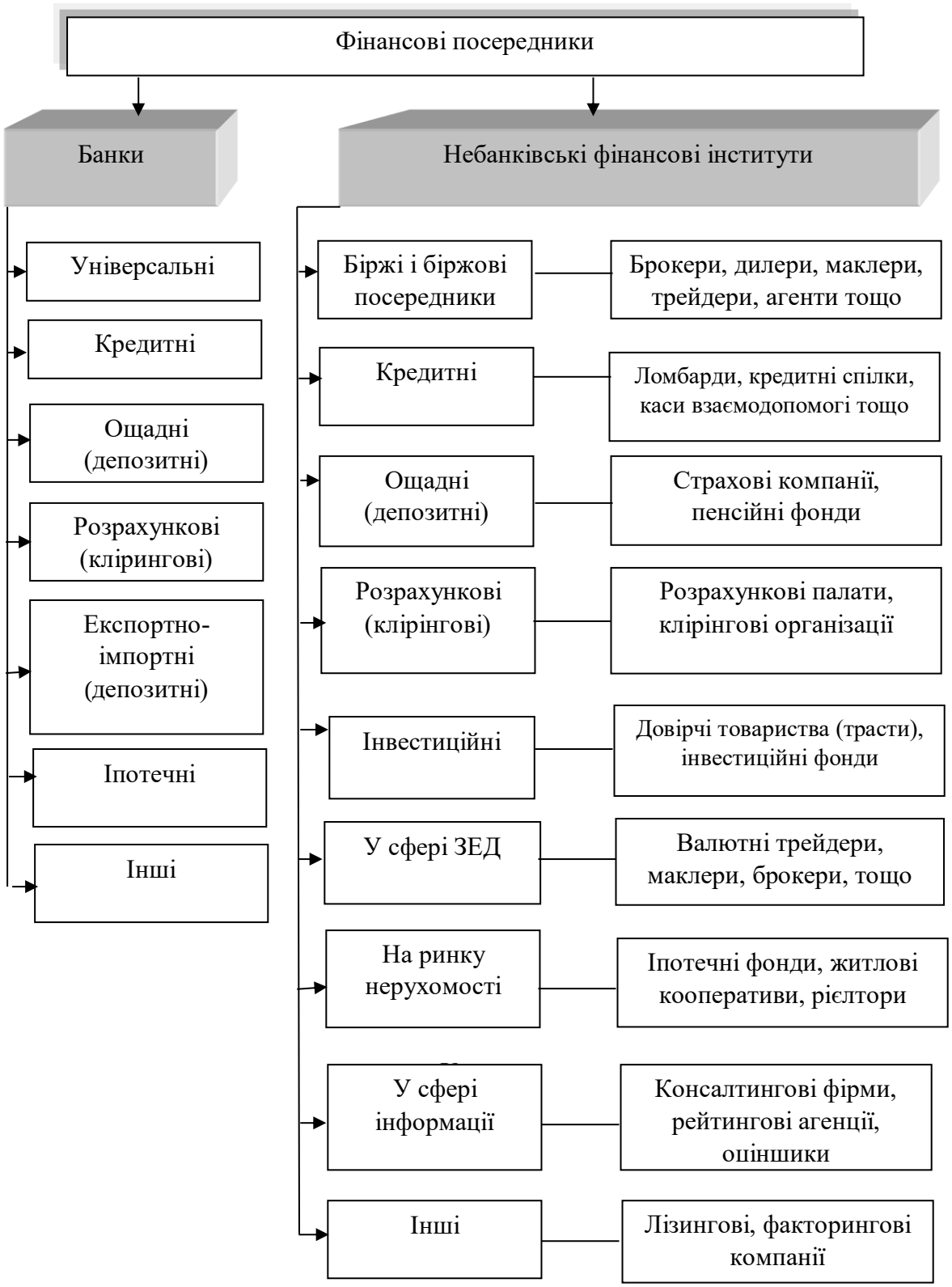

Рисунок 3.1 – Класифікація фінансових посередників за фнкціональною ознакою [1]

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність поняття фінансового посередництва.
2. Назвіть переваги діяльності фінансових посередників.
3. В чому полягають значення та функції діяльності фінансових посередників на ринку фінансових послуг.
4. Які форми діяльності фінансових посередників Ви знаєте?
5. Назвіть відмінності, що існують в моделях організації фінансового посередництва.
6. В чому полягає банківська діяльність у сфері надання фінансових послуг?
7. Наведіть сучасні риси небанківського фінансового посередництва в Україні.
8. Порівняйте основні джерела коштів страхових компаній, фінансових компаній, пенсійних фондів.
9. Вкажіть яким чином впливає на цілісність механізму фінансового посередництва тип фінансової системи.
10. Яка роль недержавних пенсійних фондів у кредитній системі зарубіжних країн та які проблеми їх розвитку існують в Україні?

Тестові завдання для самоконтролю

1. Неприбуткова організація, заснована фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні, наданні фінансових послуг шляхом об'єднання грошових внесків – це:

а) каси взаємної допомоги;
б) кредитні спілки;
в) позиково-ощадні каси;
г) благодійні організації.

2. Фінансові інструменти, що підтверджують право їх власника на частку (пай) у статутному капіталі емітента і на отримання відповідного доходу – це:

а) боргові фінансові інструменти;
б) дольові фінансові інструменти;
в).первинні фінансові інструменти;
г) безризикові фінансові інструменти

3. Банки, довірчі товариства, інвестиційні фонди та компанії, страхові компанії, ломбарди належать до:

а) фінансових установ;
б) фінансових інститутів;
в) кредитних установ;
г) контрактних фінансових інститутів.

4. Громадські кредитні установи, які об'єднують на добровольних засадах громадян для надання взаємної матеріальної допомоги – це:

а) каси взаємної допомоги;

б) кредитні спілки;
в) позиково-ощадні каси;
г) благодійні організації.

5.Фінансові інструменти, що мають гарантований рівень дохідності при їх погашені незалежно від кон'юктурних коливань на фінансовому ринку – це:

а) боргові фінансові інструменти;
б) фінансові інструменти з фіксованим доходом;
в) безризикові фінансові інструменти;
г) фінансові інструменти без наступних фінансових зобов'язань.

6. Кредитно–фінансові установи, що спеціалізуються на кредитуванні окремих галузей або наданні певних видів кредитів, проведенні фінансових операцій – це:

а) банк;
б) кредитна спілка;
в) фінансова компанія;
г) фінансово-промислова група.

7.Фінансові інструменти, які характеризуються високою мірою ризику та використовуються для проведення спекулятивних фінансових операцій – це:

а) вторинні фінансові інструменти;;
б) "спекулятивні" фінансові інструменти з високим рівнем ризику;
в) фінансові інструменти з невизначеним рівнем дохідності;
г) фінансові інструенти з високим рівнем ризику.

ТЕМА 4. РИЗИКИ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ

Ризик – це складне, багатогранне і неосяжне явище. У найбільш широкому розумінні ризиком називають невизначеність стосовно здійснення тієї чи іншої події в майбутньому. Як свідчать сучасні дослідження і спостереження, проблема ризику набуває дедалі більшого суспільного значення, оскільки ризик сприймається вже на рівні чинників сучасного і особливо майбутнього суспільства.

Фінансовий ризик за своєю природою передбачає невизначеність, тому його оцінка не може бути ідеальною. Будь-який метод оцінювання ризику мас на меті максимальне наближення до реального результату, але не дає змоги зовсім уникнути помилок.

Одне з перших трактувань підходу до виміру ризику запропонував Мільтон Фрідмен. Він розглядав проблему розрахунку (оцінки) рівня ризику крізь призму теорії корисності. Фрідмен зазначав, що в умовах спадної корисності та наявності ризику звичайні принципи максимізації не можуть бути використані, оскільки необхідна певна податкова плата у вигляді компенсації за фактор ризику. Рішення, пов'язані з ризиком, Фрідмен класифікував так:

– невеликий ризик, пов'язаний із заздалегідь відомим результатом;

– помірний ризик без великих доходів і витрат;

– великий ризик, пов'язаний із великими доходами або збитками.

Фрідмен виходив із припущення, що економічна одиниця має певну систему переваг, яка може бути описана функцією, що дає числові значення різним альтернативам.

Історично першим виник *метод експертного оцінювання ризику*. Він має ту істотну перевагу порівняно з іншими методами, що експертне оцінювання може використовуватися в умовах дефіциту і навіть браку інформації. Головна умова досконалого експертного оцінювання – виключення взаємного впливу експертів один на одного (так звана дельфійська процедура). Легкість експертного оцінювання і недостатність інформації про оцінювані процеси сприяли появі в Україні величезної кількості фахівців і спеціалізованих видань, які пропонують розроблені ними прогнози. Не завжди це робиться на достатньо професійному рівні. Необхідно розуміти, що будь-яка, навіть і непрофесійна, оцінка, особливо якщо вона повторюється засобами масової інформації, формує у населення певні сподівання і відповідно впливає на поведінку суб'єктів ринку, а ця справа далеко не безпечна.

Поведінка експертів в умовах значного браку інформації про об'єкт оцінювання підкоряється певним закономірностям. Оцінка економічних явищ мало залежить від якості існуючих економічних прогнозів і дуже добре корелює з дохідністю, яка може бути реально досягнута на даний момент на ринку за суто об'єктивних, технічних причин. Правильність експертних оцінок в умовах браку інформації може бути формалізована за допомогою такої методики

Правильною вважається оцінка, яка містить конкретне висловлювання щодо подальшої поведінки (наприклад, вартості цінного папера), яке згодом підтвердилося. Ураховуються також оцінки, у формулюванні яких міститься частка невизначеності, двоїстості, які, однак, можна віднести до числа умовно правильних. Такі оцінки враховуються з коефіцієнтом 0,5.

Результати аналізу показують, що правильність експертних оцінок набагато нижча від 50 %. На базі проведеного за описаною методикою дослідження його автори зробили такі висновки:

– у критичних точках (закінчення діючого тренду і формування нового) істотно зростає кількість оцінок та прогнозів, що пропонуються;

– різко знижується правильність оцінок;

– у критичних точках суттєво знижується конкретність оцінок аналітиків і переважають розміркування на “загальні теми”.

Отже, в умовах недостатності, нечіткості або просто браку інформації психологічні механізми прийняття ризикованих рішень виходять на перший план. Унаслідок цього ринок зсувається у власну “віртуальну дійсність”, яка відрізняється від реальних ринкових тенденцій. Неточне відображення ринком реального світу стало перепоною при оцінюванні ступеня ризику експертним методом на базі економічних показників.

Найпопулярніший метод експертного оцінювання ризику ґрунтується на ідеї обговорення проблеми кількома особами, які вважаються спеціалістами у цьому питанні. Проблема, яка виникає при цьому, полягає в тому, що в результаті прийняття рішення ймовірність правильної оцінки знижується. Парадоксальність цього явища випливає із самого процесу обговорення. У переважній більшості випадків погляд експертів–аналітиків відрізняється від погляду практиків. Ця розбіжність може бути формалізована через так званий коефіцієнт розбіжності. Надавши цьому коефіцієнту декількох практичних значень, можна одержати ряд можливих ймовірностей розробки точної оцінки. Загалом спостереження за процесом експертного оцінювання економічних явищ дають змогу зробити такі висновки:

– експертна оцінка та експертний прогноз у будь-якій галузі – особлива сфера людської діяльності, яка вимагає використання спеціальних методів;

– експертний метод оцінювання економічних явищ і процесів так чи інакше пов'язаний з усередненням думок фахівців;

– метод експертного оцінювання спрацьовує тільки на стадіях еволюції системи. Ефект коефіцієнта розбіжностей особливо сильно проявляється у переломні моменти розвитку: відкидаються "зростаючі" елементи, у тому числі нереальні, з точки зору здорового глузду, на час оцінювання ціни фінансових інструментів;

– найсуттєвіша причина неточності експертних оцінок полягає у системному характері явищ, які відбуваються у світі (у тому числі динаміки фінансових ринків). Експерти, які є фахівцями у вузькій галузі, висловлюються з точки зору ймовірнісного підходу, що побудований на принципі незалежності подій. Системний підхід враховує взаємодію елементів системи.

Статистичний метод оцінювання ризику базується на аналізі коливань досліджуваного показника за певний відрізок часу. Передбачається, що закономірність змін аналізованої величини поширюється на майбутнє. Для тривалих періодів часу це, як правило, виявляється справедливим, але для короткотермінової оцінки екстраполяція колишніх закономірностей дає значні помилки. Отже, проста екстраполяція стратегічних закономірностей не дає можливості реально оцінити ризик.

Метод оцінювання ризику Шарпе базується на величині очікуваного прибутку, яка враховує статистичні дані про його рівень протягом певного часового тренду. Разом із розподілом ризику несистематичний і несистематичний введення в розрахунок показника очікуваного прибутку було тим революційним досягненням, яке дало змогу В. Шарпе згодом дало одержати звання лауреата Нобелівської премії. За Шарпе, величину очікуваного прибутку визначають, виходячи із середньогалузевої норми дохідності та тенденції розвитку ринку в цілому. Таку інформацію досить легко одержати в країні з розвинутою й стабільно функціонуючою економікою.

Учасники фінансового ринку України несуть такі ризики:як емітенти;

– як інвестори;

– за операціями з цінними паперами за дорученням клієнтів чи як андерайтер (якщо виступають як інвестиційний інститут – фінансовий посередник) та дилер на ринку цінних паперів.

Тому діяльність суб'єктів фінансового ринку потребує особливих портфельних стратегій, спеціально підібраних фінансових інструментів, які б знижували ці ризики.

Фінансовими ризиками управляють за допомогою різних засобів і способів. Засобами управління фінансових ризиків є їх уникнення, утримання, зниження ступеня. Під уникненням ризику мають розуміють просте уникнення заходу, пов'язаного з ризиком. Однак уникнення ризику для підприємця означає відмову від отримання прибутку. Утримання від ризику – це залишення його за інвестором, тобто на його відповідальність.

Передача ризику означає, що інвестор передає відповідальність за фінансовий ризик комусь іншому, наприклад, страховому товариству. У даному разі передача ризику відбувається шляхом страхування фінансового ризику.

Як і будь-який товар, страхова послуга має відповідні властивості (рис.4.1).

Сутність страхування полягає в тому, що інвестор готовий відмовитися від частини прибутків, тільки б уникнути ризику, тобто він готовий заплатити за зниження ступеня ризику до нуля. Фактично, якщо вартість страховки дорівнює можливому збитку, інвестор, не схильний до ризику, захоче застрахуватися так, щоб забезпечити повне відшкодування будь-яких фінансових втрат. Страхування фінансових ризиків є одним з найпоширеніших способів його зниження.

Ціна страхової послуги коливається під впливом попиту та пропозиції.

Страхування – це особливі економічні відносини. Для них обов'язкова наявність двох сторін: страховика і страхувальника. Страховик створює за

рахунок платежів страхувальника грошовий фонд (страховий чи резервний). Для страхування характерні:

– цільове призначення створеного грошового фонду, витрачання його ресурсів тільки на покриття втрат (надання допомоги) в обумовлених випадках;

– ймовірнісний характер відносин, оскільки заздалегідь невідомо, коли настане відповідальна подія, якою буде її сила і кого із страхувальників вона зачепить;

– поверненість коштів, тому що ці кошти призначені для виплати відшкодування втрат від усіх страхувальників, а не від кожного окремо.

Рисунок 4.1 – Характеристика страхової послуги [1]

Широко використовується метод страхування цінового ризику шляхом проведення протилежних операцій із різними видами біржових контрактів. Цей метод отримав назву хеджування.

Хеджування – купівля і/або продаж похідних цінних паперів (опціонів або ф'ючерсів) для того, щоб знизити ризик можливих втрат від майбутніх біржових угод.

Хеджування на підвищення, або хеджування купівлею, являє собою біржову операцію з купівлі термінових контрактів чи опціонів. Хедж на підвищення застосовується в тих випадках, коли необхідно застрахуватися від можливого підвищення цін (курсів) у майбутньому. Він дає змогу встановити купівельну ціну набагато раніше, ніж був придбаний реальний товар. Припустимо, що ціна товару (курс валюти чи цінних паперів) через три місяці зросте, а необхідний товар надійде через три місяці. Для компенсації втрат від очікуваного підвищення цін слід купити зараз за сьогоднішньою ціною терміновий контракт, пов'язаний із цим товаром, і продати у момент, коли буде купуватися товар. Оскільки ціна на товар і пов'язаний із ним терміновий контракт зміняться пропорційно в одному напрямку, то куплений раніше контракт можна продати дорожче на стільки, на скільки зросте до цього ціна на товар. Таким чином, хеджер, здійснюючи хеджування на підвищення, страхує себе від можливого підвищення цін у майбутньому.

Хеджування на зниження, або хеджування продажем, – це біржова операція з продажу термінового контракту. Хеджер, який здійснює хеджування на зниження, передбачає здійснити в майбутньому продаж товару, і тому, продаючи на біржі терміновий контракт або опціон, страхує себе від можливого зниження цін у майбутньому. Припустимо, що ціна товару (курс валюти, цінного папера) через три місяці знизиться, а товар необхідно буде продати через три місяці. Для компенсації передбачених втрат від зниження цін хеджер продає терміновий контракт сьогодні за високою ціною, а під час продажу свого товару через три місяці, коли ціна на нього впала, купує такий же терміновий контракт за зниженою (майже на стільки ж) ціною. Таким чином, хедж на зниження застосовується в таких випадках, коли товар необхідно продати пізніше. Хеджер намагається знизити ризик, який викликаний невизначеністю цін на ринку, за допомогою купівлі чи продажу термінових контрактів. Це дає можливість зафіксувати ціну і зробити прибутки і витрати передбачуванішими. При цьому ризик, пов'язаний із хеджування, не зникає. Його беруть на себе спекулянти, тобто підприємці, які йдуть на певний, заздалегідь розрахований, ризик. Хеджування може здійснюватися як із допомогою валютного опціону, так і через форвардну угоду.

Валютний опціон – це право покупця купити і зобов'язання продавця продати певну кількість однієї валюти в обмін на іншу за фіксованим курсом на заздалегідь узгоджену дату або протягом узгодженого періоду. Таким чином, опціонний контракт обов'язків для покупця. Суб'єкт господарювання купує валютний опціон, який надає йому право (але не зобов'язання) придбати певну

кількість валюти за фіксованим курсом в обумовлений день (європейський стиль).

Перевагами хеджування за допомогою опціону є певний захист від несприятливої зміни курсу валюти. Недоліками с витрати на оплату опціонної премії.

Форвардна операція являє собою взаємне зобов'язання сторін провести валютну конверсію за фіксованим курсом на заздалегідь обумовлену дату. Терміновий, або форвардний, контракт – це зобов'язання для двох сторін (продавця та покупця). Продавець зобов'язаний продати, а покупець купити певну кількість валюти за встановленим курсом у певний день.

Переваги форвардної операції проявляються у відсутності передбачених витрат і в захисті від несприятливої зміни курсу валюти. Недоліком є потенційні втрати, пов'язані з ризиком втраченої вигоди.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність та види фінансового ризику.
2. Які внутрішні методи уникнення та мінімізації фінансових ризиків Ви знаєте?
3. Назвіть види фінансових послуг, що забезпечують перейняття ризиків.
4. Розкрийте сутність та види банківських гарантій.
5. Охарактеризуйте особливості діяльності фінансових установ щодо надання порук.
6. За допомогою яких методів та критеріїв вимірюється фінансовий ризик?
7. Наведіть способи зниження міри фінансового ризику.
8. Поясніть як здійснюється хеджування на фінансовому ринку.
9. Що таке опціонні та ф’ючерсні контракти?
10. Які установи беруть участь в обігу фінансових ф’ючерсів?

Тестові завдання для самоконтролю

1. Золотовалютний резерв складається з таких активів:

а) монетарне золото та спеціальні права запозичення;

б) резервна позиція в МВФ;

в) іноземна валюта, цінні папери (крім акцій), що оплачуються в іноземній валюті;

г) всі відповіді правильні.

2. Українська національна грошова одиниця – гривня належить до:

а) вільноконвертованої валюти ;

б) частковоконвертованої валюти;

в) неконвертованої валюти;

г) вірної відповіді немає.

3. Англійський банк уклав угоду "спот" з німецьким банком на купівлю EUR 1 млн. за англійські фунти стерлінгів. Дата укладання угоди – п'ятниця, 5 грудня. Фактичний платіж відбудиться:

а) 6 грудня (суботу);

б) 7 грудня (у неділю);

в) 8 грудня (у понеділок);

г) 9 грудня (у вівторок).

4. У світовій практиці страхування валютних ризиків називають:

а) таргетуванням;

б) конверсійним арбітражем;

в) хеджування;

г) вірної відповіді немає

д) комерційні кредити.

5. При укладені угоди "своп" дату виконання найближчої угоди називають датою валютування, а дату виконання зворотної угоди, яка віддалена в часі, – датою завершення "свопу":

а) правильно;

б) неправельно;

в) частово;

г) вірної відповіді немає.

ТЕМА 5. ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ГРОШОВОГО РИНКУ

План

1. Організація та особливості функціонування депозитного ринку.
2. Послуги для здійснення грошових платежів та розрахунків.
3. Операції з інструментами грошового тринку.
4. Державні фінансові інститути на грошовому ринку.

1. Організація та особливості функціонування депозитного ринку.

Залучення коштів вкладників та інших кредиторів – це основний вид пасивних операцій банків. Комерційний банк має можливість залучати кошти підприємств, установ, населення та інших банків. За терміном залучені кошти поділяються на ресурси, що управляються, і поточні пасиви. Ресурси, що управляються, включають термінові депозити, залучені банком, і міжбанківські кредити. Поточні пасиви формуються залишками коштів на розрахункових, поточних і кореспондентських рахунках.

Вклад (депозит) – це грошові кошти (у готівковій або безготівковій формі, в національній або іноземній валюті) передані в банк їх власником для зберігання на певних умовах. Операції, пов'язані із залученням грошових коштів на вклади, називаються депозитними. Для банків вклади – головний вид їх пасивних операцій і, відповідно, основний ресурс для проведення активних кредитних операцій.

Депозит виникає двома шляхами: банк може прийняти кошти від фізичної особи та фірми і помістити їх на депозитний рахунок, може “утворити” депозит, надаючи клієнту позичку і право розплачуватися чеками проти цього депозиту.

Депозити розрізняються залежно від строку, умов внеску та вилучення коштів, заплачених процентів, можливістю отримання пільг за активними операціями з банком тощо.

У більшості країн *класифікація депозитних рахунків* заснована на двох моментах: строку депозиту до моменту вилучення та категорії вкладника. За строками депозити поділяються на депозити до запитання (тобто депозити, які сплачуються за першою вимогою вкладника без попереднього повідомлення) та депозити на строк (які сплачуються через певний час після внесення коштів на рахунок). Залежно від вкладника виділяють наступні рахунки: рахунок приватної особи, корпорацій (акціонерних компаній) або некорпоративних фірм, центрального уряду, місцевих органів влади, фінансових установ, іноземних вкладників.

Депозити до запитання дають можливість вкладнику отримувати готівку за першою вимогою та здійснювати платежі за допомогою чеків. Гроші на такі рахунки зараховуються та знімаються як частково, так і повністю. Головною позитивною якістю цих рахунків є їх висока ліквідність, можливість їх використання в ролі засобу платежу. Основний недолік (для вкладника) – відсутність нарахування процентів за рахунком (або дуже малий процент).

Певну роль у ресурсах банків відіграють ощадні вклади населення. Особливістю ощадних рахунків є те, що вони не мають фіксованого строку та від власника не вимагається попереднього повідомлення про зняття коштів. Вони вносяться і вилучаються в повній сумі або частково та засвідчуються видачею ощадної книжки.

Ощадні депозити – це не чекові вклади, що приносять відсоток і які можна терміново вилучати. Існують наступні їх типи: рахунки на ощадних книжках; рахунки з випискою стану ощадного вкладу (вкладник має справу з банком через пошту без застосування книжок); депозитні рахунки грошового ринку. Останні є новим типом ощадних вкладів. За цими депозитними рахунками не використовується ощадна книжка для реєстрації операцій, а ставка відсотка коригується щотижня кожним банком самостійно відповідно до змін ринкових умов.

У сучасних умовах комерційні банки *для оперативного залучення додаткових грошових коштів* використовують можливості міжбанківського ринку ресурсів, на якому відбувається продаж грошових коштів, мобілізованих іншими кредитними установами. Міжбанківський кредит надається в рамках кореспондентських відносин. Механізм міжбанківських кореспондентських відносин передбачає відкриття кореспондентських рахунків одними банками в інших для здійснення платіжних і розрахункових операцій за дорученням. Залучення міжбанківського кредиту здійснюється або самостійно банком шляхом прямих переговорів, або через фінансових посередників.

Пасивною операцією комерційних банків є отримання ними централізованих кредитів. Кредити центральних банків надаються комерційним банкам у порядку рефінансування і на конкурсній основі, а також у формі ломбардних кредитів.

Ще одним методом залучення коштів є угода про зворотний викуп (репо). Ця угода укладається між банком і фірмою або з дилерами державних цінних паперів. Коли фірма хоче вкласти велику суму готівкових коштів на дуже короткий термін, вона купує у банку цінні папери на умовах зворотного викупу. Фірма може повернути кошти на наступний день та отримати за ними відсотки дещо нижчі ніж за депозитними сертифікатами.

За останні роки отримали розвиток євровалютні кредити як фінансовий інструмент управління пасивними операціями. *Євровалютні кредити* – це кредити, отримані від іноземних банків у євровалюті. Провідною валютою у структурі міжнародного ринку позичкових капіталів є євродолари.

Усі фінансові операції побудовані на довірі до документа зобов'язання. Основний вид діяльності (джерело одержання прибутку) комерційного банку – приймання на зберігання вільних коштів та видача у тимчасове користування тим, хто їх потребує.

2. Послуги для здійснення грошових платежів та розрахунків.

Розрахунки є системою організації та регулювання платежів за грошовими вимогами і зобов'язаннями. Методи платежу діляться на готівково–

грошові та безготівкові. В оптовому обороті домінують безготівкові платежі та розрахунки, а в сфері роздрібного товарного обміну й досі основна маса угод здійснюється готівкою, незважаючи на те, що в останні десятиріччя там же активно впроваджуються різні форми безготівкових розрахунків.

Готівкові розрахунки: готівково-грошові розрахунки гривнями (українською валютою); розрахунки за допомогою кредитних та дебетних карток.

Кредитна картка (англ. card of credit) – платіжно–розрахунковий документ, що видається банком своїм вкладникам для оплати ними товарів та послуг. При придбанні товару чи бажанні отримати готівку власник картки пред'являє її комп'ютеру, магазину чи банку, даючи команду про термінову оплату.

Дебетна картка – це платіжно-розрахунковий документ, що видається банками своїм вкладникам для оплати товарів, послуг чи для отримання готівки в банківських автоматах. На відміну від кредитних карток, дебетні картки мають закодовану суму рахунку власника картки. Оплата за дебетними картками проводиться шляхом прямого списання з рахунку платника грошей із суми, закодованої на магнітній стрічці картки. Дебетні картки видаються вкладникам тільки при депонуванні його коштів у банку. Дебетні картки можна використовувати як спосіб доступу до рахунків вкладників.

Організація безготівкового грошового обороту органічно пов'язана із регулюванням готівкового обігу: лімітування залишків у касах зумовлює зберігання основної маси грошей юридичними особами на рахунку у банку. Однак більш дійовий фактор – стимулювання депозитних операцій через виплату банками процентів за вкладами. Ще одна форма прояву органічного зв'язку безготівкового і готівкового обороту – можливість використання розрахункових документів (зокрема перевідних векселів) як для перерахування коштів за рахунками, тол і для безпосереднього здійснення платежу.

Існує велика різноманітність видів і форм безготівкових розрахунків. Головна особливість безготівкового обороту полягає у використанні спеціальної організаційної форми здійснення самого акту платежу.

Міждержавні розрахунки. Як окрема організаційна форма вони існують в умовах грошової системи закритого типу. З метою організації розрахунків юридичних і фізичних осіб з іноземними партнерами держава укладає угоди з іншими країнами про порядок здійснення взаємних розрахункових відносин. У грошовій системі відкритого типу організація міждержавних розрахунків збігається з державним регулюванням валютних відносин.

Міжбанківські розрахунки. Дворівнева банківська система передбачає розрахунки комерційних банків за кореспондентськими рахунками, які згідно зі своїми функціями виступають як своєрідні розрахункові рахунки банків. Така ж форма використовується і в міжнародних міжбанківських розрахунках.

Розрахунки юридичних та фізичних осіб. За своєю суттю вони поділяються на грошові (здійснюються шляхом перерахувань за рахунками в банках) і безгрошові (шляхом заліку взаємних вимог). У сучасних умовах

найпоширеніші грошові безготівкові розрахунки. Заліки взаємних вимог практикуються банками для погашення взаємних неоплачених зобов'язань клієнтів, а також використовуються у сферах, де постійно виникають зустрічні платіжні вимоги сторін.

За характером об'єктів розрахункових відносин відрізняються розрахунки за товарними і нетоварними операціями. Вимоги до їх організації неоднакові. Якщо при нетоварних операціях головним є забезпечення своєчасності та повноти платежу, то організація розрахунків за товарними операціями включає також підтвердження факту відвантаження та виконання зобов'язань, які передбачені договором сторін.

За способом оплати товарів та послуг виділяються такі розрахунки:

– оплата за фактичним відвантаженням здійснюється з ініціативи постачальника чи платника одразу ж після відвантаження товарів і надання послуг;

– попередня оплата проводиться (згідно з угодою) до відвантаження, як правило, за ініціативою платника;

– планові платежі здійснюються, виходячи з передбаченого угодою плану регулярних поставок.

Конкретний спосіб платежу визначається угодою сторін.

У процесі безготівкових перерахувань клієнти банків України використовують п'ять основних форм розрахунків, які відрізняються за формою розрахункових документів та порядком документообігу :

– розрахунки платіжними вимогами;

– розрахунки платіжними дорученнями;

– розрахунки чеками;

– форма розрахунків;

– розрахунки вимогами-дорученнями.

3. Операції з інструментами грошового тринку.

Інструментами грошового ринку є грошові сурогати – будь–які документи у вигляді грошових знаків, що відрізняються від грошової одиниці України, випущені в обіг не Національним банком України і виготовлені з метою здійснення платежів у господарському обороті. На грошовому ринку, обертаються, в основному, боргові документи.

Казначейські зобов'язання – боргові цінні папери, що емітуються державою в особі уповноважених органів, розміщуються виключно на добровільних засадах серед фізичних та юридичних осіб, засвідчують внесення їх власниками грошових коштів до бюджету та надають право на отримання фінансового доходу або інші майнові права відповідно до умов їх випуску. Казначейство випускає свої векселя для покриття касового розриву при виконанні держбюджету.

Депозитні сертифікати – видані банками та іншими депозитними інститутами цінні папери.

Євродолари – доларові депозити, розміщені за межами США.

Угода про перепродаж – контракт, в якому одна зі сторін зобов'язується продати цінні папери іншій із обов'язковим викупом в обумовлену дату за наперед обумовленою і зафіксованою в контракті ціною (наприклад, “репо”).

Комерційні папери – короткостроковий простий вексель, виданий суб'єктом господарювання.

Банківський акцепт – форма короткострокового банківського фінансування, при якому банк бере на себе відповідальність за своєчасну оплату переказного векселя, якщо у векселедавця будуть труднощі.

Інструменти грошового ринку використовуються на основі ставки дисконтування.

Комерційні папери та банківські акцепти як інструмент грошового ринку. Вексельний обіг був і є невід'ємною частиною ділового життя суспільства. Розвиток вексельного обігу має багатовікову історію.

Вексель виконує дві функції:

– є інструментом кредиту, тому що з його допомогою можна оформити різні кредитні зобов'язання (оплатити куплений товар, повернути отриману позику тощо);

– служить інструментом грошових розрахунків, будучи різновидом кредитних грошей.

Незалежно від того, яку функцію виконує вексель (засіб платежу, інструмент кредиту), взаємовідносини учасників вексельного обороту регулюються особливими нормами вексельного права.

Банки виконують з векселями наступні операції:

– видача кредиту за спеціальним позичковим рахунком, забезпеченим векселями; інкасування векселів;

– доміляція векселя:

– авалювання векселів;

– акцепт векселів;

– облік векселів;

– форфетування.

4. Державні фінансові інститути на грошовому ринку.

Важливу роль у формуванні грошового ринку відіграє вся банківська система, що складається із двох рівнів: 1-й рівень – Центральний банк; 2-й рівень – комерційні банки. Центральний банк – емісійний, є агентом уряду при обслуговуванні держбюджету, слугує підтримкою зовнішньої і внутрішньої стабільності національної грошової одиниці.

Грошовий ринок передбачає наявність такого товару, як гроші. Цей товар має свою вартість – це витрати на залучення грошей у тимчасове користування або доходи від передачі їх у борг. Вартість грошей буває номінальна та реальна, що визначається купівельною спроможністю грошової одиниці.

Для забезпечення організації готівкового грошового обігу Національний банк здійснює:

– виготовлення та зберігання банкнот і монет;

– створення резервних фондів банкнот і монет;

– встановлення номіналів, систем захисту, платіжних ознак та дизайну грошових знаків;

– встановлення порядку заміни пошкоджених банкнот і монет;

– встановлення правил випуску в обіг, зберігання, перевезення, вилучення та інкасації готівки;

– визначення порядку ведення касових операцій для банків, інших фінансово-кредитних установ, підприємств та організацій;

– визначення вимог стосовно технічного стану та організації охорони приміщень банківських установ.

Здійснюючи емісію грошей, Центральний банк виконує корисну і необхідну для розвитку країни роль. Грошові інструменти обслуговують економічний оборот, і їх можна порівняти із транспортними засобами. Останні дають можливість доставляти товари, продукцію промисловості та сільського господарства до місця їх переробки і споживання; аналогічно грошові інструменти забезпечують обіг різних товарів, їх перехід від одного власника до іншого, полегшуючи їх переробку і споживання. Однак надмірна і безконтрольна емісія грошей може призвести до небезпечних і навіть руйнуючих наслідків. Якщо кількість грошей в обігу перевищує певний ліміт, вони вже не стимулюють виробництво, а породжують збиткову купівельну спроможність, наслідком якої є підвищення цін.

Національний банк встановлює порядок визначення облікової ставки та інших процентних ставок за своїми операціями.

Ставка рефінансування Національного банку України – виражена у відсотках плата за кредити, що надаються комерційним банкам, яка встановлюється Національним банком України з метою впливу на грошовий оборот та кредитування. Національним банком України встановлюються облікова та ломбардна процентні ставки.

Облікова ставка Національного банку України – виражена у відсотках плата, що береться Національним банком України за рефінансування комерційних банків шляхом купівлі векселів до настання строку платежу за ними та утримується з номінальної суми векселя. Облікова ставка є найнижчою серед ставок рефінансування і є орієнтиром ціни на гроші

Питання для самоконтролю

1. Назвіть види банківських депозитів, визначте їх переваги та недоліки для вкладників.
2. Які спільні та відмінні риси між ощадними сертифікатами банків та терміновими депозитами?
3. Які чинники впливають на формування рівня депозитного відсотка?
4. Які механізми здійснення депозитних операцій Національним банком України Ви знаєте?
5. Охарактеризуйте особливості використання депозитних сертифікатів НБУ для регулювання грошового ринку.

6. Перелічіть принципи банківського розрахункового обслуговування.

7. Наведіть види та надайте характеристику форм безготівкових розрахунків

8. Визначте сутність та види банківської платіжної картки.

9. Які умови реалізації послуг з переказу коштів небанківськими фінансовими установами?

10. В чому полягають особливості операцій з недепозитними інструментами грошового ринку?

Тестові завдання для перевірки знань

1. Валютний ринок виконує функції:

а) своєчасне здійснення міжнародних розрахунків;

б) проведення валютнлї інтервенції;

в) страхування валютних ризиків;

г) встановлення класифікатора іноземних валют.

2. До зниження курсу національної грошової одиниці призводить:

а) активний платіжний баланс;

б) високий темп інфляції;

в) пасивний платіжний баланс;

г) низький темп інфляції.

3. Валютні інтервенції на валютному ринку можуть здійснювати:

а) комерційні банки;

б) валютна біржа;

в) Центральний банк;

г) клірингові палати

4. Центральні банки впливають на валютний курс за допомогою:

а) монетарної політики;

б) валютного арбітражу;

в) валютної інтервенції;

г) темпів економічного зростання.

5. Ціна, за якою дана валюта продається або купується за умови передачі її на певну дату в майбутньому, — це курс:

а) ф’ючерс;

б) спот-курс;

в) крос-курс;

г) форвард.

ТЕМА 6. ВАЛЮТНИЙ РИНОК: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА, ОПЕРАЦІЇ

План

1. Конверсійні операції на валютному ринку.
2. Визначення крос-курсу валют.
3. Операції на форвардному ринку.
4. Операції опціон і своп.

1. Конверсійні операції на валютному ринку.

Поняття конверсії валюти

Відмінними рисами міжнародних розрахунків є те, що їх об'єктом виступає грошовий валютний еквівалент вартості тих товарів, послуг, робіт, капіталів, платіжних засобів, що здійснюють обіг між державами, а суб'єктами – уряди, організації та громадяни, банківські рахунки яких перебувають на території різних країн. Це вимагає використання не тільки національної, а й інших іноземних валют, їх регулярного обміну.

Зовнішньоекономічні операції у більшості випадків пов'язані з *конверсією валюти,* яка є обміном однієї валюти на іншу за діючим валютним курсом. Конверсійні операції – це угоди агентів валютного ринку щодо обміну обумовлених сум грошової одиниці однієї країни на валюту іншої країни за узгодженим курсом на певну дату.

Конверсійні операції поділяються на дві групи:

– операції типу спот або поточні конверсійні операції;

– форвардні конверсійні операції.

Ринок операцій спот

Різниця між двома групами конверсійних операцій полягає в даті валютування. Операції спот – найпоширеніші та становлять до 90 % обсягу валютних угод. У міжнародній практиці прийнято, що поточні конверсійні операції здійснюються на умовах спот, тобто з датою валютування на 2–й робочий день після дня укладання угоди. Міжнародний ринок поточних конверсійних операцій називається спот–ринком.

Спот–курс (курс спот) – ціна валюти однієї країни, виражена у валюті іншої країни, спот (англ. spot – готівкова) є угодою купівлі–продажу валюти за курсом, зафіксованим в угоді, відповідно до якої обмін валют між банками–контрагентами проводиться, як правило, протягом 2-х робочих днів, не враховуючи дня укладення угоди. Той, хто прострочив платіж, платить прогресивно зростаючий штраф-відсоток. Швидкість одержання валюти в таких операціях дала підстави називати ці угоди “готівковими”.

Головний курс спотових угод – це курс телеграфного переводу. В основі угод спот лежать кореспондентські відносини між банками. Умови розрахунків спот досить зручні для контрагентів угоди: протягом поточного і наступного дня зручно обробити необхідну документацію, оформити платіжні та інші телекси для виконання умов угоди.

Крос-операції застосовуються при поєднанні валютного обміну з купівлею-продажем цінних паперів. Цікавим є досвід триступеневої схеми, що практикувалась нашими маклерами: долар – ваучер, гривня – долар. Угода давала спекулятивний ефект в умовах відносно низького валютного котирування приватизаційного сертифікату порівняно з його гривневим курсом.

Основні види котирування валюти.

Визначення курсу валюти називається її *котируванням*.

Повне котирування включає визначення курсу покупця (покупки) курсу продавця (продажу), відповідно до яких банк купує і продає іноземну валюту на національну. За рахунок різниці цими курсами (маржі) банк покриває свої видатки на здійснення обмінних операцій та одержує прибуток.

При прямому котируванні курс (вартість одиниці) іноземної валюти висловлюється в національній валюті, тобто валюта, що продається, співвідноситься з валютою, що купується.

При використанні прямого котирування для переведення суми в іноземній валюті в еквівалентну їй суму в національній валюті необхідно помножити її на курс:

Сума в національній валюті = Сума в іноземній валюті × курс.

Звідси, для переведення суми в національній валюті в еквівалентну їй суму в іноземній валюті при прямому котируванні її необхідно поділити на курс:

Сума в іноземній валюті = Сума в національній валюті/курс *(6.1)*

При прямому котируванні іноземної валюти курс продажу буде більше курсу покупки.

При використанні *непрямого котирування* вартість одиниці національної валюти виражається в іноземній валюті.

Наприклад, курс долара США у Великобританії виражається як кількість доларів США за один фунт стерлінгів. В Україні при непрямому котируванні курс долара США буде визначатися як кількість доларів США за одну гривню. Тому для переведення

Сума в іноземній валюті = Сума в національній валюті × Курс *(6.2)*

Отже, при непрямому котируванні для переведення суми в іноземній валюті в еквівалентну їй суму в національній валюті її необхідно поділити на курс:

Сума в національній валюті = Сума в іноземній валюті /Курс *(6.3)*

При непрямому котируванні, на відміну від прямого, курс покупки іноземної валюти буде більшим курсу її продажу.

Сторони Bid і Offer і розмір маржі в котируванні валютних курсів. На валютному ринку банки котирують валютні курси з використанням двох сторін – bid і offer. Якщо подивитись на котировку курсів у газетах, в обмінному пункті або на моніторі Рейтер, можна побачити такий напис:

$$\text{USD/EUR} = \frac{Bid}{1/5520} - \frac{Offer}{1/5530} \text{ або USD/EUR = 1,5520/30} \qquad (6.4)$$

Bid – це курс купівлі. За котировкою bid банк купує базову валюту, в нашому випадку USD – долари США, продає валюту, що котирується, тобто євро.

Offer – це курс продажу. За котировкою offer банк продає базову валюту – долари, а купує євро.

Види валютних курсів.

Для різних видів конверсійних операцій може існувати різний валютний курс. Прийнято виділяти декілька видів валютних курсів. Валютний курс за безготівковими міжбанківськими угодами.

Цей курс формується в результаті міжбанківських угод з продажу/купівлі безготівкової валюти на валютних ринках (для вільно конвертованих валют – на світових валютних ринках, для курсу долар/гривня – на українському міжбанківському ринку). Цей курс прийнято в якості офіційного в більшості розвинених країн (наприклад, курс на кінець робочого дня).

Обмінний курс валютних бірж.

У тих країнах, де збереглися валютні біржі, через які проходить основний оборот конверсійних операцій, курс, що встановлюється на біржі, є основним курсом внутрішнього валютного ринку, а часто – й офіційним курсом.

Валютні біржі, що збереглися в ряді країн, носять підпорядкований характер щодо міжбанківського ринку і використовуються, в основному, для фіксації курсу на певний момент часу (наприклад, фіксинг за курсом USD/EUR у Франкфурті-на-Майні в 11 - 00). Даний фіксинг виступає в якості офіційного курсу, який практично не відрізняється від курсу міжбанківського ринку в цей момент.

Валютний курс готівкових угод.

Даний курс формується на основі попиту і пропозиції на ринку торгівлі готівкової валюти і може значно відрізнятись від безготівкового курсу міжбанківських угод. Для країн із значною часткою готівкових грошей у внутрішньому грошовому обороті готівковий обмінний курс відрізняється від міжбанківського безготівкового більше, ніж у країнах з розвиненою системою безготівкових платежів населення (за чеками, пластиковими картками тощо). В обмінних пунктах розвинених країн курс готівкового обміну валют встановлюється суворо на основі міжбанківського валютного курсу з досить вузькою маржею.

Процес встановлення валютного курсу. У загальному вигляді валютні операції поділяють на два види: касові та термінові. Касові ще називають овернайтом (overnight). У цьому випадку мова йде про надання товару (валюти) в момент укладання угоди або через декілька днів і тимчасовий розрив між датою укладання угоди та її реалізацією.

Забезпечення ринку інформацією про поточний рівень валютного курсу здійснюється двома шляхами:

– з брокерської фірми;

– з інформаційної сторінки системи Рейтер або інших інформаційних систем (Доу Джонс Телерейт, Блумберг, Тенфор).

Котировки, що отримуються від брокерської фірми, є реальними, оскільки відображають дійсні "тверді" заявки (firm orders) банків на купівлю і продаж валюти. Курс інформаційної сторінки є індикативним (довідковим) і відображає тільки дані про котировки, що введені в систему Рейтер банками, які мають доступ до введення на дану сторінку.

2. Визначення крос-курсу валют.

Крос-курс – це курс обміну між двома валютами, за винятком долара США. До числа найбільш активних ринків конверсійних операцій за крос–курсами належать: євро до японської ієни EUR/JPY, тощо. Якщо хтось хоче обміняти євро на бразильські крузейро, то йому важко обійтись без посередництва долара. Крос-курс щодо валют, об'єм торгівлі в яких незначний, часто важко отримати у чистому вигляді, тому угоду здійснюють через долар США.

Однією з особливостей крос-курсів є те, що курси між валютами можуть котируватися по–різному, залежно від того, який банк проводить котирування.

Розглянемо три способи розрахунку крос-курсів з урахуванням того, чи є котировки валют до долара прямими або непрямими. При цьому пропонується користуватись простим для запам'ятовування правилом множення і ділення дробів, у вигляді яких можна представити запис курсу валют. При цьому не слід сприймати написання USD/EUR буквально, як дріб. Це просто загальноприйняте в міжнародній практиці позначення валютного курсу. Якби курс долара до євро зображувався у вигляді дробу, то значенню курсу 1,5520 (або кількості євро за один долар) відповідав би запис EUR / USD.

Розрахунок крос-курсу для валют з прямими котировками до долара, (тобто долар є базою котировки для обох валют).

Наприклад, треба знайти крос-курс євро та швейцарського франка – EUR/CHF. Застосовуючи правило дробів, спробуємо вивести формулу отримання співвідношення EUR/CHF у вигляді написання дробу EUR/CHF шляхом використання прямих доларових курсів, євро і швейцарського франка:

$$EUR/CHF = \frac{USD/CHF}{USD/EUR} \qquad (6.5)$$

Якщо USD/CHF = 1,2810, а USD/EUR = 1,5350, то крос курс EUR/CHF складе 1,2810/1,5350 = 0,8345 з округленням до пункту.

Таким чином, якщо долар США є базою котировки для обох валют, то для знаходження їх крос-курсу слід розділити доларові курси цих валют.

Розрахунок крос-курсу для валют з прямою і непрямою котировкою до долару, де долар є базою котировки для однієї з валют.

Наприклад, потрібно знайти крос–курс фунта стерлінгів до євро GBP/EUR. Тут курс GBP/USD є непрямою котировкою, а курс USD/EUR – прямою:

$$GBP/EUR = GBP/USD \times USD/EUR \qquad (6.6)$$

Прийнявши, що курс GBP/USD = 1,5720, а курс USD/EUR = 1,5350, отримаємо крос–курс фунта до євро: 1,5720 × 1,5350 = 2,4130 з округленням до пункту.

Таким чином, наступне *правило розрахунку крос-курсів* таке: якщо долар є базою котировки тільки для однієї з валют, то необхідно перемножити доларові курси цих валют.

Розрахунок крос–курсу для валют з непрямими котировками до долара США, де долар є валютою котировки для обох валют.

У цьому випадку правило вказує: якщо долар є валютою котировки для обох валют, то для знаходження їх крос-курсу необхідно поділити доларові курси цих валют.

Дані способи застосовуються для розрахунку середнього крос-курсу, однак у дійсності будь-які курси котируються банками у вигляді двосторонньої котировки bid і offer. Наприклад, клієнту банку, що має валютний рахунок у євро, потрібно купити 100 тис. фунтів стерлінгів для оплати контрактних поставок, і він хоче знати, яка сума буде списана з його рахунку в німецьких марках.

Банк прокотирує йому курс фунта стерлінгів до євро у вигляді двосторонньої котировки:

$$\text{GBP/EUR} = \frac{Bid}{2{,}4050} - \frac{Offer}{2{,}4200} \qquad (6.7)$$

Оскільки базовою валютою є фунт стерлінгів, то зі сторони bid банк буде купувати фунти стерлінгів проти євро, а зі сторони offer – продавати фунти. Відповідно клієнт купить у банку 100 тис. фунтів стерлінгів за курсом 2,4200 (сторона offer), сплативши за них 242 тис. євро.

3. Операції на форвардному ринку.

Термінова або форвардна (англ. forward transantions – термінова ***угода***) операція є угодою, при якій платежі проводяться у встановлений термін (від

одного тижня до п'яти років) за курсом, зафіксованим на час укладення угоди за контрактом, тобто це угоди, в яких сторони домовляються про поставку певної суми валюти через конкретний період часу після укладання угоди за курсом, зафіксованим в угоді.

Форвард-курс (форвардний курс) визначає очікувану вартість валюти через певний період часу і є ціною, за якою дана валюта продається або купується за умови її постачання на певну дату в майбутньому.

Теоретично форвардний курс валюти може дорівнювати її курсу спот, однак на практиці він завжди виявляється або вище, або нижче курсу спот. Якщо форвардний курс вище курсу спот, він є сумою курсу спот і відповідної різниці (форвардної маржі), що в даному випадку називається премією. Якщо форвардний курс нижче курсу спот, він є курсом спот, від якого віднята форвардна маржа, що називається в цьому випадку дисконтом.

Отже, форвардний курс відрізняється від курсу спот на величину форвардної маржі. Маржа може бути у вигляді премії, іноді форвардний курс вище курсу спот, або у вигляді дисконту (скидки). У такому випадку форвардний курс нижчий ніж курс спот.

Форвардна валютна угода застосовується, головним чином, для страхування платежів. Ціни на форвардному ринку в умовах стабільної економіки та вільного переміщення капіталу пов'язані з різницею в процентних ставках. Форвардний (розрахунковий) курс повинен дорівнювати відношенню процентних ставок за міжбанківським кредитом, помноженому на курс спот.

Форвардні операції діляться на два види: угоди аутрайт і угоди своп. Операція аутрайт означає, що продавець зобов'язується продати, а покупець – купити валюту в установлений строк за зафіксованим наперед курсом. Угоди своп – комбінація двох протилежних конверсійних операцій з різними датами валютування.

Якщо значення форвардної маржі для курсу покупки будуть більше її відповідних значень для курсу продажу, валюта котирується з дисконтом, якщо менше – з премією. Форвардний курс буде дорівнювати курсу спот плюс премія або курс спот мінус дисконт:

Термін	Долар / гр. од.	Долар/євро
Спот	1860–1890	1,7550–1,7560
1 місяць	90–125	5–3
2 місяця	185–225	17–15
3 місяця	310–340	28–25

У якості основи для визначення форвардної маржі на практиці звичайно використають її значення, які одержують з урахуванням близького форвардного курсу, що визначається виходячи з наступних міркувань. Вважається, що сума у валюті В, яка котирується, еквівалентна відповідній сумі у валюті А, яка

котирується, – перерахована за наближеним форвардним курсом для прямого котирування, буде дорівнювати сумі у валюті В за курсом спот, збільшеній (зменшеній) на суму відсотків, що була б отримана для суми у валюті В за курсом спот, розміщеній на термін форвардної угоди за ставкою процентів, яка дорівнює абсолютній величині різниці процентних ставок за валютами А і В для тривалості процентного року, рівній 360 дням.

Для простоти запам'ятовування знаходження форвардного курсу дилери використовують наступне *правило "східці"*:

Якщо форвардні пункти ростуть зліва направо (котировка bid менше котировки offer), то для знаходження курсу–аутрайт Для дати валютування, віддаленішої, ніж спот, форвардні пункти додаються до курсу спот.

Якщо форвардні пункти зменшуються зліва направо (сторона bid більше сторони offer), то для знаходження курсу аутрайт для дати валютування, віддаленішої, ніж спот, форвардні пункти вираховуються з курсу спот.

Іноді можна зустріти котировку форвардних пунктів у вигляді – 4/ + 4, що означає "*навколо паритету*" (round par.).

Це відбувається, якщо процентні ставки для двох валют на даний період рівні, а також фактично рівні форвардний і спот курси.

Форвардний курс у даному випадку становитиме:

Спот–курс 1,4995 1,5005

Форвардні пункти – 4 +4

Курс аутрайт 1,4991 1,5009

Перераховані вище правила розрахунку курсу аутрайт діють для форвардних строків (термінів більших, ніж спот). Для угод з датою валютування "завтра" або навіть "сьогодні", які ближчі, ніж дата спот, застосовуються зворотні правила розрахунку курсу аутрайт.

4. Операції опціон і своп.

В операціях ***опціон*** клієнт сплачує банку невелику премію та одержує право купити валюту в будь-який день встановленого угодою періоду за зафіксованим при укладенні угоди курсом або відмовитися від купівлі–продажу, якщо виконання угоди за визнаним у даному інтервалі часу виявиться для нього більш вигідним, ніж втрата коштів на премію. При сприятливому сі виконання угоди дозволяє не тільки компенсувати витрати на премію, а й одержати певний прибуток.

Своп (англ. swop – міняти, на жаргоні валютного ринку – угода "купи–продай") є валютною операцією, що поєднує купівлю валюти на умовах спот у замін на національну з наступними викупами. Операція свот здійснюється з метою придбання валюти, необхідної для міжнародних розрахунків, підтримки певних залишків на поточних рахунках, диверсифікації валютних резервів, тобто перевід резервів з однієї валюти в іншу. Валютний своп – це комбінація двох протилежних конверсійних угод на однакову суму з різними датами валютування. Щодо свопу, то дата виконання найближчої угоди називається датою валютування, а дата виконання більш віддаленої за терміном зворотної

угоди – датою завершення свопу. Свопи, як правило, укладаються на термін до 1 року.

Якщо найближча конверсійна угода є купівлею валюти (базової, як правило), а більш віддалена – продажем валюти, такий своп називається “купив/продав”, а якщо навпаки, то “продав/купив”.

Суть валютної операції своп полягає в обміні між двома банками на визначений час двох валют з поверненням один одному в кінці угоди початкових валют. Операція своп є різновидом репорту або депорту, тобто комбінацією готівкового продажу і термінової купівлі валюти або навпаки.

Репорт (франц. report) є терміновою угодою, при якій власник цінних паперів або валюти продає їх банку (на біржі) із зобов'язанням наступного викупу через певний строк за новою, більш вищою ціною (курсом). Різниця між продажною і покупною ціною складає фактичну плату за кредит. Ця різниця також називається репорт. Процентний дохід від укладення капіталу в домовленість репо визначається за формулою:

$$Д = \frac{К \times n \times t}{360 \times 100} \qquad (6.8)$$

де $Д$ – сума процентного доходу, грн.;

$К$ – сума капіталу, грн.;

n – процентна ставка за домовленістю РЕПО, %;

t – кількість днів угоди за репортом;

360 – кількість днів у фінансовому році.

Звичайно, забезпеченням операції репорту є державні цінні папери, серед яких найбільш привабливими є державні короткострокові облігації.

Депорт (франц. deport) є терміновою угодою, протилежною репорту. Депорт укладається (як правило, на біржі) у розрахунку на зниження курсу цінних паперів (валюти) з метою отримання прибутку у вигляді курсової різниці.

Питання для самоконтролю

1. Перелічіть професійних учасників валютного ринку.
2. Які види діяльності уповноважених фінансових установ Ви знаєте?
3. Наведіть умови відкриття пунктів обміну валют.
4. Розкрийте суть та види валютних операцій.
5. Як юридичні особи здійснюють купівлю–продаж валюти на валютному ринку України в сучасних умовах?
6. Охарактеризуйте валютні операції, що пов'язані з рухом капіталу.
7. В чому полягають особливості реалізації валютно–обмінних операцій?
8. Які види фінансових послуг, що реалізуються на валютному ринку України в сучасних умовах?
9. Розкрийте особливості реалізації касових валютних операцій.

10. Чим відрізняється валютний арбітраж від валютної спекуляції?

Тестові завдання для самоконтролю

1. Валютний ринок виконує функції:

а) своєчасне здійснення міжнародних розрахунків;
б) проведення валютнлї інтервенції;
в) страхування валютних ризиків;
г) встановлення класифікатора іноземних валют.

2. До зниження курсу національної грошової одиниці призводить:

а) активний платіжний баланс;
б) високий темп інфляції;
в) пасивний платіжний баланс;
г) низький темп інфляції.

3. Валютні інтервенції на валютному ринку можуть здійснювати:

а) комерційні банки;
б) валютна біржа;
в) Центральний банк;
г) клірингові палати

4. Центральні банки впливають на валютний курс за допомогою:

а) монетарної політики;
б) валютного арбітражу;
в) валютної інтервенції;
г) темпів економічного зростання.

5. Ціна, за якою дана валюта продається або купується за умови передачі її на певну дату в майбутньому, — це курс:

а) ф’ючерс;
б) спот-курс;
в) крос-курс;
г) форвард.

ТЕМА 7. КРЕДИТНИЙ РИНОК

План

1. Суть і структура кредитного ринку.
2. Регулювання кредитного ринку.
3. Форми кредиту, їх характеристика.
4. Позиковий процент, його суть та особливості формування.

1. Суть і структура кредитного ринку.

Кредитний ринок – це частина фінансового ринку, де об'єктом угоди є позиковий капітал і де формуються попит іпропозиція на нього.

Позиковий капітал – вартість, яка надається в позику за умови повернення і забезпечує надходження прибутку у вигляді процента. Тобто це капітал, який приносить дохід у вигляді процента. У позику може надаватися вартість у грошовій формі та у формі товарів, виконаних робіт, послуг. У товарній формі вартість надається у випадку продажу товарів із відстрочкою платежу (комерційний кредит), при оренді майна (лізинговий кредит), наданні речей у прокат.

Формою руху позикового капіталу є кредит.

За своєю суттю *кредит* – це економічні відносини, які виникають між суб'єктами у зв'язку з передаванням один одному в тимчасове користування вільних ресурсів (вартості) на засадах повернення і платності.

Щоб краще зрозуміти суть кредиту, розглянемо його основні функції. В економічній літературі питання про функції кредиту є досить дискусійним і немає чіткості щодо визначення їх кількості. Проте більшість економістів сходиться на визначенні таких 4 функцій:

1. ***Перерозподільна***, яка полягає в тому, що матеріальні (товарні) та грошові ресурси, які тимчасово вивільняються у процесі кругообороту капіталів підприємств, доходів населення, передаються в тимчасове користування іншим суб'єктам для задоволення їх виробничих та особистих потреб. Джерелом ресурсів, що вивільняються в процесі відтворення, є: амортизаційні фонди підприємств; частина оборотного капіталу в грошовій і товарній формах; прибуток, що йде на відновлення і розширення виробництва; грошові доходи і заощадження всіх верств населення. Кошти, вивільнені в одних ланках процесу відтворення, спрямовуються в інші, що прискорює оборот капіталу, сприяє розширенню виробництва, зростанню платоспроможного попиту населення на товари.

2. ***Антиципаційна***, яка полягає в тому, що кредит забезпечує найкращі передумови для ефективного регулювання кількості грошей в обігу. Тобто дає можливість гнучко розширити масу платіжних засобів в обороті, коли потреба в них зростає, і зменшити масу платіжних засобів при скороченні в них потреби. Це здійснюється центральним банком методами грошово– кредитної політики – кредитної експансії (розширення кредиту) і кредитної рестрикції (звуження кредиту). При цьому Центральний банк використовує такі

інструменти, як зміна норми обов'язкових резервів, облікової ставки, операції на відкритому ринку.

3. ***Контрольна,*** полягає в тому, що в процесі кредитування забезпечується контроль за дотриманням умов та принципів кредитування з боку суб'єктів кредитної угоди. Кредитор контролює діяльність позичальника, щоб вчасно і повністю повернути кредитні ресурси.

4. ***Стимулююча,*** яка полягає в тому, що позичальник зобов'язаний ефективно використовувати отриману позику, щоб не тільки повернути основну суму боргу і сплатити відсотки за користування кредитом, а й отримати прибуток.

Кредитний ринок є сферою прояву кредитних відносин, які виникають і діють між двома суб'єктами – кредитором і позичальником.

Типи кредитних відносин в залежності від комбінації їх суб'єктів:

– між банками і підприємствами;
– між банками і державою;
– між підприємствами, організаціями, товариствами;
– між банками і населенням;
– між підприємствами, організаціями, товариствами і населенням;
– між фізичними особами;
– зовнішньоекономічні кредитні відносини.

Функціонування кредитного ринку забезпечує кредитна система, яка організовує рух позикових капіталів і сприяє акумуляції та ефективному розміщенню кредитних ресурсів черезсуб'єктів ринку.

Кредитна система – це:

1. Сукупність різних кредитно-фінансових інститутів, що діють на кредитному ринку і через які рухається позиковий капітал.

2. Сукупність функціонуючих кредитно–розрахункових відносин, що базуються на певних конкретних формах і методахкредитування.

Кредитна система об'єднує банківський сектор (систему) іспеціалізовані небанківські фінансові установи.

Банківська система країн із ринковою економікою має дворівневу побудову. Перший (вищий) рівень утворює центральний банк, який має монопольне право на випуск грошей в обіг, регулювання кредитного ринку, забезпечення стабільності національної валюти, регулювання і нагляд за діяльністю банківських установ. Банки другого рівня забезпечують безпосереднє кредитно–розрахункове обслуговування клієнтів, здійснюючи різноманітний спектр операцій.

Кредитна система об'єднує банківський сектор (систему) і спеціалізовані небанківські фінансові установи.

Банківська система країн із ринковою економікою має дворівневу побудову. Перший (вищий) рівень утворює центральний банк, який має монопольне право на випуск грошей в обіг, регулювання кредитного ринку, забезпечення стабільності національної валюти, регулювання і нагляд за

діяльністю банківських установ. Банки другого рівня забезпечують безпосереднє кредитно-розрахункове обслуговування клієнтів, здійснюючи різноманітний спектр операцій.

Головною ланкою кредитної системи є банк. Він забезпечує широкий комплекс різноманітних банківських послуг. На ринку кредитних ресурсів він виступає або як кредитор, або як позичальник.

Банки можуть функціонувати як універсальні або як спеціалізовані.

Універсальні банки здійснюють усі види банківських операцій, обслуговують різні типи клієнтури. В основному банкибувають універсальні.

Спеціалізовані банки – це банки, які спеціалізуються на обслуговуванні певних видів клієнтів, галузей, виконанні певних операцій. У країнах із розвинутою економікою до банків, які обслуговують конкретний тип клієнтури, належать біржові банки, страхові. На вітчизняному ринку банки спеціалізуються на малому і середньому бізнесі. Банки з галузевою спеціалізацією обслуговують клієнтів у межах певної галузі економіки. Банки також спеціалізуються на виконанні переважно вузького кола операцій, що впливає на особливості формування їх активів і пасивів. До них належать ощадні, інвестиційні, іпотечні, зовнішньоекономічні, інноваційні та інші банки.

Ощадні банки спеціалізуються на залученні вкладів фізичних осіб і наданні споживчих позик.

Інвестиційні банки спеціалізуються на інвестиційних операціях, тобто операціях із цінними паперами, на довгостроковому кредитуванні.

Іпотечні банки – на іпотечному кредитуванні, тобто під заставу нерухомого майна та випуску іпотечних цінних паперів.

Основними функціями зовнішньоекономічних банків є залучення та розміщення коштів в іноземній валюті, обслуговування зовнішньоторговельного обороту клієнтів через здійснення відповідних кредитно-розрахункових операцій.

Інноваційні банки спеціалізуються на кредитуванні чи фінансуванні інноваційних проектів, тобто науково-технічних розробок, починаючи від проектування до впровадження. Кредитування забезпечується шляхом придбання акцій чи розміщення облігаційних позик.

Згідно з нормативно–правовими актами України банк набуває статусу спеціалізованого ощадного банку у разі, якщо більше 50 відсотків його пасивів є вкладами фізичних осіб. Банк набуває статусу спеціалізованого банку довірчого управління,якщо обсяг операцій за договорами довірчого управління становить 100 і більше відсотків сукупних активів банку.

Серед спеціалізованих за певними операціями банків вУкраїні виділяють Ощадбанк України, Укрексімбанк.

Крім банків, до кредитної системи входять ***спеціалізовані небанківські фінансові установи,*** діяльність яких орієнтується на обслуговування певних типів клієнтури або поширюється на такі сфери кредитування, які є ризикованими для банків.

Банківські та небанківські фінансові установи можуть входити у ***фінансові групи – банківські групи, небанківські фінансові групи***.

Банківська група – група юридичних осіб, які мають спільного контролера, що складається:

– з материнського банку та його українських та іноземних дочірніх та/або асоційованих компаній, які є фінансовими установами;

– з двох або більше фінансових установ та в якій банківська діяльність є переважною.

Контролер – фізична або юридична особа, щодо якої не існує контролерів – фізичних осіб та яка має можливість здійснювати вирішальний вплив на управління або діяльність юридичної особи шляхом прямого та/або опосередкованого володіння самостійно або спільно з іншими особами часткою в юридичній особі, що відповідає еквіваленту 50 чи більше відсотків статутного капіталу та/або голосів юридичної особи, або незалежно від формального володіння здійснювати такий вплив на основі угоди чи будь-яким іншим чином.

Дочірня компанія – юридична особа, яка контролюється іншою юридичною особою (материнською компанією).

Материнський банк – український банк, серед дочірніх та/або асоційованих компаній якого є банк та/або інша фінансова установа та який не є дочірньою компанією іншого українського банку або банківської холдингової компанії.

Асоційована компанія – юридична особа, в якій інша юридична особа володіє прямо та/або опосередковано 20 або більше відсотками статутного капіталу та/або голосів.

Небанківська фінансова група – група юридичних осіб, які мають спільного контролера (крім банку), що складається з двох або більше фінансових установ, у якій небанківська фінансова установа (небанківські фінансові установи) здійснює переважну діяльність.

Переважна діяльність у групі є банківською, якщо сукупне середньоарифметичне значення активів банків (банку) – учасників (учасника) банківської групи за останні чотири звітних квартали становить 50 і більше відсотків сукупного розміру середньоарифметичних значень активів усіх фінансових установ, що входять до цієї групи, за цей період.

Особливе місце у складі кредитної системи належить інфраструктурі. *Інфраструктура кредитної системи* – це комплекс засобів, які забезпечують нормальне функціонування інститутів кредитної системи. Основні елементи цієї інфраструктури:

1. Нормативно-правове забезпечення, яке визначає і регламентує діяльність кредитних інститутів.

2. Система захисту інтересів вкладників банків. В Україні це забезпечує Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, який гарантує кожному вкладнику банку–учаснику Фонду відшкодування коштів за його вкладами, включаючи відсотки, у розмірі вкладів на день настання недоступності вкладів, але не більше 200000 гривень за вкладами в кожному з таких банків. Учасники Фонду

зобов’язані сплачувати збори до Фонду.

3. Національні асоціації банків та інших фінансових установ – це об’єднання учасників за професійною ознакою, метою яких є захист інтересів своїх членів, саморегулювання своєї діяльності (Асоціація українських банків, Національна асоціація кредитних спілок в Україні, Українське об’єднання лізингодавців тощо).

4. Інформаційне забезпечення (наявність спеціалізованих організацій, що встановлюють рейтинги банків, наявність систем інформації про клієнтів, спеціальних видань зі статистичними та аналітичними матеріалами про стан кредитного ринку тощо).

5. Розрахункова мережа для забезпечення врегулювання платіжних зобов’язань між інститутами кредитної системи.

6. Система підготовки кадрів для кредитних установ.

Отже, кредитний ринок – це система ринкових відносин між кредитором і позичальником із приводу перерозподілу вартості в грошовій і товарній формах на умовах повернення та платності для задоволення особистих і виробничих потреб суб’єктів. Кредитний ринок забезпечує акумуляцію тимчасово вільних ресурсів і трансформацію їх у позиковий капітал. Із функціонального погляду кредитний ринок забезпечує зовнішні джерела фінансування суб’єктів економіки, сприяє переливанню капіталу в ті сфери, які здатні забезпечити найефективніше його використання.

2. Регулювання кредитного ринку.

Державне регулювання діяльності банків на кредитному ринку здійснює НБУ, а небанківських фінансових установ – Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Під регулюванням банківської діяльності розуміють насамперед розробку та видання уповноваженими закладами конкретних правил та інструкцій, що базуються на діючому законодавстві і визначають структуру та способи здійснення банківської справи, формують певні рамки поведінки банків.

До основних завдань банківського регулювання відносять:

– забезпечення стабільності та надійності банківської системи;

– захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках;

– створення конкурентного середовища в банківському секторі;

– забезпечення прозорості діяльності банківського сектора економіки;

– забезпечення ефективної діяльності банків, підтримка необхідного рівня стандартизації та професіоналізму в банківській сфері та ін.

Державне регулювання діяльності банків, згідно з функціями НБУ, полягає у здійсненні впливу на банки з метою забезпечення стабільності національної грошової одиниці, сприяння дотриманнюстабільності у банківській системі і цінової стабільності.

Стаття 66 Закону України “Про банки і банківську діяльність” визначає форми регулювання банківської діяльності, які відображають характер впливу НБУ на банки, засоби і прийоми їх здійснення.

Державне регулювання діяльності банків здійснюється Національним банком України у таких формах:

I. Адміністративне регулювання:

1) реєстрація банків і ліцензування їх діяльності;
2) встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків;
3) застосування санкцій адміністративного чи фінансовогохарактеру;
4) нагляд за діяльністю банків;
5) надання рекомендацій щодо діяльності банків.

II. Індикативне регулювання:

1) встановлення обов’язкових економічних нормативів;
2) визначення норм обов’язкових резервів для банків;
3) встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій;
4) визначення процентної політики;
5) рефінансування банків;
6) регулювання кореспондентських відносин;
7) управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції;
8) проведення операцій з цінними паперами на відкритомуринку;
9) регулювання імпорту та експорту капіталу. Адміністративне регулювання передбачає встановлення прямих заборон та обмежень щодо якісних і кількісних параметрів діяльності банків, а індикативне – здійснюється непрямими методами через установлення нормативних (обов’язкових до виконання) та коригуючих (гнучких і оперативних) інструментів впливу на ситуацію в банківській сфері.

Методи адміністративного регулювання застосовуються Національним банком як під час ухвалення рішень про допуск банків на ринок, так і в період їх функціонування. НБУ встановлює вимоги до учасників банку; до розміру та порядку формування статутного капіталу новостворених банків; до процедури реєстрації та отримання ліцензії на здійснення банківської діяльності; правила бухгалтерського обліку; вимоги до форм звітності та порядку їх надання; здійснює нагляд за банківською діяльністю та застосовує адекватні заходи впливу добанків–порушників.

Індикативне регулювання впливає на банки опосередковано через використання інструментів грошово–кредитної політики (НБУ впливає на потенціал банків через процентну ставку, меха– нізм рефінансування, операції на відкритому ринку тощо).

Наглядова діяльність Національного банку України охоплює всі банки, їх відокремлені підрозділи, афілійованих та споріднених осіб банків, банківські групи, учасників банківських груп на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні, а також інших юридичних та фізичних осіб щодо здійснення банківської діяльності.

Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг регулює діяльність:

– страхових компаній та страхових брокерів,

– установ накопичувального пенсійного забезпечення,

– довірчих товариств,

– кредитних спілок,

– лізингових і факторингових компаній,

– кредитно–гарантійних установ,

– ломбардів,

– інших учасників ринків фінансових послуг (крім банків, професійних учасників фондового ринку, інститутів спільного інвестування в частині їх діяльності на фондовому ринку, фінансових установ, які мають статус міжурядових міжнародних організацій, Державного казначейства України та державних цільових фондів).

Метою державного регулювання ринків фінансових послуг в Україні є (ст.19 Закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг"):

– проведення єдиної та ефективної державної політики у сфері фінансових послуг;

– захист інтересів споживачів фінансових послуг;

– створення сприятливих умов для розвитку та функціонування ринків фінансових послуг;

– створення умов для ефективної мобілізації і розміщення фінансових ресурсів учасниками ринків фінансових послуг із урахуванням інтересів суспільства; забезпечення рівних можливостей для доступу до ринків фінансових послуг та захисту прав їх учасників;

– додержання учасниками ринків фінансових послуг вимог законодавства;

– запобігання монополізації та створення умов для розвитку добросовісної конкуренції на ринках фінансових послуг;

– контроль за прозорістю та відкритістю ринків фінансових послуг;

– сприяння інтеграції в європейський та світовий ринки фінансових послуг.

Регулювання та нагляд за діяльністю на ринку фінансових послуг забезпечує ефективне та безпечне функціонування фінансових установ, формування ними достатнього капіталу та резервів для недопущення ризиків, які виникають у їх бізнесі.

Форми державного регулювання ринків фінансових послуг в Україні такі:

– ведення державних реєстрів фінансових установ та ліцензування діяльності з надання фінансових послуг;

– нормативно-правове регулювання діяльності фінансових установ;

– нагляд за діяльністю фінансових установ;

– застосування до фінансових установ заходів впливу;

– проведення інших заходів із державного регулювання ринків фінансових послуг.

Регулювання кредитного ринку здійснюють також саморегулівні організації – неприбуткові об'єднання (асоціації) банків та небанківських фінансових установ, які створюються з метою захисту та представлення інтересів своїх членів, розвитку міжрегіональних та міжнародних зв'язків, забезпечення наукового та інформаційного обміну і професійних інтересів, розроблення і впровадження правил поведінки на ринку.

В Україні створені і функціонують: Асоціація українських банків, Національна асоціація кредитних спілок, Асоціація "Українське об'єднання лізингодавців" та інші.

Регулюючим органом, який сприяє розвитку вітчизняного ринку банківських послуг, представляє інтереси своїх членів у органах державної влади та управління, захищає права банків, забезпечує зв'язки з громадськістю, закордонними банками та їх об'єднаннями є Асоціація українських банків. Асоціація банків є договірним об'єднанням банків і не має права втручатися у діяльність банків – членів асоціації та займатися банківською чи підприємницькою діяльністю.

Серед завдань, які виконує Асоціація, визначені такі:

– захист прав та інтересів банків – членів Асоціації, забезпечення правових гарантій їхньої діяльності;

– сприяння створенню правової бази банківської діяльності; сприяння підвищенню кваліфікації і професіоналізму

– керівників, спеціалістів банків;

– ознайомлення громадськості з діяльністю банків та їх роллю в економічному житті України.

Членами Асоціації можуть бути зареєстровані в Україні у встановленому порядку банки та банківські установи, створені за участю іноземного капіталу.

3. Форми кредиту, їх характеристика.

Кредит може здійснюватися в конкретних формах, які виступають способами існування кредиту. У ринковій економіці мають місце різні форми кредиту, які відрізняються одна від одної складом учасників кредитних операцій, сфероюфункціонування та об'єктом позики. Економісти В. Д. Лагутін і Б. І. Івасів визначають, що "форма кредиту відображає прояв та організацію кредитних відносин". Відповідно до цього можна виділити такі форми кредиту, як банківський, комерційний, державний, споживчий, іпотечний, лізинговий, які об'єднуються в національний кредит і міжнародний кредит.

Основною формою кредиту є ***банківський кредит***, який характеризує економічні відносини між банком і позичальником із приводу надання останньому коштів у тимчасове користування на умовах повернення та

платності. Банки надають позики суб'єктам господарювання всіх форм власності на умовах,передбачених кредитним договором.

Комерційний кредит – товарна форма кредиту, яка визначає економічні відносини між підприємством – продавцем (кредитором) і підприємством– покупцем (позичальником) щодо надання першим відстрочки платежу за товари, надані послуги, виконані роботи з поверненням боргу грошима. Призначенням комерційного кредиту є прискорення реалізації товарів. Якщо покупець тимчасово неспроможний здійснити покупку за рахунок власних коштів, а продавець зацікавлений у реалізації свого товару, то зобов'язання, згідно договору між контрагентами можуть бути виконані при умові відстрочки платежу.

Традиційний механізм комерційного кредиту передбачає використання *комерційного векселя* – цінного папера, який містить зобов'язання сплатити позичальником кредитору зазначену у векселі суму у визначений у векселі термін. Відсоток за комерційним кредитом включається в ціну товарів, що відображено в сумі векселя.

Визначальним фактором проведення кредитної операції є фінансовий стан контрагентів, оскільки комерційний кредит, з одного боку, залежить від фінансових можливостей постачальника товару надавати такі позики і, з іншого, – від платоспроможності покупця своєчасно погасити заборгованість.

Погашення кредиту може здійснюватися через оплату боржником векселя, передаванням векселя іншій особі, шляхом переоформлення комерційного кредиту на банківський. Трансформація комерційного кредиту в банківський означає перетворення товарної форми кредиту в грошову шляхом врахування векселів чи отримання кредиту від банку під заставу векселів.

Різновидом комерційного кредиту є ***податковий кредит***, який являє собою відстрочку сплати податку підприємством до бюджету в календарному році.

Державний кредит – це кредит, одним із учасників якого є держава в особі її органів, яка може виступати в ролі позичальника або кредитора. Державне кредитування, коли держава виступає в ролі кредитора, здійснюється шляхом надання бюджетних кредитів безпосередньо міністерствам, відомствам, іншим центральним органам державної виконавчої влади для фінансування підприємствами, об'єднаннями та організаціями через банківські установи в першу чергу пускових об'єктів, а також раніше розпочатих важливих новобудов виробничого призначення, технічного переозброєння і реконструкції діючих підприємств, незалежно від форм власності, на пріоритетних напрямках економіки відповідно до Концепції регулювання інвестиційної діяльності. Воно є прямим, цільовим, поворотним, строковим, в обов'язковому порядку забезпеченим заставою, поручительством або гарантією і здійснюється за рахунок коштів, передбачених на цю мету Державним бюджетом України.

Державна позика – це відносини з приводу акумуляції державою грошових коштів суб'єктів економіки на принципах повернення для

фінансування державних витрат. При цьому кредиторами виступають фізичні та юридичні особи, інші держави, міжнародні фінансові інституції; позичальником – держава в особі її органів (Міністерства фінансів, республіканських і місцевих органів).

Державні позики можуть бути внутрішніми і зовнішніми.

Залежно від форми та порядку оформлення кредитних відносин розрізняють державні позики у вигляді:

– державних боргових цінних паперів (облігацій внутрішніх та зовнішніх державних позик, казначейських зобов'язань чи векселів);

– державних грошово–речових лотерей (лотерейних білетів);

– прямих кредитів таких міжнародних фінансових організацій, як Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк (СБ), Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), кредитів іноземних держав та їх угруповань типу Європейської Спільноти (ЄС) на основі укладених міжнародних договорів;

– державних гарантій, що надаються урядом підприємствам і установам із метою залучення останніми кредитних ресурсів у вітчизняних і зарубіжних інвесторів.

Функціонування і розвиток державного кредиту веде до утворення державного боргу, який визначається як загальна сума заборгованості держави, що складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань, включаючи боргові зобов'язання, які вступають у дію в результаті виданих гарантійза кредитами, або зобов'язань, що виникають на підставі законодавства або договору.

Споживчий кредит – це економічні відносини, які виникають із приводу надання кредитними установами позик громадянам під процент на споживчі цілі. Споживчий кредит характеризує відносини між кредитором і позичальником із приводу фінансування кінцевого споживання.

Призначення споживчого кредиту – задоволення споживчих потреб широких верств населення. Видача споживчого кредиту населенню, із одного боку, збільшує його поточний платоспроможний попит, із другого боку, прискорює реалізацію товарних запасів, надання послуг. Споживчий кредит дає можливість громадянам користуватися певними товарами, послугами ще до того, як у них з'являться гроші.

Споживчі позики бувають товарні (продаж товарів у кредит із розстрочкою платежу) і грошові (надання грошових коштів на задоволення споживчих потреб).

Споживчий кредит як зручна і вигідна форма обслуговування населення надається для закупівлі предметів особистого користування.

За термінами кредитування споживчі позики поділяють:

– на короткострокові (терміном від 1 дня до 1 року);

– середньострокові (терміном від 1 року до 3–5 років);

– довгострокові (терміном понад 3–5 років).

За типом кредитора розрізняють:

– банківські споживчі позики;

– позики, надані населенню торговельними організаціями;

– позики фінансово-кредитних установ небанківського типу (ломбарди, пункти прокату, каси взаємодопомоги, кредитні кооперативи, пенсійні фонди і т.д.);

– приватні споживчі позики, надані фізичним особам безпосередньо на підприємствах і в організаціях, у яких вони працюють.

За напрямками використання (об'єктом кредитування) споживчі позики можна поділити на кредити:

– на невідкладні потреби;

– на будівництво і придбання житла;

– на придбання товарів тривалого користування;

– на капітальний ремонт індивідуальних житлових будинків, їх газифікацію і приєднання до мереж водопостачання та каналізації тощо.

До товарних форм кредиту належить лізинговий кредит, який є різновидом економічних відносин з приводу передачі в тимчасове користування позичальнику майна, що належить до основних засобів. Проте не можуть бути предметом лізингу земельні ділянки та інші природні об'єкти, єдині майнові комплекси підприємств та їх відокремлені структурні підрозділи (філії, цехи, дільниці).

Господарський кодекс України визначає, що лізинг – це господарська діяльність, спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів, яка полягає в наданні за договором лізингу однією стороною (лізингодавцем) у виключне користування другій стороні (лізингоодержувачу) на визначений строк майна, що належить лізингодавцю або набувається ним у власність (господарське відання) за дорученням чи погодженням лізингоодержувача у відповідного постачальника (продавця) майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів.

Іпотечний кредит – це особливий вид економічних відносин із приводу надання кредитів під забезпечення іпотекою.

Іпотека – вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні та користуванні іпотекодавця (позичальника), згідно з яким іпотекодержатель (кредитор) має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника. Взаємні права і обов'язки іпотекодавця та іпотекодержателя визначаються іпотечним договором

Нерухоме майно (нерухомість) – земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці та невід'ємно пов'язані з нею, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення. Правовий режим нерухомого майна поширюється на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти, об'єкти незавершеного будівництва.

Міжнародний кредит – це економічні відносини з приводу переміщення позикового капіталу з однієї країни в іншу. Вони обслуговують рух позикового капіталу у сфері міжнародних економічних відносин. Міжнародний кредит передбачає, що кредитор і позичальник належать до різних країн.

Безпосередніми суб'єктами кредитних відносин на міжнародному рівні є банки, підприємства, держава, населення, міжнаціональні фінансово–кредитні інститути (Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Європейський банк реконструкції та розвитку та інші подібні організації).

Він функціонує в різних формах – комерційний, банківський, державний (надання кредиту однією країною іншій за міждержавними угодами, через міжнародні фінансово–кредитніорганізації – МВФ, МБРР, ЄБРР).

Міжнародний комерційний кредит – це позика, що надається підприємством (фірмою), як правило, експортером однієї країни, імпортеру іншої країни у вигляді відстрочки платежу. Комерційний кредит у зовнішній торгівлі поєднується з авансовими розрахунками за товарними операціями, використанням векселів і товарних акредитивів. Ризикованість цього кредиту для експортера робить його дорогим, бо вимагає належних гарантій погашення. Для сучасного процесу зовнішньоторговельного кредитування характерним є взаємозв'язок комерційного і банківського кредиту.

Банківський кредит як різновид міжнародного кредиту пов'язаний з участю банків у міжнародних кредитних відносинах. Позичальниками в міжнародних банківських кредитах можуть бути банки, підприємства, зокрема ті, що функціонують за участю іноземних інвесторів.

4. Позиковий процент, його суть та особливості формування.

Кредитні операції є одним із джерел доходів банку. Плата, яку отримує кредитор від позичальника, за наданий у користування позиковий капітал, тобто його ціна, – це ***позиковий процент***.

При цьому між кредитором і позичальником щодо величини процента, термінів, методів його сплати виникають певні економічні відносини. Позиковий процент відображає економічні відносини перерозподілу та привласнення банком частини прибутку, що створюється на підприємствах–позичальниках внаслідок продуктивного використання наданого кредиту і яку позичальник сплачує за взятий у кредит капітал. Отже, джерелом сплати процента є додаткова вартість, що створюється в процесі використання позики. Кількісним вираженням процента є його ставка, що визначається як відношення суми річного доходу, що одержують від використання позичкового капіталу, до суми цього капіталу, помножене на 100%.

Чинники, що впливають на розмір процентної ставки за кредити:

1. ***Попит та пропозиція на кредитному ринку.*** Чим вищий попит на кредити, тим вищі процентні ставки. Проте у разі високого рівня конкурентної боротьби кредитних установ банки не можуть необмежено підвищувати розмір процентної ставки, бо втратять клієнтів. Клієнти підуть до банків, які пропонуватимуть менші процентні ставки за кредитами. Через міжбанківську

конкуренцію процентні ставки усереднюються.

2. ***Темп інфляції***. Чим вищий темп інфляції, тим дорожчою має бути плата за кредит, оскільки збільшується ризик банку від знецінення повернених коштів.

3. ***Облікова ставка НБУ*** (базова ставка, яка використовується при кредитуванні банків). Банки встановлюють процентну ставку за кредитними операціями, як правило, вищу за облікову, однак, якщо банк має дешевші ресурси, він може встановити більш низькі процентні ставки за кредитами.

4. ***Рівень ставки за залученими коштами***. Чим вища вартість залучених коштів, тим дорожчою має бути плата за кредит.

5. ***Розмір кредиту.*** Як правило, розмір кредитної ставки за великі кредити буває нижчим, ніж за користування дрібними кредитами, оскільки витрати, пов'язані з кредитною послугою, не залежать від розміру кредиту, а тому, надаючи великі кредити, банки несуть відносно менші витрати. Крім того, великі кредити надаються надійним позичальникам, імовірність банкрутствакотрих, як правило, є нижчою.

6. ***Термін користування кредитом*** (чим триваліший термін, тим вища процентна ставка за кредит, оскільки існує більший ризик втрат від неповернення кредиту чи знецінення позичених коштів).

7. ***Рівень кредитного ризику***, який пов'язаний із втратами від неповернення основної суми боргу та процентів за користування позикою у зв'язку з можливим банкрутством позичальника. Позики з вищим рівнем ризику надаються під вищий процент, щоб компенсувати можливість збитків від ризиковогорозміщення коштів.

8. ***Витрати на оформлення позички та проведення банківського моніторингу (***заробітна плата співробітниківкредитного відділу; обладнання та засоби, необхідні для надання кредиту і контролю за ним, а також інші операційні витрати***)***.

9. ***Характер забезпечення*** (чим вища якість застави, тим нижчою може бути процентна ставка).

У розвинутих країнах використовують такі *2 методи розрахунку відсоткових ставок.*

1. Нарахування відсотків за ***методом*** "***вартість плюс"***. Одним із основних чинників, що впливає на вартість кредиту, є вартість ресурсів, які використовуються для кредитування. Ціна кредиту має перевищувати його вартість і забезпечувати прибутковість банку. Крім того, вона має задовольняти потенційних позичальників.

Мінімальна процентна ставка за кредитом визначається вартістю залучення ресурсів для банку, операційними витратами і премією за ризик неповернення і ризик, пов'язаний зі строковістю кредиту. Процентна ставка, яка робить операцію кредитування прибутковою, включає всі названі вище складові і банківську маржу:

Відсоткова ставка за кредитом банку	=	Вартість залучення відповідних ресурсів для банку	+	Банківські операційні витрати	+	Компенсація банку за рівень ризику невиконання зобов'язань позичальника	+ Маржа банку

Вартість залучення визначається як сума середньозваженої ставки, що сплачується за всіма залученими коштами, вартості страхування депозитів, обов'язкових резервів у Центральному банку та вартості всіх непроцентних витрат, пов'язаних імобілізацією коштів.

До операційних витрат, що окремо враховуються в ціні кредиту і не враховуються у вартості фінансування, належать: заробітна плата співробітників кредитного відділу; обладнання та матеріали, необхідні для надання кредиту і контролю за ним; інші операційнівитрати.

Премія за ризик неповернення може бути обчислена на основівідповідного ризику неповернення. Ризик неповернення оцінюється на основі статистичних даних про ризик невиконання зобов'язань різними категоріями позичальників, кредитної історії та кредитногорейтингу окремого позичальника.

Премія за ризик, пов'язаний із терміном кредитування, може бути оцінена в результаті аналізу процентних ставок за коротко–, середньо– та довготерміновими борговими зобов'язаннями, щоперебувають в обігу на ринку.

Банківська маржа залежить від політики банку та від конкурентного середовища в банківській сфері, оскільки рівень конкуренції на ринку банківських послуг постійно зростає і маржа, що встановлюється банками при кредитуванні, постійно зменшується.

2. ***Метод "базова ставка плюс"*** полягає у визначенні кредитної ставки як суми базової ставки і кредитного спреду. За базову ставку приймають ставку пропозиції міжбанківського регіонального ринку, ставку, що пропонується позичальникам найвищого класу за короткотерміновими кредитами, ставки міжнародних ринків (LIBOR, KIBOR тощо), інші ставки, що є загальноприйнятими на конкретних ринках. Кредитний спред включає премію за ризик невиконання зобов'язань позичальника та премію за ризик, пов'язаний із терміном надання кредиту. Величина кредитного спреду диференційована залежно від категорії клієнта та його кредитоспроможності.

Відсоткова ставка за кредитом банку	=	Базова ставка	+	Премія за ризик, пов'язаний з терміном кредиту	+	Премія за ризик невиконання зобов'язань позичальника

Процентна ставка за кредитом, розрахована на основі базової ставки, містить лише поправки на ризик неповернення та ризик, пов'язаний із терміном кредитування, оскільки до базової ставки входять операційні витрати та банківська маржа.

Питання для самоконтролю

1. Суть ринку капіталів та його відмінність від грошового ринку.
2. Хто є основними учасниками ринку капіталів?
3. Що таке банківський кредит і які є основні джерела формування банківських кредитних ресурсів?
4. Які функції на кредитному ринку виконує банківська система?
5. Назовіть основні форми кредитних відносин.
6. Які є джерела погашення державних позик залежо від економічної ситуації в країні?
7. Яка різниця між поточним і капітальним державним боргом?
8. Які функції виконує кредитний ринок?
9. Основні принципи банківського кредитування, їх суть.
10. Суть комерційного кредитування, його відмінність від банківського.

Тестові завдання для самоконтролю

1. Неприбуткова організація, заснована фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні, наданні фінансових послуг шляхом об'єднання грошових внесків-це::

а) каси взаємної допомоги;
б) кредитні спілки;
в) позиково-ощадні каси;
г) благодійні організації.

2. Фінансові інструменти, що підтверджують право їх власника на частку (пай) у статутному капіталі емітента і на отримання відповідного доходу-це:

а) боргові фінансові інструменти;
б) дольові фінансові інструменти;
в).первинні фінансові інструменти;
г) безризикові фінансові інструменти

3. Банки, довірчі товариства, інвестиційні фонди та компанії, страхові компанії, ломбарди належать до:

а) фінансових установ;
б) фінансових інститутів;
в) кредитних установ;
г) контрактних фінансових інститутів.

4. Громадські кредитні установи, які об'єднують на добровольних засадах громадян для надання взаємної матеріальної допомоги - це:

а) каси взаємної допомоги;
б) кредитні спілки;
в) позиково-ощадні каси;
г) благодійні організації.

5.Фінансові інструменти, що мають гарантований рівень дохідності при їх погашені незалежно від кон'юктурних коливань на фінансовому ринку - це:

а) боргові фінансові інструменти;

б) фінансові інструменти з фіксованим доходом;

в) безризикові фінансові інструменти;

г) фінансові інструменти без наступних фінансових зобов'язань.

6. Кредитно- фінансові установи, що спеціалізуються на кредитуванні окремих галузей або наданні певних видів кредитів, проведенні фінансових операцій - це:

а) банк;

б) кредитна спілка;

в) фінансова компанія;

г) фінансово-промислова група.

7.Фінансові інструменти, які характеризуються високою мірою ризику та використовуються для проведення спекулятивних фінансових операцій - це:

а) вторинні фінансові інструменти;;

б) «спекулятивні» фінансові інструменти з високим рівнем ризику;

в) фінансові інструменти з невизначеним рівнем дохідності;

г) фінансові інструенти з високим рівнем ризику.

ТЕМА 8. ФОНДОВИЙ РИНОК

Фондовий ринок (ринок цінних паперів) – це сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних.

Таблиця 8.1 – Класифікація цінних паперів

№	Класифікаційна ознака	Види цінних паперів
1	Економічна природа цінних паперів (форма надання капіталу й спосіб виплати доходу)	Боргові; Пайові (інвестиційні).
2	Характер емітента	Державні; Муніципальні; Цінні папери підприємств; Цінні папери фізичних осіб.
3	Термін і місце функціонування	Цінні папери грошового ринку; Цінні папери ринку капіталів.
4	Призначення цінних паперів	Фондові; Комерційні.
5	Передача прав власності	Іменні; На пред’явника.
6	Механізм випуску і обігу	Основні; Похідні.
7	Форма випуску	Документарна; Бездокументарна.

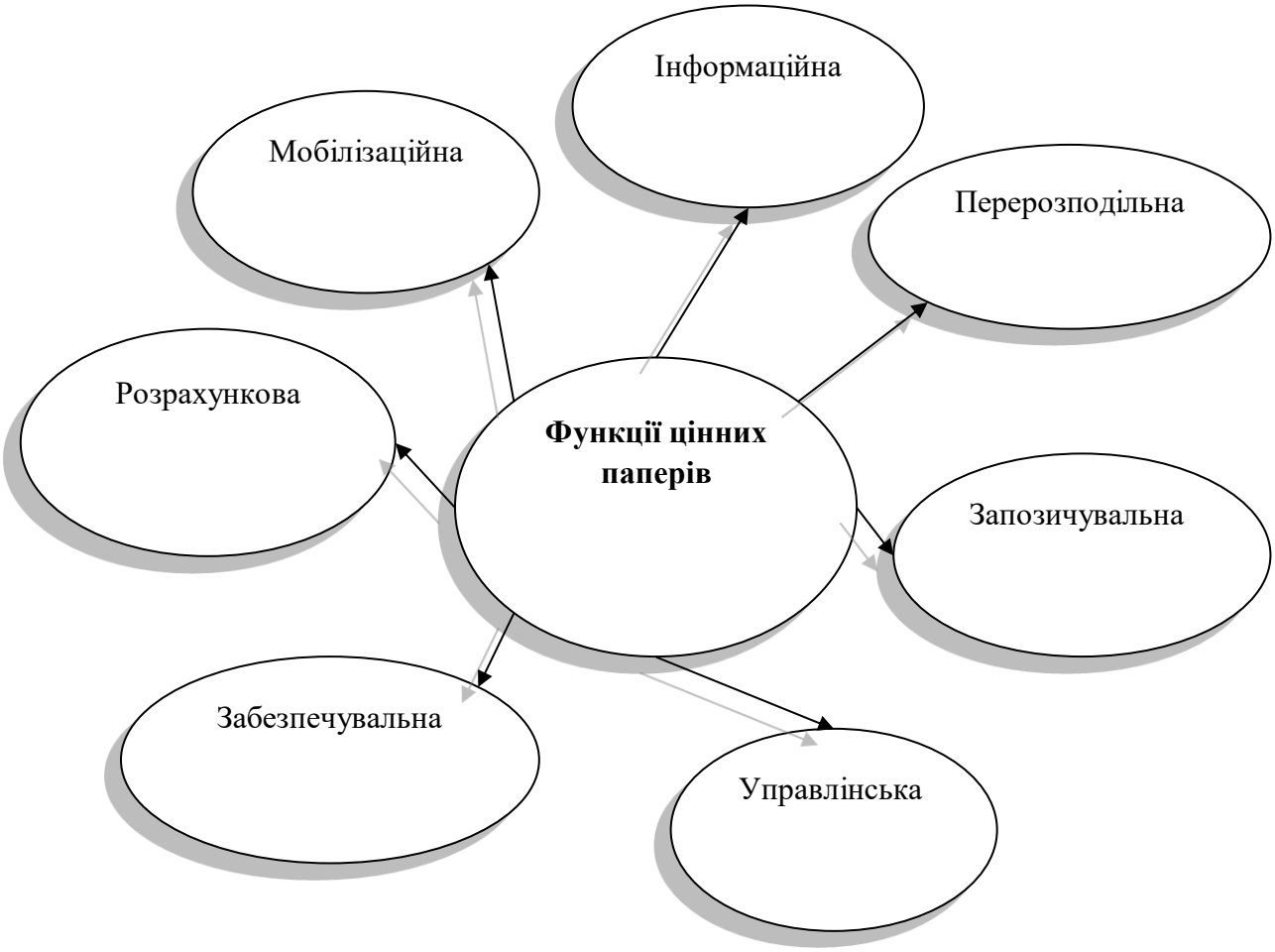

Рисунок 8.1 – Функції цінних паперів [1]

Таблиця 8.2 – Сектори ринку цінних паперів

№	Критерії класифікації	Сектори ринку
1	Спосіб розміщення цінних паперів	Первинний фондовий ринок; Вторинний ринок.
2	Місце операцій з цінними паперами	Біржовий фондовий ринок; Позабіржовий фондовий ринок.
3	Економічна природа цінних паперів	Ринок боргових цінних паперів; Ринок пайових цінних паперів; Ринок похідних цінних паперів.
4	Суб'єкти випуску цінних паперів	Ринок державних позик; Ринок муніципальних позик; Ринок цінних паперів підприємств і організацій.
5	Термін обігу цінних паперів	Ринок цінних паперів з встановленим терміном обігу; Ринок цінних паперів без встановленого терміну обігу.

До спеціальних (похідних) фондових інструментів ринку цінних паперів належать опціони, варанти, ф'ючерси та інші.

Опціон – це контракт на право купити або продати певну кількість цінних паперів у будь-який момент протягом визначеного строку за фіксованою ціною. При сприятливій для власника опціону зміні ціни на цінні папери він це право використовує й одержує дохід у вигляді різниці між поточною ринковою ціною та тією, що зафіксована у контракті. При несприятливій зміні ціни власник опціону своїм правом не скористається і втратить при цьому суму, заплачену за придбання опціону.

Опціонні угоди можуть бути укладені з приводу будь-якого товару. На ринку цінних паперів опціони пов'язані з торгівлею різними видами цінних паперів. Отже, відповідно до опціонної угоди один із її учасників набуває права купівлі або продажу цінних паперів за зафіксованою ціною протягом певного періоду часу, а інший учасник за грошову премію зобов'язується забезпечити у разі необхідності реалізацію цього права. Тобто бути готовим продати або купити цінні папери за обумовленою договором ціною.

Варант є сертифікатом, який дає право його власникові купити один цінний папір за зафіксованою ціною у визначений термін. Варанти випускаються в обіг не самостійно, а як складова частина інших цінних паперів для того, щоб зробити їх більш привабливими.

Ф'ючерс – це різновид термінових угод на купівлю або продаж стандартної кількості визначених цінних паперів у зазначений день та за визначеною ціною. На відміну від опціону, розрахунок після закінчення ф'ючерсної угоди є обов'язковим.

Таблиця 8.3 – Відмінності біржового та позабіржового ринку

Біржовий ринок	Позабіржовий ринок
Продаж державних цінних паперів державою і перепродаж акцій престижних компаній	Розміщення серед дрібних інвесторів перших випусків емітентів
Офіційне котирування цінних паперів здійснюється уповноваженими державними органами	Ринкове котирування здійснюється банками і компаніями
Переважно брокерський	Переважно дилерський

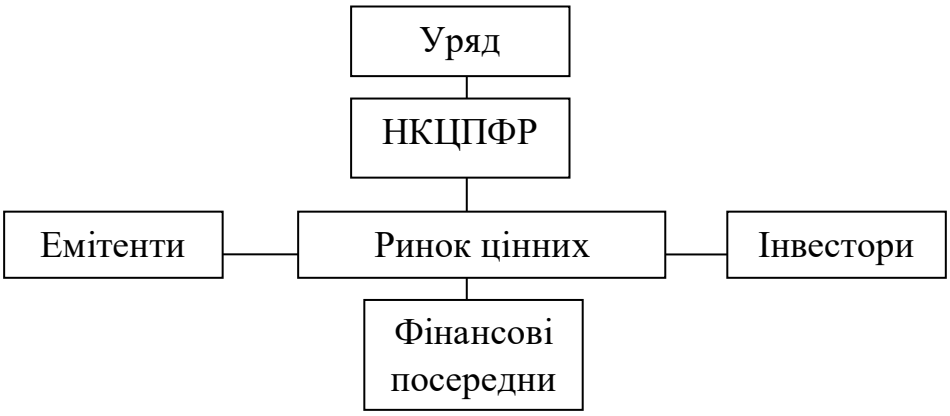

Рисунок 8.2 – Структура ринку цінних паперів [1]

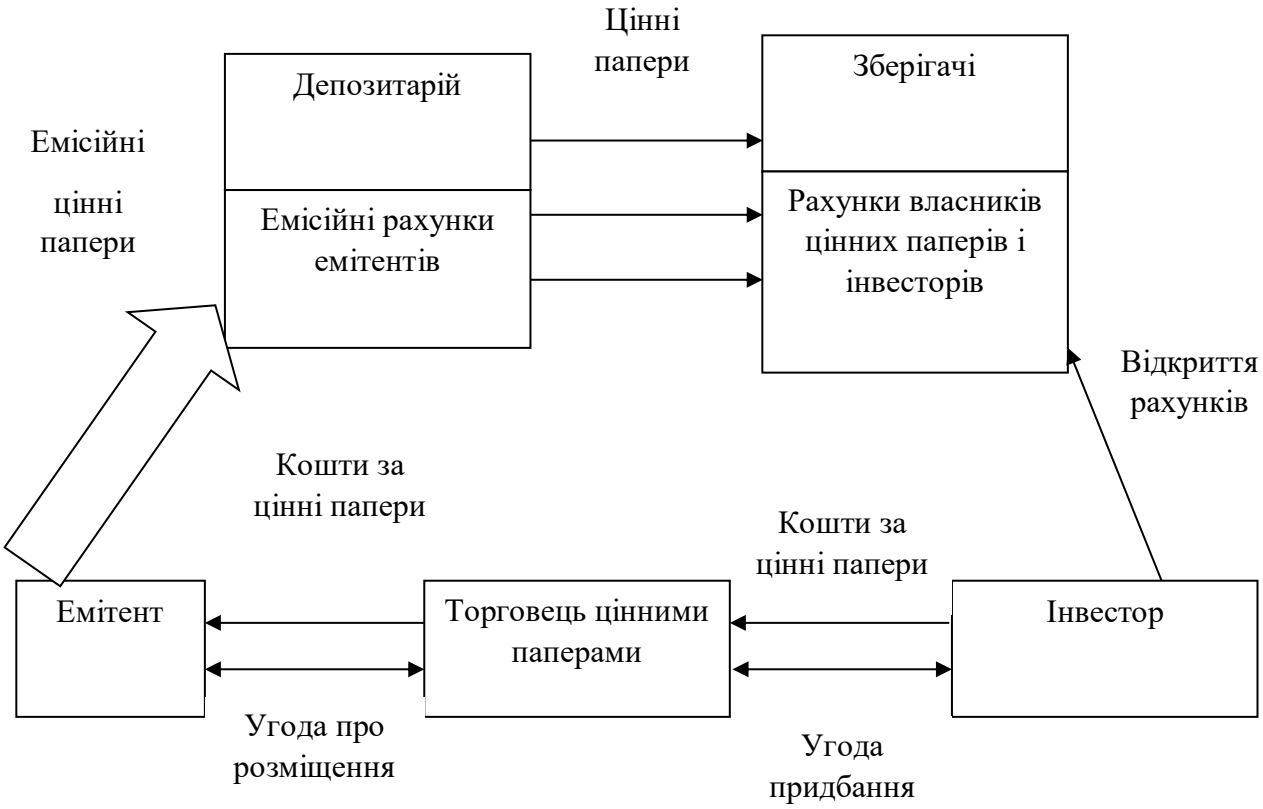

Рисунок 8.3 – Структура первинного ринку цінних паперів [1]

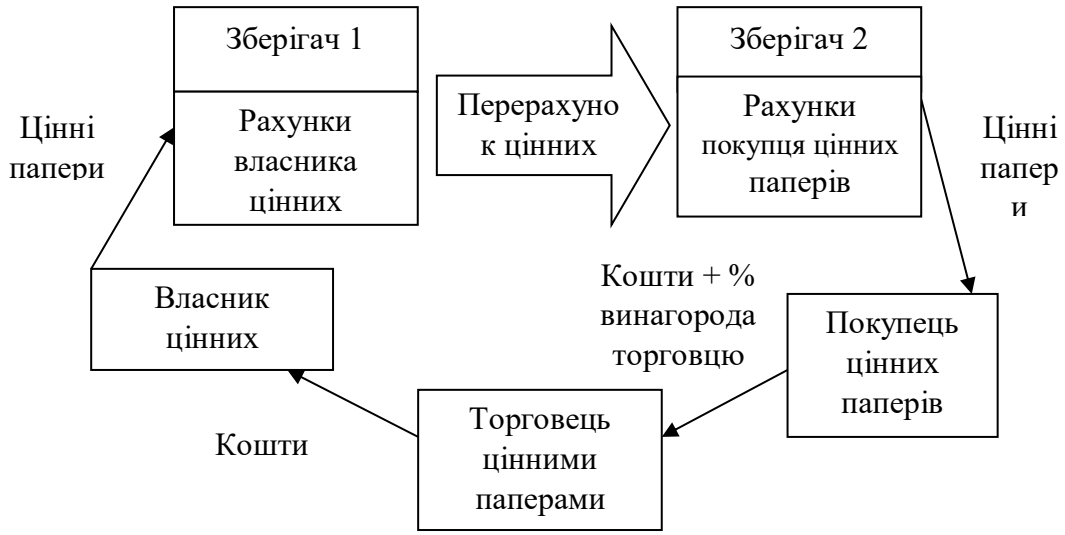

Рисунок 8.4 – Вторинний ринок цінних паперів [1]

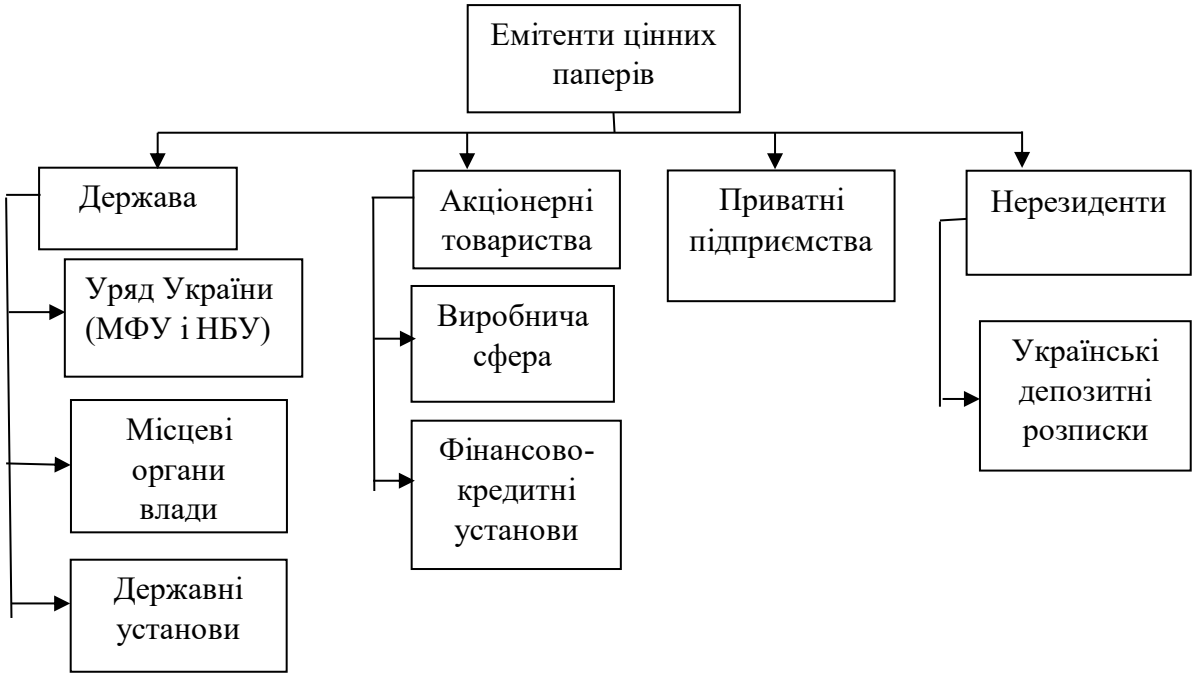

Рисунок 8.5 – Склад емітентів цінних паперів в Україні [1]

Таблиця 8.4 – Порівняльна характеристика різних типів цінних паперів

Тип портфелю	Основний інструмент інвестування	Основне джерело доходу	Рівень доходності	Рівень ризику
Портфель агресивного зростання	Акції молодих компаній, що швидко розвиваються	Різниця між ціною купівлі та ціною продажу акцій	Високий	Високий
Портфель консервативного зростання	Акції великих, добре відомих компаній, що характеризуються хоч і невисокими, але стійкими темпами зростання курсової вартості	Різниця між ціною купівлі та ціною продажу акцій	Невисокий, основна мета – збереження капіталу.	Низький
Портфель середнього зростання	Надійні цінні папери, придбані на тривалий термін нарівні з ризикованими фондовими інструментами	Різниця між ціною купівлі та ціною продажу акцій	Середній, дохідність забезпечується цінними паперами агресивного зростання.	Середній, надійність забезпечується цінними паперами консе-рвативного зростання.
Портфель регулярного доходу	Надійні цінні папери, що забезпечують високі поточні виплати у вигляді дивідендів або відсотків, при цьому їх ринкова вартість має бути стабільною	Процентні виплати за цінними паперами	Середній	Низький
Портфель зростання і доходу	Частина активів інвестується в акції, які забезпечують приріст вартості активів, інша частина – в доходні ЦП, що забезпечують регулярний дохід	Процентні виплати за ЦП + різниця від цін купівлі–продажу	Середній	Низький
Збалансований портфель	Широке коло фінансових інструментів, пропорції яких визначає сам інвестор в залежності від особистої схильності до ризику	Приріст капітальної вартості + відсоткові виплати + дисконти або премії	Залежить від схильності до ризику інвестора	Залежить від схильності до ризику інвестора
Портфель подвійного призначення	Цінні папери деяких видів інвестиційних фондів, вони приносять регулярний дохід та одночасно забезпечують приріст капітальної вартості	Процентні виплати за ЦП + різниця від цін купівлі–продажу	Середній	Середній

Фондова біржа виконує три основні функції.

Таблиця 8.5 – Функції фондової біржі

Назва функції	Характеристика
Посередницька	Суть посередницької функції полягає в тому, що фондова біржа створює достатні й всебічні умови для торгівлі цінними паперами емітентам, інвесторам та фінансовим посередникам Торгові угоди на біржі вкладають брокери. Вони діють від імені своїх клієнтів-інвесторів, емітентів чи фінансових посередників купуючи чи продаючи цінні папери. При цьому права власності на куплені цінні папери чи отримані від реалізації гроші належать клієнтам. Дохід брокера формується за рахунок комісійних від укладених угод. Крім того, в торгівлі на біржі беруть участь дилери. Вони купують через брокерів цінні папери з метою їх наступного перепродажу, їх дохід формується за рахунок різниці в цінах купівлі й продажу цінних паперів.
Індикативна	Індикативна функція фондової біржі полягає в оцінці вартості та привабливості цінних паперів. Саме на біржі проводиться котирування цінних паперів, яке дає інформацію інвесторам про вартісну і якісну оцінку цінних паперів та динаміку їх розвитку. Це створює передумови для надійного і достовірного механізму торгівлі, хоча не виключає можливостей цілеспрямованих махінацій з метою спекуляції цінними паперами. Водночас це важливий чинник стимулювання ефективної діяльності емітентів. Будь–які промахи відразу ведуть до зниження вартості емітованих ними цінних паперів, а отже, і попиту на них, що веде до зменшення притоку фінансових ресурсів. Тому для емітента так важливо забезпечувати стабільний фінансовий стан та високі фінансові результати.
Регулятивна	Регулятивна функція фондової біржі виражається в організації торгівлі цінними паперами. Вона встановлює вимоги до емітентів, які виставляють свої цінні папери на біржові торги, правила укладання і виконання угод, механізм контролю за діяльністю суб'єктів біржової торгівлі. Біржі здійснюють контроль за фінансовим станом емітентів. Вони мають право на отримання та перевірку інформації про їх діяльність. Мета контрольної діяльності біржі – забезпечення достовірності котирування цінних паперів та надійності біржової торгівлі. Завдяки біржі інвестори одержують можливість легко перетворювати цінні папери у гроші, оскільки цінні папери, що обертаються на біржі, можна у будь–який час продати або віддати у банк під заставу для одержання позички. Це дає можливість вкладати у цінні папери не тільки заощадження довгострокового характеру, а й тимчасово вільні кошти.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть види професійної діяльності на фондовому ринку.
2. Розкрийте сутність та види діяльності з торгівлі цінними паперами.
3. Охарактеризуйте сутність та види діяльності з управління активами інституційних інвесторів.
4. Які види депозитарної діяльності на фондовому ринку Ви знаєте?
5. Вчому полягає діяльності з організації торгівлі цінними паперами на ринку та її професійних учасників?
6. Наведіть порядок створення та функціонування брокерської контори.
7. Охарактеризуйте складові та порядок формування доходу брокерських контор.
8. В чому полягає зміст та які види андеррайтингу Ви знаєте?
9. Розкрийте сутність та механізм реалізації спільного інвестування.
10. Які існують обмеження в діяльності компаній з управління активами?

Тестові завдання для самоконтролю

1.Інститут спільного інвестування (ІСІ), що створюється на певний строк, встановлений у проспекті емісії, після закінчення якого зазначений ІСІ ліквідується або реорганізується – це:

а) ІСІ інтервального типу;
б) ІСІ закритого типу;
в) строковий ІСІ;
г) безстроковий ІСІ.

2. Інститут спільного інвестування (ІСІ) бере на себе зобов'язання здійснювати у будь-який час на вимогу інвесторів викуп цінних паперів, емітованих ним – це:

а) ІСІ інтервального типу;
б) ІСІ закритого типу;
в) строковий ІСІ;
г) безстроковий ІСІ.

3. Фондова біржа створюється для:

а) зосередження попиту та пропозиції цінних паперів, сприяння формуванню їх біржового курсу;
б) з метою отримання прибутку;
в) надання фінансових та інших послуг у сфері розміщення та обігу цінних паперів, обліку прав за цінними паперами, управління активами інституціних інвесторів;
г) вірної відповіді немає.

4. Учасниками фондового ринку є:

а) торгівці цінними паперами та суб'єкти господарювання;
б) емітенти, інвестори, саморегульовані організації та професійні учасники фондового ринку;
в) брокери, дилери, андеррайтери;
г) саморегульовані організації та професійні учасники фондового ринку.

5. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку підпорядкована:

а) Верховній Раді України;

б) Кабінету Міністрів України;

в) Президенту України;

г) Кабінету Міністрів України та Президенту України.

6. Учасниками фондового ринку є:

а) торговці цінними паперами та суб'єкти господарювання;

б) емітенти, інвестори, саморегулівні організації та професійні учасники фондового ринку;

в) брокери, дилери, андеррайтери;

г) саморегулівні організаці та професійні учасники фондового ринку.

7. Професійну розрахунково-клірингову діяльність за операціями щодо ЦП здійснює:

а) реєстратор;

б) зберігач;

в) депозитарій;

г) всі відповіді правильні.

ТЕМА 9. ЦІННІ ПАПЕРИ ЯК ГОЛОВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

План

1. Суть цінних паперів і їх місце на фінансовому ринку.
2. Характеристика акцій та механізм їх функціонування.
3. Облігації, їх види та роль в економіці.

1. Суть цінних паперів і їх місце на фінансовому ринку.

Основними інструментами фінансового ринку, його об`єктами є ***цінні папери*** – це документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила (видала) і власника та передбачають виконання зобов`язань згідно з умовами їх розміщення, а також можливість передачі прав, що випливають із цих документів іншим особам.

За основними характеристиками цінні папери можна класифікувати в спосіб, наведений у таблиці 9.1.

Таблиця 9.1 – Класифікація цінних паперів по основних характеристиках

Критерій класифікації	Характеристика
1	2
За терміном існування	термінові, що мають установлений термін існування; безстрокові, що існують вічно.
За формою існування	паперові (документарні) – сертифікати цінних паперів, містять реквізити відповідного виду ЦП певної емісії, дані про кількість ЦП та засвідчують сукупність прав, наданих цими ЦП; безпаперові (бездокументарні) – існують у вигляді записів на рахунках.
За національною приналежністю	вітчизняні – ЦП з правами та обов'язками в Україні; іноземні – вкладення або зобов'язання в іноземномних активах.
За типом використання	інвестиційні, що є об'єктом вкладення капіталу; не інвестиційні, що обслуговують грошові розрахунки на товарних та інших ринках.
За формою вкладення	на пред'явника – не фіксують імені їхнього власника; іменні – містять ім'я їхнього власника і, крім цього, реєструються в спеціальному реєстрі; ордерні – передаються іншій особі шляхом здійснення на них передатного напису (індосаменту).
За формою випуску	емісійні – випускаються великими серіями, у великій кількості, і в границях кожної серії всі цінні папери є абсолютно ідентичними; неемісійні – випускають поштучно або невеликими серіями.
За характером обертання	ринкові, які вільно обертаються на ринку ЦП; неринкові – обіг яких обмежено.
За рівнем ризику	безризиковані – не приносять збитків;

Критерій класифікації	Характеристика
1	2
	ризиковані, які можуть принести збитки.
За наявністю доходу	дохідні, які надають прибуток; недоходні – не приносять прибутку.
За формою вкладення	боргові – за якими є грошові зобов'язання; пайові, які надають право власності на відповідні активи.
За ознакою володіння	іменні цінні папери, які містять ім'я (назву) їхнього власника і передаються іншим особам шляхом повного індосаменту (передатного запису); на пред'явника, які переходять до інших осіб шляхом простої передачі. При передачі ЦП після їхнього випуску (вторинне обертання), до нового власника,як правило, переходять і всі права, пов'язані з ЦП.

Цінні папери за порядком їх розміщення (видачі) поділяються на емісійні та неемісійні.

Емісійні цінні папери – цінні папери, що посвідчують однакові права їх власників у межах одного випуску стосовно особи, яка бере на себе відповідні зобов'язання (емітент).

До емісійних цінних паперів належать:

– акції;

– облігації підприємств;

– облігації місцевих позик;

– державні облігації України;

– іпотечні сертифікати;

– іпотечні облігації;

– сертифікати фондів операцій з нерухомістю (далі – сертифікати ФОН);

– інвестиційні сертифікати;

– казначейські зобов'язання України.

Цінні папери, що не належать згідно із цим Законом до емісійних цінних паперів, можуть бути визнані такими Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку, якщо це не суперечить спеціальним законам про ці групи та/або види цінних паперів.

Цінні папери за формою випуску можуть бути на пред'явника, іменні або ордерні.

Права, посвідчені цінним папером, належать:

– пред'явникові цінного паперу (цінний папір на пред'явника);

– особі, зазначеній у цінному папері (іменний цінний папір);

– особі, зазначеній у цінному папері, яка може сама здійснити ці права або призначити своїм розпорядженням (наказом) іншу уповноважену особу (ордерний цінний папір).

В Україні у цивільному обороті можуть бути такі групи цінних паперів:

1) *пайові цінні папери* – цінні папери, які посвідчують участь їх власника у статутному капіталі (крім інвестиційних сертифікатів), надають власнику

право на участь в управлінні емітентом і отримання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів, та частини майна у разі ліквідації емітента. До пайових цінних паперів відносяться:

– акції;

– інвестиційні сертифікати;

2) *боргові цінні папери* – цінні папери, що посвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента сплатити у визначений строк кошти відповідно до зобов'язання. До боргових цінних паперів відносяться:

– облігації підприємств;

– державні облігації України;

– облігації місцевих позик;

– казначейські зобов'язання України;

– ощадні (депозитні) сертифікати;

– векселі;

3) *іпотечні цінні папери* – цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечним пулом) та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів. До іпотечних цінних паперів відносяться:

– іпотечні облігації;

– іпотечні сертифікати;

– заставні;

– сертифікати ФОН;

4) *приватизаційні цінні папери* – цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду;

5) *похідні цінні папери* – цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів;

6) *товаророзпорядчі цінні папери* – цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах.

Критеріями віднесення фінансового інструмента до групи похідних є:

– залежність його ціни безпосередньо або опосередковано від ціни або характеристики базового активу;

– стандартизація умов виконання зобов'язань за фінансовими інструментами;

– наявність сукупності документів, що мають один базовий актив, однаковий термін обігу і термін виконання зобов'язань;

– відповідність обсягу і якості базового активу встановленим стандартам.

*Деривати*в (згідно українського законодавства) – стандартний документ, що засвідчує право та/або зобов'язання придбати або продати цінні папери, матеріальні або нематеріальні активи, а також кошти на визначених ним умовах у майбутньому.

Надамо характеристику похідним цінним паперам.

Опціон – стандартний документ, який засвідчує право придбати (продати) цінні папери (товари, кошти) на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією ціни на час укладення такого опціону або на час такого придбання за рішенням сторін контракту. Бувають:

– на покупку (опціон колл) – опціони, що засвідчують право власника на покупку базового активу в продавця опціону. Інвестор купує опціон колл, якщо очікує підвищення курсової вартості базового активу.

– на продаж (пут) – опціони, що засвідчують право власника на продаж базового активу продавцю опціону. Інвестор купує опціон пут, якщо очікує падіння курсової вартості базового активу. Максимальний програш інвестора складає лише величину сплаченої премії, виграш може виявитися великим, якщо курс базового активу сильно впаде.

Ф'ючерс – похідний цінний папір, що засвідчує взаємні зобов'язання покупця, продавця й організатора торгівлі щодо купівлі (продажу) базового активу або проведення грошових розрахунків відповідно специфікації ф'ючерса.

Існують товарні і фінансові ф'ючерси.

Товарні ф'ючерси – це ф'ючерсні контракти на сільгосппродукцію, енергоресурси, метали й ін.

Фінансові ф'ючерси – це ф'ючерсні контракти, в основі яких лежать фінансові інструменти – державні й інші цінні папери, біржові індекси, відсотки з банківських ставок, а також конвертована валюта і золото.

2.Характеристика акцій та механізм їх функціонування.

Акція – іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства (далі АТ), включаючи право на отримання частини прибутку у вигляді дивідендів, право на отримання частини майна у разі ліквідації АТ, право на управління АТ , а також немайнові права, nередбачені Цивільним кодексом України, що регулює питання створення, діяльності та припинення АТ.

АТ розміщує іменні акції двох типів:

1) ***прості*** – надають їх власникам право:

– на отримання частини прибутку АТ у вигляді дивідендів;

– на участь в управлінні АТ;

– на отримання частини майна АТ у разі його ліквідації. Прості акції надають їх власникам однакові права і не підлягають конвертації у привілейовані акції або інші цінні папери АТ;

2) ***привілейовані –*** називаються так тому, що їх власник має певні привілеї порівняно з власниками звичайних акцій того самого емітента. Привілейовані акції надають їх власникам права:

– на отримання частини прибутку АТ у вигляді дивідендів;

– на отримання частини майна АТ у разі його ліквідації;

– на участь в управлінні АТ у випадках, передбачених статутом і законом, який регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств.

Прості акції більш поширені, ніж привілейовані, оскільки:

а) існують законодавчі обмеження щодо випуску привілейованих акцій з метою уникнення порушень у балансі інтересів акціонерів і менеджерів товариства;

б) прості акції дохідніші, ніж привілейовані, оскільки вони ризиковіші.

Існують такі ціни на акції: номінальна, емісійна, ринкова і балансова.

Акція має ***номінальну*** вартість – вартість однієї частки, на яку розподілений увесь статутний капітал акціонерного товариства. Відповідно до вітчизняного законодавства номінальна вартість акції установлюється в національній валюті. Мінімальна номінальна вартість акції не може бути меншою, ніж одна копійка. Номінальна вартість акцій може змінюватись. Наприклад, при спрямуванні прибутку АТ на збільшення статутного капіталу може бути збільшена номінальна вартість акцій. Коли акції знаходяться у вільному обігу, їх номінал втрачає свою функцію як міра вартості. Натомість використовується ринкова вартість. Номінал вживається при обчисленні дивідендів, часток у капіталі тощо.

Балансова вартість акції вираховується як частка від ділення вартості чистих активів компанії на кількість розміщених акцій. Чистими активами компанії називають активи за вирахуванням зобов'язань, тобто активи, що придбані за власні кошти компанії. У момент створення акціонерного товариства балансова вартість акції збігається з номінальною, оскільки власним капіталом товариства виступає статутний капітал. Надалі власний капітал збільшується за рахунок формування резервного фонду, нерозподіленого прибутку та ін. Відповідно збільшується і балансова вартість акцій. Отже, балансова вартість акції відображує частку чистих активів або частку власного капіталу компанії, що припадає на одну акцію. Балансова вартість акції – це ціна, що встановлюється за балансовими документами емітента і є бухгалтерським підтвердженнязабезпеченості емітованої акції капіталом АТ:

$$Цб = (Ка + Р) / Q, \qquad (9.1)$$

де Цб – балансова вартість 1 акції,
Ка – балансова вартість акціонерного капіталу,
Р – розмір резервного фонду,
Q – кількість емітованих акцій.

Балансова вартість акції є відображенням балансової оцінки власного капіталу компанії. Балансова оцінка власного капіталу дорівнює балансовій вартості акції, помноженій на кількість розміщених акції, або дорівнює різниці між активами компанії та її зобов'язаннями.

Емісійна вартість акції – це ціна, за якою акції продаються емітентом безпосередньо чи через посередників при їх випуску. Коли емітент продає акції, що випускаються безпосередньо, він може це робити за ціною, рівною номінальній. Якщо ж він користується послугами посередників, то, як правило, акції продаються за ціною, що вища за номінальну. За рахунок різниці сплачуються послуги посередників.

Ринкова вартість акцій – це ціна акцій певного емітента на кожен момент ринкової операції. Вона встановлюється внаслідок укладання угод на конкретні акції та коливається в залежності від попиту і пропозиції на них у конкретному місці і в конкретний час. Ринкова вартість формується на основі попиту та пропозиції на біржовому чи позабіржовому ринках.

Переважна більшість акцій випускається у бездокументарній формі, особливо якщо засновники зацікавлені у вторинному обігу цінних паперів; у разі коли мета емітента полягає у контролі за структурою акціонерного капіталу, вибір падає на документарну форму акції.

Особливість акцій, їх значення на фінансовому ринку, полягає в тому, що ці цінні папери:

– найбільшою мірою серед усіх інших цінних паперів виконують регулювальні функції в системі суспільного відтво рення. Саме акція сприяє переливу капіталу в перспективні галузі економіки з менш перспективних галузей і виробництв. Регулювальні властивості акції пов'язані, в першу чергу, з такими її характеристиками, як ліквідність, дохідність, потенціал приросту курсової вартості;

– краще від інших цінних паперів реалізують й інші функції цінних паперів – інформаційну, мобілізуючу, контролю ючу та ін.;

– більше за всі інші цінні папери пов'язані з фондовими індексами;

– саме акції є своєрідним свідченням економічного стану держави;

– враховуючи розмір капіталізації акцій, значна частина вільних капіталів вкладається саме в акції;

– через купівлю контрольного пакета акцій, їм немає рівних серед інших фінансових інструментів щодо можливості служити провідником впливу з метою встановлення економічного контролю над виробництвом.

3. Облігації, їх види та роль в економіці.

Облігація – цінний папір, що посвідчує внесення його першим власником грошей, визначає відносини позики між власником облігації та емітентом, підтверджує зобов'язання емітента повернути власникові облігації її номінальну вартість у передбачений проспектом емісії (для державних облігацій України – умовами їх розміщення) строк та виплатити дохід за облігацією, якщо інше не передбачено проспектом емісії (для державних облігацій України – умовами їх розміщення). Перехід права власності на облігації емітента до іншої особи не є підставою для звільнення емітента від виконання зобов'язань, що підтверджуються облігацією.

Облігація засвідчує:

– факт надання власником папера коштів емітенту;

– зобов'язання емітента повернути борг через визначений час;

– право інвестора отримувати у вигляді винагороди за надані кошти певний відсоток від номінальної вартості облігації.

Облігації усіх видів розповсюджуються серед підприємств і громадян на добровільних засадах. Для облігацій характерним є такий цикл існування: а) *емісія; б) розміщення; в) обіг;* г) *погашення.* Згідно з Законом України "Про цінні папери та фондовий ринок" емітент у порядку, встановленому НКЦПФР, може розміщувати відсоткові, цільові та дисконтні облігації.

Відсоткові облігації – облігації, за якими передбачається виплата відсоткових доходів.

Цільові облігації – облігації, виконання зобов'язань за якими здійснюється шляхом передачі товарів та/або надання послуг відповідно до вимог, встановлених проспектом емісії (для державних облігацій України – умовами їх розміщення), а також шляхом сплати коштів власнику таких облігацій у випадках та порядку, передбачених проспектом емісії облігацій (для державних облігацій України – умовами їх розміщення).

Дисконтні облігації – облігації, що розміщуються за ціною, нижчою ніж їх номінальна вартість. Різниця між ціною придбання та номінальною вартістю облігації, яка виплачується власнику облігації під час її погашення становить дохід (дисконт)за облігацією.

Відповідно до вітчизняного законодавства облігації можуть існувати виключно в бездокументарній формі.

Облігації можуть розміщуватися з фіксованим строком погашення, єдиним для всього випуску. Дострокове погашення облігацій за вимогою їх власників дозволяється у разі, коли така можливість передбачена проспектом емісії (для державних облігацій України – умовами їх розміщення), яким визначені порядок встановлення ціни дострокового погашення облігацій і строк, у який облігації можуть бути пред'явлені для достроковогопогашення.
Погашення відсоткових та дисконтних облігацій здійснюється виключно грошима. Погашення цільових облігацій здійснюється шляхом передачі товарів та/або надання послуг, а також сплати коштів власнику таких облігацій у випадках та порядку, передбачених проспектом емісії облігацій (для державних облігацій України – умовами їх розміщення).

Обіг облігацій дозволяється після реєстрації НКЦПФР звіту про результати розміщення облігацій та видачі свідоцтва про реєстрацію випуску облігацій.

Продаж облігацій здійснюється в національній валюті, а якщо це передбачено законодавством та проспектом емісії відповідного випуску облігацій (для державних облігацій України – умовами їх розміщення), – в іноземній валюті. В Україні відповідно до законодавства випускаються облігації державних, місцевих позик та облігації підприємств.

Державні облігації характеризують відносини між державою як позичальником та кредиторами (фізичними і юридичними особами, іноземними урядами, міжнародними фінансовими організаціями).

За місцем розміщення державні облігаційні позики бувають зовнішні і внутрішні.

Державні облігації України можуть бути: довгострокові – понад п'ять років; середньострокові – від одного до п'яти років;короткострокові – до одного року.

Державні облігації України поділяються на такі види:

1. *Облігації внутрішніх державних позик України (ОВДП)* – державні цінні папери, що розміщуються виключно на внутрішньому фондовому ринку і підтверджують зобов'язання України щодо відшкодування пред'явникам цих облігацій їх номінальної вартості з виплатою доходу відповідно до умов розміщення облігацій. Номінальна вартість облігацій внутрішніх державних позик України може бути визначена в іноземній валюті.

2. *Цільові облігації внутрішніх державних позик України* – облігації внутрішніх державних позик, емісія яких є джерелом фінансування дефіциту державного бюджету в обсягах, передбачених на цю мету законом про Державний бюджет України на відповідний рік, та в межах граничного розміру державного боргу.

3. *Облігації зовнішніх державних позик України* – державні боргові цінні папери, що розміщуються на міжнародних фондових ринках і підтверджують зобов'язання України відшкодувати пред'явникам цих облігацій їх номінальну вартість з виплатою доходу відповідно до умов розміщення облігацій.

Емісія державних облігацій України є частиною бюджетного процесу і не підлягає регулюванню НКЦПФР, а регламентується законом України про Державний бюджет України на відповідний рік, яким встановлюються граничні розміри державного зовнішнього та внутрішнього боргу.

Рішення про розміщення облігацій зовнішніх та внутрішніх державних позик України та умови їх розміщення приймається згідно з Бюджетним кодексом України

Розміщення державних облігацій України здійснюється у разідотримання на кінець року граничних розмірів державного зовнішнього та внутрішнього боргу, передбачених Верховною Радою України в законі про Державний бюджет України на відповідний рік.

Мета випуску державних облігацій:

1) фінансування потреб бюджету, виконання загальнодержавних програм, проектів;

2) збільшення припливу іноземної валюти. Держава може впливати на надходження валюти шляхом встановлення певного відсотка за свої облігації. Якщо процентна ставка за державними облігаціями є вищою за ставки на аналогічні цінні папери інших країн, то іноземні інвестори надаватимуть перевагу першим. Для придбання облігацій іноземні інвестори купують національну валюту країни і розраховуються нею за ці облігації. Збільшення продажу національної валюти веде до підвищення її ціни та курсу. Це сприяє

зміцненню національної грошової одиниці, оскільки мобілізовану таким чином інвалюту можна використати в експортно-імпортних розрахунках;

З) стримування розвитку інфляції. У цьому разі грошова маса, одержана від реалізації випущених державних облігацій,тимчасово вилучається з обігу.

Питання для самоконтролю

1. Надайте визначення цінного папера згідно із Законом “Про цінні папери та фондовий ринок”.
2. Назвіть найпоширеніші ознаки класифікації цінних паперів.
3. На які групи поділяють цінні папери за цивільним обігом? Які відмінності між цими групами?
4. Назвіть основні функції цінних паперів. Що вони визначають і які із них реалізуються на вітчизняному ринку?
5. Наведіть найпоширеніші види акцій у світі.
6. Які чинники впливають на визначення курсу акцій при їх первинному і додатковому випусках?
7. З якою метою здійснюють випуск державних і муніципальних облігацій?
8. Що називають грошовими документами? Які ознаки цінних паперів підтверджують статус “цінного”?
9. Основне призначення облігацій. Їх види. Яку роль в економі– ці виконують акції та облігації?
10. Яку мету переслідують інвестори при формуванні портфеля цінних паперів?

Тестові завдання для самоперевірки

1. Фондова біржа створюється для:

а) зосередження попиту та пропозиції цінних паперів, сприяння формуванню їх біржового курсу;

б) з метою отримання прибутку;

в) надання фінансових та інших послуг у сфері розміщення та обігу цінних паперів, обліку прав за цінними паперами, управління активами інституціних інвесторів;

г) вірної відповіді немає

2. Учасниками фондового ринку є:

а) торгівці цінними паперами та суб’єкти господарювання;

б) емітенти, інвестори, саморегульовані організації та професійні учасники фондового ринку;

в) брокери, дилери, андеррайтери;

г) саморегульовані організації та професійні учасники фондового ринку

3. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку підпорядкована:

а) Верховній Раді України;

б) Кабінету Міністрів України;

в) Президенту України;

г) Кабінету Міністрів України та Президенту України

4. Учасниками фондового ринку є:

а) торговці цінними паперами та суб'єкти господарювання;

б) емітенти, інвестори, саморегулівні організації та професійні учасники фондового ринку;

в) брокери, дилери, андеррайтери;

г) саморегулівні організаці та професійні учасники фондового ринку

5. Для облігацій характерним є такий цикл існування:

а) емісія, розміщення, обіг, погашення;

б) розміщення, емісія, обіг, погашення;

в) обіг, емісія, розміщення, погашення;

г) емісія, розміщення, погашення, обіг.

6. Професійну розрахунково-клірингову діяльність за операціями щодо цінних паперів здійснює:

а) реєстратор;

б) зберігач;

в) депозитарій;

г) всі відповіді вірні.

ТЕМА 10. ФОНДОВІ БІРЖІ ТА БІРЖОВІ ОПЕРАЦІЇ

План

1. Суть фондової біржі, її види та функції.
2. Правила фондової біржі.
3. Біржові фондові індекси.

1. Суть фондової біржі, її види та функції.

Біржа – це некомерційна ринкова структура, або частка організованого, регулярно діючого ринку товарів і послуг, у рамках якого здійснюється ряд операцій (перерозподіл капіталу, товарів та інших цінностей). Найбільш поширеними біржами є товарні, фондові, валютні, праці та інші.

Фондові біржі – це спеціалізовані установи, які створюють умови для постійно діючої централізованої торгівлі цінними паперами шляхом об'єднання попиту, пропозицій на них, надання місця, системи і засобів як для первинного розміщення, так і для вторинного обігу цінних паперів. Вони мають працювати за єдиними правилами та за єдиною технологією електронного обігу цінних паперів, визначеними Національною фондовою біржею.

В сучасних умовах слова "фондова біржа" та похідні від них дозволяється використовувати лише юридичним особам, які створені та функціонують відповідно до законодавства.

Фондова біржа – це організаційно оформлений, постійно діючий ринок, на якому створюються сприятливі умови для вільної купівлі–продажу цінних паперів за ринковими цінами на регулярній та впорядкованій основі.

За своїм правовим статусом фондові біржі можуть бути асоціаціями, акціонерними товариствами або установами, що підпорядковуються державі. На сьогодні біржі поділяють залежно від правового статусу і стану розвитку.

За правовим статусом у світі виділяють три ***типи фондових бірж:***

1) *публічно–правова організація* – це фондова біржа, що перебуває під постійним державним контролем. Переважає у Німеччині і Франції, де держава бере участь у розробці Правил біржової торгівлі, контролює їх виконання, забезпезчує підтримку правопорядку на біржі під час проведення торгів, призначає біржових маклерів тощо;

2) *приватні фондові біржі* – приватні компанії, що створюються у формі акціонерних товариств і є абсолютно самостійними в організації біржової торгівлі. Всі угоди на таких біржах укладаються відповідно до чинного в країні законодавства. Держава не дає ніяких гарантій і не бере на себе ніякої відповідальності по забезпеченню стабільності біржової торгівлі та зниженню ризику торговельних угод. Такий тип поширений в Англії і США;

3) *змішані фондові біржі* – створюються як акціонерні товариства, але при цьому не менше 50 % їх капіталу належить державі. Керівництво

такими біржами здійснюється на виборній основі, але нагляд за біржовою діяльністю здійснюється біржовим комісаром, який проводить офіційну реєстрацію біржових курсів. Цей тип бірж характерний для Австрії, Швеції та Швейцарії.

За станом розвитку у світовій практиці виділяють біржі:

– найбільш розвинені – посідають провідне місце серед усіх бірж за торговим оборотом цінних паперів і застосовують 100 %-і комп'ютерні засоби. До цієї групи відносять Нью-Йоркську, Паризьку, Лондонську, Франкфуртську, Копенгагенську біржі;

– розвинені – характеризуються високим оборотом цінних паперів, мають довгу історію, досягли високого рівня розвитку (Амстердамська, Американська, Австралійська, Міланська);

– перспективні — це ті, що розвиваються і створені кілька десятиліть тому, але ще не досягли належного рівня торговельних оборотів, характерних для розвинених бірж. В їх обігу переважають цінні папери місцевого значення (Сеульська, Гонконгівська, Сингапурська, Бангкокська);

– новостворені – основною формою торгівлі є аукціони, які проводяться в операційній залі біржі. З'явились кілька років тому (Українська, Польська, Чеська).

Окрім цієї класифікації, фондові біржі умовно поділяють також на "банківські" і "брокерські". У фондових бірж "***банківського***" типу (Німеччина, Франція) найважливішими суб'єктами біржової торгівлі цінними паперами є банки. "***Брокерський"*** тип фондових бірж характерний для США; на таких біржах торгівлею цінними паперами займаються лише брокери, а комерційним банкам "вхід" на біржу заборонено.

В Україні під час створення першої фондової біржі існувала розвинута система комерційних банків, інших же різновидів інвестиційних посередників і мережі брокерських контор ще не було. Тому саме комерційні банки взяли участь у створенні першої Української фондової біржі. У день реєстрації УФБ із 29 засновників 21 були комерційні банки.

У розвитку фондових бірж виділяють ***біржові системи***:

– *моноцентричні* – головну роль виконує одна біржа, що знаходиться у фінансовому центрі країни, інші фондові біржі мають місцеве значення. Такі системи характерні для Англії, Японії, Франції. Наприклад, в Англії Лондонську біржу називають Міжнародною фондовою біржею, оскільки вона виконує функції не тільки фондової біржі Великобританії, але й Ірландії. На ній котируються не тільки цінні папери, емітовані резидентами, а й значна кількість іноземних цінних паперів і фінансові інструменти євроринку;

– *поліцентричні* – крім головної фондової біржі, можуть функціонувати поряд ще кілька великих бірж (мають місце у Німеччині, Канаді, Австралії).

У США розвиток біржової торгівлі характеризується своєю біржовою системою, яку не можна визнати ні моноцентричною, ні поліцентричною. Ведучою є Нью–Йоркська фондова біржа, але поряд існують регіональні

фондові біржі, які зберегли самостійність і стабільно функціонують у межах за– гальнодержавної біржової системи.

На вітчизняному фондовому ринку фондова біржа утворюється та діє в організаційно-правовій формі товариства (крім повного, командитного товариства і товариства з додатковою відповідальністю) або дочірнього підприємства об'єднання торгівців цінними паперами, та провадить свою діяльність відповідно до Цивільного кодексу України, законів, що регулюють питання утворення, діяльності та припинення юридичних осіб.

Фондові біржі – це некомерційні організації, які створюються без цілі формування прибутку і займаються виключно організацією та укладанням угод купівлі і продажу цінних паперів і їх похідних. Прибуток фондової біржі спрямовується на її розвиток і не підлягає розподілу між її засновниками (учасниками). Фондова біржа не може здійснювати операцій з цінними паперами від свого імені та за дорученням клієнтів, а також виконувати функції депозитарію. Фінансова діяльність фондової біржі може здійснюватись за рахунок продажу її акцій, щорічних членських внесків членів біржі та біржових зборів з кожної угоди, що укладається на біржі.

На фондових біржах здійснюється переважно торгівля акціями, торгівля похідними цінними паперами зосереджується на спеціалізованих біржах із торгівлі ф'ючерсними та опціонними контрактами. Торгівля облігаціями на фондових біржах порівняно невелика за обсягами, оскільки переважна більшість облігацій перебуває в обігу на позабіржовому ринку.

Фондова біржа утворюється не менше ніж 20 засновниками – торгівцями цінними паперами, які мають ліцензію на право провадження професійної діяльності на фондовому ринку, або їх об'єднання, що налічує не менше ніж 20 торгівців цінними паперами. Частка одного торгівця цінними паперами не може бути більшою ніж 5 відсотків статутного капіталу фондової біржі. Діяльність фондової біржі як організатора торгівлі тимчасово зупиняється ДКЦПФ в разі, коли кількість її членів стала менше ніж 20. Якщо протягом шести місяців прийняття нових членів не відбулося, діяльність фондової біржі припиняється.

Членами фондової біржі можуть бути виключно торгівці цінними паперами, які мають ліцензію на право провадження професійної діяльності на фондовому ринку та взяли на себе зобов'язання виконувати всі правила, положення і стандарти фондової біржі. Кожний член фондової біржі має рівні права щодо організації діяльності фондової біржі як організатора торгівлі.

До ***загальних функцій*** фондових бірж відносять:

– ***визначення ринкової ціни (цінова)*** – це одна з найважливіших функцій біржі, оскільки ціни на цінні папери, що встановлюються на біржі, суттєво впливають на ціни інших активів, які є в обігу. Крім виявлення та встановлення ціни, частиною ціноутворювальної функції біржі є також *стабілізація та прогноз цін* на біржовому ринку, які передбачають встановлення допустимих змін цін на біржові активи. Цьому також сприяє діяльність співробітників біржі, які ведуть торги окремими видами цінних

паперів і здійснюють у разі потреби купівлю-продаж цінних паперів від свого імені;

– *прогнозну* *функцію* – більше властива для спеціалізованих бірж, на яких здійснюється торгівля строковими контрактами, оскільки ціни на ринку строкових угод мають суттєвий вплив на формування поточних ринкових цін;

– *організаційну* – передбачає гарантування виконання умов біржових угод; розробку системи розрахунків за укладеними на біржі угодами; організацію біржових зборів для проведення власних публічних торгів тощо;

– ***інформаційну*** – забезпечує учасників ринку оперативною та аналітичною інформацією nро стан і тенденції розвитку фондового ринку;

– ***регульовану*** – забезпечує встановлення правил торгівлі, здійснення біржового арбітражу, порядку вирішення спірних питань між учасниками, встановлення пріоритетів,органів контролю, управління та інші.

До конкретних ***функцій фондової біржі*** належать:

– установлення правил проведення біржових торгів цінними паперами та іншими фінансовими інструментами;

– організація та проведення регулярних біржових торгів;

– організаційне, технологічне та технічне забезпечення проведення біржових торгів;

– установлення nроцедур лістингу та делістингу, допуску до торгівлі на фондовій біржі;ведення переліку учасників торгів, фіксація оголошених заявок, укла

– дених біржових угод та контроль за виконанням біржових контрактів;

– ведення переліку цінних паперів та інших фінансових інструментів, внесених до біржового списку;

– обмін інформацією з депозитарними та розрахунково–кліринговими установами для забезпечення виконання біржових контрактів;

– зберігання документів щодо укладення біржових угод і виконання біржових контрактів в депозитарній системі;

– здійснення діяльності з проведення клірингу та розрахунків за договорами щодо похідних (деривативів), які укладаються на організаторі торгівлі; здійснення контролю за дотриманням членами фондової біржі та іншими особами, які мають раво брати участь у біржових торгах згідно із законодавством, правил фондової біржі;

– відповідне реагування на виявлені порушення правил фондової біржі та законодавства про цінні папери;

– здійснення фінансового моніторингу згідно з вимогами законодавства;

– надання інформаційних послуг щодо організації торгівлі цінними паперами та іншими фінансовими інструментами;

оприлюднення інформації відповідно до законодавства України.

2. Правила фондової біржі.

Діяльність фондової біржі, крім її принципів, функцій, напрямів розвитку, регулюється ***Правилами фондової біржі***, які разом із змінами до них затверджуються біржовою радою та реєструються НКЦПФ (і є дійсними тільки після їх реєстрації). Правила ФБ можуть міститися в одному документі або складатися з окремих документів ФБ, але основними законодавчими актами, які затверджують Правила ФБ, є Закон **"**Про цінні папери та фондовий ринок**"** і Положення **"**Про функціонування фондових бірж**"**.

Членом фондової біржі є:

а) *маркет-мейкер*, який згідно з правилами ФБ зобов'язується підтримувати ліквідність ринку відповідних цінних паперів та інших фінансових інструментів, що допущені до біржових торгів;

б) *учасник біржових торгів* – члени ФБ, державні органи та інші особи, які згідно з правилами ФБ отримали право оголошувати заявки та укладати біржові угоди;

в) *уповноважений представник учасника біржових торгв* –фізична особа, яка від імені учасника торгів оголошує заявкита укладає біржові угоди.

ФБ веде перелік своїх членів, учасників торгів та їх уповноважених представників. *Перелік членів ФБ* повинен передбачати їх найменування та код за ЄДРПОУ; місце знаходження, номер телефону, факсу; номер, дату видачі та строк дії ліцензії торгівця цінними паперами; дату набуття статусу члена ФБ тощо. Відповідні вимоги висуваються і до *переліку уповноважених представників* учасників біржових торгів, який повинен передбачати щонайменше такі дані: назву представника, найменування члена ФБ або учасника біржових торгів, якого він представляє; найменування та дату видачі документа, який дає право укладати біржові угоди; строк повноважень представника тощо.

Всі члени ФБ пов'язані із її основною діяльністю – проведенням ***біржових торгів*** – організованого укладання на біржі угод щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів. Для проведення біржових торгів ФБ визначає робочий день, який називається *торговельним*. Період часу торговельного дня, протягом якого на ФБ здійснюється укладання біржових угод, називається *торговельною сесією*.

Біржова угода – це зафіксоване ФБ одночасне прийняття учасниками біржових торгів прав і зобов'язань за відповідними фінансовими інструментами щодо їх купівлі–продажу. Біржову угоду, яка відповідає правилам ФБ, називають *стандартною,* і *нестандартною,* яка не відповідає таким правилам. Для укладання біржових угод ФБ використовує *електронну торговельну систему* – сукупність організаційних, технологічних і технічних засобів, що забезпечують укладання біржових угод і виконання біржових контрактів за фінансовими інструментами**;** укладанням біржових угод пов'язана значна кількість документів, показників, процедур, які виконують певні функції і без яких неможливо укласти угоду.

Всі суб'єкти обов'язкового виконання прав фондової біржі мають справу із заявкою, біржовим реєстром, бірбовим списком, лістинговими і позалістинговими цінними паперами та іншими фінансовими інструментами. ***Заявка*** – це подана учасником біржових торгв згідно з правилами ФБ пропозиція на купівлю–продаж цінних паперів та інших фінансових інструментів, яка містить умови угоди; зареєстрована фондовою біржею *заявка* учасника біржових торгів є згодою цього учасника укласти біржову угоду та виконати ***біржовий контракт*** – договір про виконання бір–жової угоди за відповідними фінансовими інструментами.

Біржовий список – це документ ФБ, який містить інформацію щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів, які в конкретний момент часу на відповідну дату допущені до торгівлі на ФБ за категорією лістингових або позалістингових цінних паперів та інших фінансових інструментів. Складовою біржового списку є ***біржовий реєстр,*** який містить інформацію щодо лістингових цінних паперів.

Котирувальний список – це складова біржового реєстру, який містить інформацію щодо цінних паперів відповідного рівня лістингу.

Лістинговими цінними паперами називають такі, що пройшли процедуру лістингу на ФБ, внесені до біржового реєстру згідно з вимогами відповідного рівня лістингу. Цінні папери, які допущені до торгівлі на ФБ без внесення до біржового реєстру, називають ***позалістинговими.***

Основними **процедурами**, що пов'язані із укладанням біржових угод, є:

– ***допуск до торгівлі*** **–** сукупність процедур щодо внесення цінних паперів та інших фінансових інструментів до біржового списку;

– ***призупинення торгівлі*** **–** процедура, що призводить до заборони протягом певного строку оголошувати заявки, укладати біржові угоди та виконувати біржові контракти щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів;

– ***припинення торгівлі*** **–** процедура виключення цінного папера або іншого фінансового інструмента із біржового списку;

– ***маніпулювання*** **–** дії учасників біржових торгів, направлені на створення оманливої уяви активної торгівлі або надання недостовірної інформації про цінні папери та їх ціни, емітента для підняття або зниження цін з метою спонукання інших учасників торгів до купівлі–продажу цінних паперів за цінами, які не відповідають їхнім ринковим значенням.

Всі визначені фінансові інструменти, показники, процедури щодо укладання біржових угод здійснюються відповідно до **Правил фонддової біржі**, які складаються з 8 порядків, кожний із яких регулюється своїми правилами.

Основні порядки Правил фондової біржі:

1. Організація та проведення біржових торгів.
2. Лістинг і делістинг цінних паперів.
3. Допуск членів ФБ та інших осіб до біржових торгів.

4. Котирування цінних паперів та оприлюднення їх біржового курсу.
5. Розкриття інформації про діяльність ФБ та її оприлюднення.
6. Розв'язання спорів між членами ФБ та іншими особами, які мають право брати участь у біржових торгах згідно із законодавством.
7. Здійснення контролю за дотриманням членами ФБ та іншими особами, які мають право брати участь у торгах, правил ФБ.
8. Накладення санкцій за порушення правил ФБ.

3. Біржові фондові індекси.

Для якісної оцінки становища ринку цінних паперів і кількісної оцінки його динаміки зручно використовувати індекси, які є індикаторами ринку і відображають макроекономічні процеси. Під час нестабільності в економіці індекси падають,якщо ж спостерігається економічний ріст – індекси ростуть.

Залежно від вибору цінних паперів, інформація про які використовується для обчислення індексу, він може характеризувати фондовий ринок в цілому, ринок груп цінних паперів (ринок державних цінних паперів, ринок облігацій, ринок акцій і т.д.), ринок цінних паперів галузі (транспорту, телекомунікацій, нафтогз)ового комплексу і т.д.). Зіставлення динаміки поведінки цих індексів дає можливість спостерігати за змінами стану будь–якої галузі стосовно економіки в цілому. Індекси розроблені для різних фінансових інструментів, таких як акції, боргові цінні папери, іноземна валюта та ін., проте індекси на акції (біржові фондові індекси) є найбільш відомими. *Біржові фондові індекси* є середніми або середньозваженими показниками курсів цінних паперів, (як правило, акцій), що дають уяву про стан і динаміку фондового ринку.

Біржовий фондовий індекс – показник, який визначає зведений курс групи лістингових цінних паперів, що котируються на фондовій біржі.

Більша половина фондових індексів належить до однієї з двох груп: капіталізовані і цінові індекси.

Капіталізовані індеиси – це тип індексів, які вимірюють загальну капіталізацію підприємств, цінні папери яких використовуються для розрахунку індексу на конкретну дату. (Капіталізація – це добуток ринкової вартості цінних паперів і їх чисельності, що перебуває в обігу). До капіталізованих індексів належать індекси "Standart and Poors", зведений індекс Нью–Йоркської фондової біржі, індекси газети "Moskow News" тощо.

Цінові індекси вираховуються як середнє арифметичне вартості акцій компанії, що входять у базовий список індексу. До цінових індексів відносять індекс Доу–Джонса ("Dow– Jones"), індекс фондової біржі у м. Токіо (Японський індекс Nikkey–225), Американської фондової біржі – AMEX та ін. Біржові індекси є цифровими статистичними показниками, що виражають (у відсотках) послідовні зміни певних явищ і уже понад сто років використовують для інтегральної оцінки стану фінансового ринку. Інвесторів цікавить не лише динаміка цін на акції певної компанії, а й

загальна тенденція всього ринку. Саме для цього практично всі біржі мають власні *системи агрегатних індексів*, які відображають рівень і динаміку цін на певний пакет акцій. Як правило, цей пакет складається з акцій компаній, що належать до різних галузей промисловості та фінансової сфери. При цьому акції мають входити до *лістингу* біржі, тобто внесені до переліку цінних паперів, що котируються на фондовій біржі.

Індекс – це відношення порівнюваної величини до певної величини, яку приймають за базу. Кожен індекс має такі ***характеристики:***

1. *Список індексу* (набір акцій – представників).
2. *Базисне значення індексу* – це значення на початок розрахунку індексу, тобто на початок базисного періоду. Базою індексу є вибірка підприємств – емітентів, ринкові вартості акцій яких використовуються для розрахунку індексу. Підприємства, що входять до бази індексу, мають визначати розвиток галузі чи економіки в цілому, а також відрізнятись надійністю та стійкістю. Коливання цін на акції цих підприємств мають тісно взаємодіяти з загальними тенденціями зміни ринкових цін.
3. *Статистична база* (дані про кількість акцій, показники фінансової звітності підприємств, емітентів тощо).
4. *Види ваг до курсових вартостей акцій* – це вид зважування, яке може проводитись за ринковою вартістю акцій або за ринковою капіталізацією корпорацій, що входять до бази індексу.
5. *Метод зведення до середнього* (метод усереднення) – це метод використання середніх арифметичних та середніх геометричних вибраних значень.

Біржові індекси іноді розраховуються як середньозважена величина, що визначається з урахуванням не тільки відносних змін, а й абсолютної ціни акцій компаній, які створюють *кошик індексу*. Для того щоб фондовий ринок більш точно відображав об'єктивні процеси на ринку цінних паперів, необхідно правильно використовувати *методику розрахунку фондових індексів,*

– розглядаючи яку, необхідно відповісти на такі запитання:

– за якими формулами вираховувати фондові індекси;

– яким вимогам має відповідати інформація, що використовується при розрахунку індексу;

– яким чином здійснюється коректування формул для розрахунку індексів у виникненні окремих корпоративних подій.

У світовій практиці використовують чотири *методологічних прийоми* для побудови опосередкованих індексів зміни курсів акцій, що ґрунтуються на розрахунках за відповідний період:

1) темпів зміни середньої арифметичної величини ціни акцій певної кількості вибраних корпорацій (індекс Доу-Джонса);

2) темпів зростання (зниження) середньозваженої (за кількістю акцій в обігу) ціни переважної більшості акцій корпорацій (індекси "Стандарт енд Пур)=S&P та "Уілшир-5000");

3) середньоарифметичного значення темпів приросту (зниження) цін акцій (Торіх - Японія);

4) середньогеометричного значення темпів зміни цін акцій (індекс "Велью Лайн").

Зміну значень індексів розглядають як показник попиту на ринку. Зростання чи падіння значення індексу на одному ринку часто впливає на стан попиту на іншому.

Фондові індекси дуже різноманітні, але всі вони узагальнюють ситуацію зі зміною курсової вартості тих чи інших цінних паперів.

Основні риси фондових індексів:

1) номенклатура цінних паперів (може визначатися як видами цінних паперів, що аналізуються, так і колом емітентів, які відрізняються, наприклад, за родом своєї діяльності або ще за якимись ознаками);

2) спосіб усереднення інформації;

3) курс, що вивчається (купівлі, продажу, середній);

4) база порівняння (якщо порівнюється поточний момент із попереднім, то такий індекс називають *ланцюговим,* якщо за певним часом – *базисним*).

Обмеження у використанні індексів:

– індекси демонструють лише кількісні зміни, але не відображають якісних аспектів, тобто не розкривають причин, що стоять за зміною цін;

– індекси не зберігають вартості утриманих сум, (не враховують дивіденду);

– потребують періодичного коригування компонентів;

– індексами можна маніпулювати;

– зміни в ринкових цінах акцій, які фіксуються фондовими індексами, приблизно відображають інтенсивність торгівлі акціями на ринку.

Роль фондових індексів виражається у функціях, які вонивиконують:

1) д***іагностична*** – здатність системи індексів характеризувати стан та динаміку розвитку як національної економіки в цілому, так і окремих її складників. *Механізм зміни індексу* дуже простий – зростання або зниження рентабельності виробництва в галузі миттєво відображається на котирувальній ціні відповідних акцій, що, у свою чергу, позначається на рівні біржового індексу галузі.

Індекси є засобом демонстрацій темпу просування ринку.

Вони дають змогу інвесторам і торгівцям бачити тенденції, які складаються на ринку, і простежувати швидкість розвитку цих тенденцій.

Індекси доповнюються спеціальними економічними параметрами: нормою позикового відсотка; станом державного бюджету; співвідношенням торговельного і валютного балансів і входять до системи економічного моніторингу станунаціональної економіки, тому індекси часто називають *індексами ділової активності*;

2) **і*ндикативна*** – передбачає наявність об'єктивної оцінки цінової ситуації на фондовому ринку, яка допомагає:

– ефективно провести аналіз і спрогнозувати як коротко строкові, так і довгострокові зміни на ринку цінних паперів; вибрати інвестиційні стратегії для великих інституційних інвесторів – пенсійних фондів, страхових та інвестицій них компаній;

– стати орієнтиром при оцінюванні ефективності управління портфелем цінних паперів – розрахувавши динаміку ринкової вартості свого портфеля акційз)а будь-який промжок часу, інвестор може зробити обгрунтовані висновки, наскільки вибрана ним стратегія є ефективною (портфельний індекс вищий, нижчий від фондового чи дорівнює йому) та внести корективи у свою поведінку на ринку, якщо це необхідно;

3) ***спекуиятивна*** – проявляється у використанні біржо вих індексів, як базового активу, при укладанні ф'ючерсних контрактів і купівлі опціонів. Щоб спекулювати на такому ринку, можна взагалі не володіти цінними паперами, укладаючи термінові угоди при зміні значення індексу протягом дняабо іншого короткострокового періоду.

За територіальною ознакою *фондові індекси* поділяють на:

– ***інтернаціональні*** – характеризують стан світового фінансового ринку або його певні географічні сектори (Європу, Північну Америку, Далекий Схід тощо);

– ***національні*** – відображають активність національного ринку акцій;

– ***секторні*** – відображають стан певного внутрішнього ринку, наприклад, ринку акцій, що котируються на певній біржі;

– ***субсекторні*** – характеризують активність у певній га лузі економіки.

Серед найбільших груп індексів можна назвати *національні* (загальноринкові) та *субсекторні* (галузеві) індекси.

Загальноринкові індекси, як правило, охоплюють від 70 до 90 % обсягу капіталізації ринку, за даними якого вони обчислюються.

Важливе значення мають також індекси "*блакитних фішок"*, що являють собою показники змін цін на акції невеликої кількості найбільших компаній, обсяг торгівлі якими складає левову частку того чи іншого ринку.

Найвідоміші індекси світового фінансового ринку – це: Індекс Доу–Джонса – історично перший і найбільш відомий понадбіржовий індекс, запропонований у 1884 р. Чарльзом Х. Доу і Едуардом Д. Джонсом. Розраховується за цінами акцій 12 найбільших американських компаній. З часом на зміну цьому індексу прийшла *система індексів Доу–Джонса*, яка сьогодні є системою 4-х самостійних індексів:

– промислового (Dow–Jones Industrial Average — DJIA);
– транспортного (Dow–Jones Industrial Average — DJTA);
– комунального (Dow–Jones Industrial Average — DJUA);
– комплексного (Dow–Jones Industrial Average — DJVA).

Рейтинг фондового ринку – це оцінка позиції об'єкта аналізу за розробленою шкалою показників, яка дозволяє визначити на певну дату стан учасників фондового ринку та встановити їх місце серед інших

учасників відповідно враховуючи: їх потенціал, активність, ринкову позицію. Рейтинг у цьому аспекті може виступати орієнтиром, на базі якого буде вибрана стратегія учасника фінансового ринку.

Питання для самоконтролю

1. Що таке фондова біржа, які функції вона виконує та які цінні папери можуть бути об'єктом угод на фондовій біржі?
2. Назвіть найпоширеніші індекси позабіржового ринку цінних паперів
3. Сутність біржових індексів, їх види та обмеження у використанні.
4. З якою метою здійснюється реєстрація випуску цінних паперів і яка організація має право реєструвати їх випуск в Україні?
5. Що таке рейтинг фондового ринку? Які є групи об'єктів рейтингових оцінок фінансового ринку?
6. Що таке біржовий ринок?
7. Які біржі існують у світовій практиці за правовим статусом і за станом розвитку? Які біржові системи використовують у розвитку фондових бірж?
8. Яке значення має фондова біржа для розвитку економіки держави?
9. Дайте характеристику фондовим індексам, які використовуються для оцінювання активності вітчизняного фінансового ринку.
10. Сутність котирування на біржі. Які є види котирування? Які функції виконує котирувальна комісія?

Тестові завдання для самоперевірки

1. Для створення фондової біржі кількість її засновників повинна складати не менше:

а) 10 торгівців цінними паперами;
б) 20 торгівців цінними паперами;
в) 30 торгівців цінними паперами;
г) 40 торгівців цінними паперами.

2. Середній показник біржової активності, що узагальнює динаміку цін на цінні папери і свідчить про зміни в рівні цін, – це:

а) курсова ціна;
б) біржовий індекс;
в) котирувальна ціна;
г) середньозважена ціна.

3. Фондові індекси, що характеризують ринок акцій, які ко тируються на біржі, відносяться до:

а) інтернаціональних;
б) інтегральних;
в) секторних;
г) субсекторних.

4. Перший фондовий індекс, який було розраховано і використано на основі узагальнення даних українського фондового ринку, – це:

а) L — індекс;
б) ПФТС — індекс;
в) КАС — 20 (s);
г) pro U — 50.

5. Фондова біржа, що перебуває під постійним державним контролем, відноситься до:

а) публічно–правової;
б) приватної;
в) змішаної.

6. За своїм правовим статусом фондові біржі можуть бути:

а) асоціаціями;
б) акціонерними товариствами;
в) установами, що підпорядковуються державі;
г) всі відповіді правильні.

7. Мінімальний стандартний обсяг біржового активу, який може бути куплений чи проданий на біржі, – це:

а) лот;
б) лістинг;
в) фіксинг;
г) коритування.

8. Об'єктами рейтингу фондового ринку є:

а) привілейовані акції;
б) депозитні та ощадні сертифікати;
в) облігації підприємств і муніципальні;
г) всі відповіді вірні.

9. Характеристиками фондового індексу є:

а) список індексу;
б) базисне значення індексу та метод усереднення;
в) статистична база та вид зважування;
г) всі відповіді вірні.

10. Цінні папери можуть бути вилучені з офіційного котирування на фондовій біржі за вимогою:

а) емітента;
б) інвестора;
в) Міністерства фінансів;
г) Антимонопольного комітету.

4 ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

А

Акція – іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, включаючи право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права, передбачені Цивільним кодексом України та законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств.

Андерайтинг – розміщення (підписка, продаж) цінних паперів торговцем цінними паперами за дорученням, від імені та за рахунок емітента.

Асоційована компанія – юридична особа, в якій інша юридична особа володіє прямо та/або опосередковано 20 або більше відсотками статутного капіталу та/або голосів.

Асоційована особа – чоловік або дружина, прямі родичі особи (батько, мати, діти, рідні брати та сестри, дід, баба, онуки), прямі родичі чоловіка чи дружини особи, чоловік або дружина прямого родича.

Афілійована особа – юридична особа, в статутному (складеному) капіталі якої фінансова установа має істотну участь або яка має істотну участь у статутному (складеному) капіталі фінансової установи.

Б

Банк – юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків.

Банківська діяльність – залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

Банківська ліцензія – документ, який видається Національним банком України в порядку і на умовах, визначених у Законі “Про банки і банківську діяльність”, на підставі котрого банки та філії іноземних банків мають право здійснювати банківську діяльність.

Банківське регулювання – одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.

Банківський кредит – будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми.

Банківський нагляд – система контролю і активних упорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку.

Банківський платіжний інструмент – засіб, що містить реквізити, які ідентифікують його емітента, платіжну систему, в якій він використовується, та, як правило, держателя цього банківського платіжного інструмента. За допомогою банківських платіжних інструментів формуються відповідні документи за операціями, що здійсненені з використанням банківських платіжних інструментів, на підставі яких проводиться переказ грошей або надаються інші послуги держателям банківських платіжних інструментів.

Банківські метали – золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів.

Банківські рахунки – рахунки, на яких обліковуються власні кошти, вимоги, зобов'язання банку стосовно його клієнтів і контрагентів та які дають можливість здійснювати переказ коштів за допомогою банківських платіжних інструментів.

Брокерська діяльність – укладення торговцем цінними паперами цивільно-правових договорів (зокрема договорів комісії, доручення) щодо цінних паперів від свого імені (від імені іншої особи), за дорученням і за рахунок іншої особи.

В

Валюта України – грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти на рахунках, у внесках у банківських та інших фінансових установах на території України .

Валютна позиція – співвідношення вимог та зобов'язань банку в кожній іноземній валюті та в кожному банківському металі. При їх рівності позиція вважається закритою, при нерівності – відкритою. Відкрита позиція є короткою, якщо обсяг зобов'язань за іноземними валютами та банківськими металами перевищує обсяг вимог, і довгою, якщо обсяг вимог за іноземними валютами та банківськими металами перевищує обсяг зобов'язань.

Валютні операції – операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України; операції, пов'язані з використанням валютних цінностей у міжнародному обігу як засобу платежу, з передаванням заборгованостей та

інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності; операції, пов'язані з увезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей.

Валютні цінності – матеріальні об'єкти, визначені законодавством України про валютне регулювання як засоби валютно-фінансових відносин.

Вексель – цінний папір, який посвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власникові векселя (векселедержателю).

Випуск цінних паперів – сукупність певного виду емісійних цінних паперів одного емітента, однієї номінальної вартості, які мають однакову форму випуску і міжнародний ідентифікаційний номер, та забезпечують їх власникам однакові права незалежно від часу придбання і способу їх емісії.

Відкритий ринок – ринок, на якому здійснюються операції з купівлі–продажу цінних паперів між особами, що не є первинними кредиторами та позичальниками, і коли кошти внаслідок продажу цінних паперів на такому ринку надходять на користь держателя цінних паперів, а не їх емітента. Використовується центральними банками для купівлі-продажу, як правило, короткострокових державних цінних паперів з метою регулювання грошової маси. Унаслідок купівлі збільшується вкладення коштів в економіку, внаслідок продажу – зменшується.

Вклад (депозит) – це кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України чи в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.

Вкладник недержавного пенсійного фонду – особа, котра сплачує пенсійні внески на користь учасника шляхом перерахування грошових коштів до недержавного пенсійного фонду відповідно до умов пенсійного контракту та закону.

Власний капітал – різниця між сукупною вартістю активів юридичної особи та вартістю її зобов'язань перед третіми особами.

Г

Глобальний сертифікат – документ, що містить інформацію про випуск цінних паперів, оформляється емітентом після завершення емісії цінних паперів, зберігається Центральним депозитарієм цінних паперів, а у випадках, установлених Законом “Про депозитарну систему України”, Національним банком України, та є підставою для зберігання й обліку відповідних цінних паперів та обліку зобов'язань емітента за відповідним випуском цінних паперів.

Грошовий сурогат – будь-які документи у вигляді грошових знаків, що відрізняються від грошової одиниці України, випущені в обіг не Національним банком України і виготовлені з метою здійснення платежів в господарському обороті, крім валютних цінностей.

Грошово-кредитні зобов'язання – валюта в обігу, фінансові вимоги до Національного банку України, за винятком зобов'язань Національного банку України перед Кабінетом Міністрів України та міжнародними фінансовими організаціями.

Д

Дата валютування – зазначена платником у розрахунковому документі або в документі на переказ готівки дата, починаючи з якої кошти, переказані платником отримувачу, переходять у власність отримувача. До настання дати валютування сума переказу обліковується в обслуговуючих отримувача банку чи в установі – учасників платіжної системи.

Девізна валютна політика – політика регулювання валютного курсу шляхом купівлі і продажу іноземної валюти.

Депозитарна діяльність – діяльність професійних учасників депозитарної системи України й Національного банку України щодо надання послуг із зберігання та обліку цінних паперів, обліку й обслуговування набуття, припинення та переходу прав на цінні папери і прав за цінними паперами та обмежень прав на цінні папери на рахунках у цінних паперах депозитарних установ, емітентів, депозитаріїв– кореспондентів, осіб, які провадять клірингову діяльність, Розрахункового центру з обслуговування договорів на фінансових ринках , депонентів, а також надання інших послуг, які відповідно до цього Закону мають право надавати професійні учасники депозитарної системи України.

Депозитарна система України – сукупність учасників депозитарної системи та правовідносин між ними щодо ведення обліку цінних паперів, прав на цінні папери і прав за цінними паперами та їх обмежень, що встановлюються в системі депозитарного обліку цінних паперів, у тому числі внаслідок проведення розрахунків за правочинами щодо цінних паперів.

Депонент – власник цінних паперів, співвласники цінних паперів, нотаріус, на депозит якого внесено цінні папери, яким рахунок у цінних паперах відкривається депозитарною установою на підставі відповідного договору про обслуговування рахунка в цінних паперах, а також депозитарна установа, котра відкриває собі рахунок у цінних паперах на підставі наказу керівника цієї депозитарної установи. Національний банк України може бути депонентом у випадках, передбачених Законом.

Державне регулювання ринків фінансових послуг – здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг та запобігання кризовим явищам.

Дилерська діяльність – укладення торговцем цінними паперами цивільно–правових договорів щодо цінних паперів від свого імені та за свій рахунок з метою перепродажу, крім випадків, передбачених Законом.

Дисконтна валютна політика – зниження або підвищення Національним банком України процентних ставок за кредит з метою регулювання попиту і пропозиції на позичковий капітал.

Діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку – діяльність професійного учасника фондового ринку (організатора торгівлі) із створення організаційних, технологічних, інформаційних, правових та інших умов для збирання та поширення інформації стосовно попиту і пропозицій, проведення регулярних торгів фінансовими інструментами за встановленими правилами, централізованого укладання і виконання договорів щодо фінансових інструментів, у тому числі здійснення клірингу та розрахунків за ними, та розв'язання спорів між членами організатора торгівлі.

Діяльність з управління активами – професійна діяльність учасника фондового ринку – компанії з управління активами, що провадиться нею за винагороду від власного імені або на підставі відповідного договору про управління активами, які належать інституційним інвесторам на праві власності.

Діяльність з управління цінними паперами – діяльність, яка провадиться торговцем цінними паперами від свого імені за винагороду протягом визначеного строку на підставі договору про управління переданими йому цінними паперами та грошовими коштами, призначеними для інвестування в цінні папери, а також отриманими в процесі цього управління цінними паперами й грошовими коштами, які належать на праві власності установнику управління, в його інтересах або в інтересах визначених ним третіх осіб.

Діяльність із ведення реєстру власників іменних цінних паперів – збір, фіксація, обробка, зберігання та надання даних, які складають систему реєстру власників іменних цінних паперів, щодо іменних цінних паперів, їх емітентів і власників.

Добровільне страхування – це страхування, котре здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком. Загальні умови й порядок здійснення добровільного страхування визначаються правилами страхування, що встановлюються страховиком самостійно відповідно до вимог Закону “Про страхування”. Конкретні умови страхування визначаються при укладенні договору страхування відповідно до законодавства.

Договір страхування – це письмова угода між страхувальником і страховиком, згідно з якою страховик бере на себе зобов'язання у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальнику чи іншій особі, визначеній у договорі страхування страхувальником, на користь якої укладено договір страхування (подати допомогу, виконати послугу тощо), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені строки та виконувати інші умови договору.

Документ за операцією із застосуванням електронних платіжних засобів – документ, що підтверджує виконання операції із використанням

електронного платіжного засобу, на підставі якого формуються відповідні документи на переказ чи зараховуються кошти на рахунки.

Документ на переказ – електронний або паперовий документ, що використовується суб'єктами переказу, їх клієнтами, кліринговими, еквайринговими установами або іншими установами – учасниками платіжної системи для передачі доручень на переказ коштів.

Документ на переказ готівки – документ на переказ, що використовується для ініціювання переказу коштів, поданих разом із цим документом у готівковій формі.

Документарним цінним папером є паперовий або електронний документ, оформлений у визначеній законодавством формі, що містить найменування виду цінного папера, а також визначені законодавством реквізити.

Е

Еквайринг – послуга технологічного, інформаційного обслуговування розрахунків за операціями, що здійснюються з використанням електронних платіжних засобів у платіжній системі.

Електронний платіжний засіб – платіжний інструмент, котрий надає його держателю можливість за допомогою платіжного пристрою отримати інформацію про належні держателю кошти та ініціювати їх переказ.

Емісія – сукупність дій емітента, що провадяться в установленій законодавством послідовності та спрямовані на розміщення емісійних цінних паперів серед їх перших власників.

Емітент – юридична особа, у тому числі Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, міська рада, а також держава в особі уповноважених нею органів державної влади чи міжнародна фінансова організація, які від свого імені розміщують емісійні цінні папери та беруть на себе зобов'язання за ними перед їх власниками.

Емітент електронних платіжних засобів – банк, що є учасником платіжної системи та здійснює емісію електронних платіжних засобів.

З

Засновник (засновники) недержавного пенсійного фонду – юридична особа чи фізичні особи (для професійного пенсійного фонду), які створили пенсійний фонд чи приєдналися до нього після створення та набули прав і обов'язків, визначених Законом для засновників пенсійного фонду.

Застрахована особа – фізична особа, котра відповідно до Закону “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” підлягає загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню і сплачує (сплачувала) та/або за яку сплачуються чи сплачувалися у встановленому законом порядку страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та до накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Зберігач – банк, котрий здійснює свою діяльність відповідно до законодавства про банки і банківську діяльність та відповідає вимогам закону щодо зберігання й обслуговування коштів Накопичувального фонду.

Зберігач пенсійного фонду – Національний банк України або банк, який на підставі відповідної ліцензії провадить діяльність із зберігання активів пенсійних фондів.

Зобов'язання емітента за цінними паперами власного випуску – обов'язок емітента здійснити певні дії на користь особи, що має права на цінні папери такого випуску, зміст та обсяг яких визначені чинним законодавством та/або рішенням емітента, чи утриматися від певних дій.

Золотовалютний резерв – резерви України, відображені у балансі Національного банку України, що включають у себе активи, визнані світовим співтовариством як міжнародні і призначені для міжнародних розрахунків.

І

Інвестиційна декларація – документ, який визначає інвестиційну політику недержавного пенсійного фонду, основні напрями та обмеження інвестування активів недержавних пенсійних фондів відповідно до Закону.

Інвестиційний дохід – сума приросту вартості пенсійних активів Накопичувального пенсійного фонду за визначений проміжок часу, отримана за рахунок зміни їх ринкової вартості, і прибутку (збитку) від здійснення операцій з активами та пасивних доходів, нарахованих за цими пенсійними активами.

Інвестиційний прибуток (збиток) – різниця між сумою інвестиційного доходу Накопичувального пенсійного фонду, отриманого за визначений проміжок часу, та сумою адміністративних видатків Накопичувального пенсійного фонду за цей період на оплату послуг, визначених відповідно до Закону.

Інвестиційний сертифікат – цінний папір, котрий розміщується інвестиційним фондом, інвестиційною компанією, компанією з управління активами пайового інвестиційного фонду й посвідчує право власності інвестора на частку в інвестиційному фонді, взаємному фонді інвестиційної компанії та пайовому інвестиційному фонді.

Інвестори в цінні папери – фізичні та юридичні особи, резиденти і нерезиденти, які набули права власності на цінні папери з метою отримання доходу від вкладених коштів та/або набуття відповідних прав, що надаються власнику цінних паперів відповідно до законодавства. Інституційними інвесторами є інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди), інвестиційні фонди, взаємні фонди інвестиційних компаній, недержавні пенсійні фонди, фонди банківського управління, страхові компанії, інші фінансові установи, які здійснюють операції з фінансовими активами в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – також за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Індосамент – передавальний напис на ордерному цінному папері, що посвідчує перехід прав на цінний папір та прав за цінним папером до іншої особи в установленому законодавством порядку.

Індосант – власник ордерного цінного паперу (його уповноважена особа), який вчиняє індосамент. Індосамент може бути повним (іменним) – виписаним на ім'я (найменування) конкретної особи або бланковим (на пред'явника) – виписаним без зазначення імені (найменування) особи.

Іноземна валюта – іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях що перебувають на рахунках або вносяться до банківських та інших фінансових установ за межами України.

Іпотечний сертифікат – іпотечний цінний папір, забезпечений іпотечними активами або іпотеками.

Іпотечні активи – реформовані в консолідований іпотечний борг зобов'язання за договорами про іпотечний кредит здійснювати платежі в рахунок погашення основного зобов'язання протягом строку обігу сертифікатів. Іпотечні активи мають вартість, ціну придбання (ціну зобов'язання) та строк існування.

Іпотечні цінні папери – цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечним пулом) та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів.

К

Казначейське зобов’язання України – державний цінний папір, що розміщується виключно на добровільних засадах серед фізичних осіб, посвідчує факт заборгованості Державного бюджету України перед власником казначейського зобов'язання України, дає власнику право на отримання грошового доходу та погашається відповідно до умов розміщення казначейських зобов'язань України.

Казначейські зобов’язання – боргові цінні папери, що емітуються державою в особі її уповноважених органів, розміщуються виключно на добровільних засадах серед фізичних та юридичних осіб і засвідчують внесення їх власниками грошових коштів до бюджету та дають право на отримання фінансового доходу або інші майнові права, відповідно до умов їх випуску.

Капітал банку – власні кошти, залишкова вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань.

Капітал приписний – сума грошових коштів у вільно конвертованій валюті, надана іноземним банком філії для її акредитації.

Капітал регулятивний – сукупність основного та додаткового капіталів, складові яких визначаються Законом та нормативно-правовими актами Національного банку України.

Капітал статутний – сплачена грошовими внесками учасників банку вартість акцій, паїв банку в розмірі, визначеному статутом.

Клієнт банку – будь-яка фізична чи юридична особа, що користується послугами банку.

Клієнти ломбарду – фізичні особи–споживачі послуг, котрі надаються ломбардом, заставодавці, поклажодавці. Клієнтом ломбарду може бути особа, яка досягла 18-річного віку.

Кліринг – механізм, що включає збирання, сортування, реконсиляцію та проведення взаємозаліку зустрічних вимог учасників платіжної системи, а також обчислення за кожним із них сумарного сальдо за визначений період часу між загальними обсягами вимог та зобов'язань.

Компанія з управління активами – юридична особа, яка здійснює управління активами на підставі ліцензії на провадження професійної діяльності на фондовому ринку (діяльності з управління активами інституційних інвесторів) та обирається за результатами конкурсу.

Конвертована валюта – іноземна валюта, що віднесена до цієї категорії Національним банком України.

Корпоративне управління – система відносин, котра визначає правила й процедури прийняття рішень щодо діяльності господарського товариства та здійснення контролю, а також розподіл прав і обов'язків між органами товариства та його учасниками стосовно управління товариством.

Котирування – механізм визначення та/або фіксації на фондовій біржі ринкової ціни емісійного цінного паперу, що перебуває в обігу на такій біржі.

Кредитна установа – фінансова установа, яка відповідно до закону має право за рахунок залучених коштів надавати фінансові кредити на власний ризик.

Кредитор банку – юридична або фізична особа, яка має документально підтверджені вимоги до боржника щодо його майнових зобов'язань.

М

Металеві рахунки – поточні, вкладні (депозитні), кореспондентські рахунки, які відкриваються уповноваженими банками України для обліку операцій, що здійснюються з банківськими металами.

Міжбанківський розрахунковий документ – документ на переказ, сформований банком на підставі розрахункових документів банку, клієнтів та документів на переказ готівки або виконавчого документа.

Міжнародна платіжна система – платіжна система, в якій платіжна організація може бути як резидентом, так і нерезидентом і яка здійснює свою діяльність на території двох і більше країн та забезпечує проведення переказу коштів у межах цієї платіжної системи, у тому числі з однієї країни в іншу.

Міжнародний ідентифікаційний номер цінних паперів – номер (код), що дозволяє однозначно ідентифікувати цінні папери або інший фінансовий інструмент та присвоєння якого передбачено законами України.

Міжнародні стандарти аудиту – прийняті Міжнародною федерацією бухгалтерів документи, що визначають стандарти аудиту.

Міжнародні стандарти нагляду (оверсайту) платіжних систем – документи, прийняті Комітетом з платіжних і розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків та Технічним комітетом Міжнародної організації комісій з цінних паперів, що визначають стандарти нагляду (оверсайту) платіжних систем і систем розрахунків.

Міжнародні стандарти професійної практики внутріннього аудиту – прийняті Радою з Міжнародних стандартів внутрішнього аудиту, схвалених Наглядовою радою професійної практики.

Міжнародні стандарти фінансової звітності – прийняті Радою з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку документи, що визначають стандарти фінансової звітності та бухгалтерського обліку.

Мінімальна пенсія – державна соціальна гарантія, розмір якої визначається Законом.

Мінімальний страховий внесок – сума коштів, що визначається розрахунково як добуток розміру мінімальної заробітної плати і розміру єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, встановлених законом, на місяць, за який нараховується заробітна плата (дохід).

Мірні зливки – це зливки банківських металів масою 1 кг і менше, проба яких становить не менше ніж: 999,9 – для золота, 999 – для срібла, 999,5 – для платини і паладію.

Монетний двір – юридична особа, яка здійснює виготовлення (карбування) монет із дорогоцінних металів.

Н

Нагляд (оверсайт) платіжних систем – діяльність Національного банку України з метою забезпечення безперервного, надійного та ефективного функціонування платіжних систем.

Найвищі проби банківських металів у зливках і поронках – це проби не нижче ніж: для золота – 995, для срібла – 999, для платини і паладію – 999,5.

Накопичувальний пенсійний рахунок – частина персональної облікової картки в системі персоніфікованого обліку, яка відображає стан пенсійних активів застрахованої особи в накопичувальній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Накопичувальний пенсійний фонд – цільовий позабюджетний фонд, який створюється відповідно до Закону, акумулює страхові внески застрахованих осіб, що обліковуються на накопичувальних пенсійних рахунках та інвестуються з метою отримання інвестиційного доходу на користь застрахованих осіб, пенсійні активи якого використовуються для оплати

договорів страхування довічних пенсій або одноразових виплат застрахованим особам, а у випадках, передбачених Законом, членам їхніх сімей чи спадкоємцям та на інші цілі, передбачені Законом.

Недержавний пенсійний фонд – недержавний пенсійний фонд, який створений та діє відповідно до законодавства про недержавне пенсійне забезпечення.

Неплатоспроможність – нездатність учасника платіжної системи в строк, установлений договором або визначений законодавством України, в повному обсязі виконати свої зобов'язання щодо переказу коштів.

Непрацездатні громадяни – особи, які досягли встановленого законом пенсійного віку чи визнані інвалідами, у тому числі діти–інваліди,
а також особи, які мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника відповідно до Закону.

Нерезиденти – фізичні особи (іноземні громадяни, громадяни України, особи без громадянства), які мають постійне місце проживання за межами України, в тому числі ті, що тимчасово перебувають на території України; юридичні особи, суб'єкти підприємницької діяльності, що не мають статусу юридичної особи (філії, представництва тощо), з місцезнаходженням за межами України, які створені й діють відповідно до законодавства іноземної держави, у тому числі юридичні особи та інші суб'єкти підприємницької діяльності з участю юридичних осіб та інших суб'єктів підприємницької діяльності України; розташовані на території України іноземні дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представництва, міжнародні організації та їх філії, що мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також представництва інших організацій і фірм, які не здійснюють підприємницької діяльності на підставі законів України.

Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу банку – співвідношення між розміром регулятивного капіталу і сумою активів та позабалансових зобов'язань, зважених на відповідні коефіцієнти кредитного ризику, та сумою вимог для покриття інших ризиків банку.

О

Об’єднання професійних учасників фондового ринку – неприбуткове об'єднання професійних учасників фондового ринку, які проводять професійну діяльність на ринку цінних паперів, а саме: з торгівлі цінними паперами, депозитарної діяльності та управління активами інституційних інвесторів.

Обіг цінних паперів – вчинення правочинів, пов'язаних з переходом прав на цінні папери і прав за цінними паперами, крім договорів, що укладаються у процесі емісії, при викупі цінних паперів їх емітентом та купівлі–продажу емітентом викуплених цінних паперів.

Облігації зовнінніх державних позик України – державні боргові цінні папери, що розміщуються на міжнародних фондових ринках і підтверджують зобов'язання України відшкодувати пред'явникам цих облігацій їх номінальну вартість з виплатою доходу відповідно до умов розміщення облігацій.

Облігація – цінний папір, що посвідчує внесення його першим власником грошей, визначає відносини позики між власником облігації та емітентом, підтверджує зобов'язання емітента повернути власникові облігації її номінальну вартість у передбачений проспектом емісії (для державних облігацій України – умовами їх розміщення) строк та виплатити доход за облігацією, якщо інше не передбачено проспектом емісії (для державних облігацій України – умовами їх розміщення).

Облікова ставка Національного банку України – один із монетарних інструментів, за допомогою якого Національний банк України встановлює для банків та інших суб'єктів грошово-кредитного ринку орієнтир щодо вартості залучених і розміщених грошових коштів.

Оператор послуг платіжної інфраструктури – клірингова установа, процесингова установа та інші особи, уповноважені надавати окремі види послуг у платіжній системі або здійснювати операційні, інформаційні та інші технологічні функції щодо переказу коштів.

Операційний день – частина робочого дня банку або іншої установи – учасника платіжної системи, протягом якої приймаються від клієнтів документи на переказ і документи на відкликання та можна, за наявності технічної можливості, здійснити їх обробку, передачу та виконання. Тривалість операційного дня встановлюється банком або іншою установою – учасником платіжної системи самостійно та закріплюється в їх внутрішніх нормативних актах.

Основні напрями інвестиційної політики – документ, який відповідно до вимог Закону визначає напрями й обмеження інвестування коштів Накопичувального фонду, рівні інвестиційного доходу, суми коштів на адміністративні витрати, видатки на фінансування оплати договорів страхування довічних пенсій та одноразових виплат у відповідному році.

Офіційне видання Національного банку України – друковане видання Національного банку, зареєстроване у встановленому порядку.

Офіційний валютний курс – курс валюти, офіційно встановлений Національним банком України як уповноваженим органом держави.

П

Пайові цінні папери – цінні папери, які посвідчують участь їх власника у статутному капіталі (крім інвестиційних сертифікатів та сертифікатів ФОН), надають власнику право на участь в управлінні емітентом (крім інвестиційних сертифікатів та сертифікатів ФОН) і отримання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів, та частини майна у разі ліквідації емітента (крім сертифікатів ФОН).

Пенсійна виплата – грошова виплата учасникові недержавного пенсійного забезпечення або його спадкоємцям, що здійснюється за рахунок накопичених у недержавному пенсійному фонді та облікованих на індивідуальному пенсійному рахунку грошових коштів у випадках, передбачених Законом.

Пенсійні активи – активи пенсійного фонду, страхової організації, банківської установи, сформовані відповідно до Закону "Про недержавне пенсійне забезпечення", за рахунок яких здійснюються пенсійні виплати.

Пенсійні виплати – грошові виплати в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що здійснюються у вигляді пенсії, довічної пенсії чи одноразової виплати.

Пенсія – щомісячна пенсійна виплата в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, котру отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого Законом пенсійного віку чи визнання її інвалідом, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених Законом.

Перестрахування – страхування одним страховиком (цедентом, перестрахувальником) на визначених договором умовах ризику виконання частини своїх обов'язків перед страхувальником у іншого страховика (перестраховика), резидента або нерезидента, який має статус страховика чи перестраховика, згідно із законодавством країни, в якій він зареєстрований.

Персоніфікований облік – збирання, оброблення, систематизація та зберігання передбаченої законодавством про пенсійне забезпечення і Законом України "Про недержавне пенсійне забезпечення" інформації про учасників недержавного пенсійного забезпечення, відомостей про визначення їх прав на пенсійні виплати за рахунок коштів, накопичених на їх користь, а також для обчислення розміру цих виплат .

Підприємці – суб'єкти господарювання, які здійснюють підприємницьку діяльність, та постійні представництва.

Платіжна вимога – розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача або при договірному списанні отримувача до обслуговуючого платника банку здійснити без погодження з платником переказ визначеної суми коштів з рахунку платника на рахунок отримувача.

Платіжна вимога-доручення – розрахунковий документ, який містить вимогу отримувача безпосередньо до платника сплатити суму коштів та доручення платника банку, що його обслуговує, здійснити переказ визначеної платником суми коштів зі свого рахунку на рахунок отримувача.

Платіжна картка – електронний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу коштів з рахунка платника або з відповідного рахунку банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання коштів у готівковій формі в касах банків через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором.

Платіжна система – платіжна організація, учасники платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу коштів.

Платіжне доручення – розрахунковий документ, який містить доручення платника банку здійснити переказ визначеної в ньому суми коштів зі свого рахунку на рахунок отримувача.

Платіжний баланс – співвідношення між сумою грошових надходжень, отриманих країною з-за кордону, і сумою здійснених нею платежів за кордон протягом певного періоду. До платіжного балансу входять розрахунки за зовнішньою торгівлею, послугами, неторговими операціями, доходи від капіталовкладень за кордоном, торгівлі ліцензіями, від фрахтування та обслуговування кораблів, туризму, утримання дипломатичних і торгових представництв за кордоном, грошові перекази окремих осіб, виплати іншим країнам за позики тощо. Платіжний баланс включає рух капіталів: інвестиції та кредити.

Платіжний інструмент – засіб певної форми на паперовому, електронному чи іншому носії інформації, який використовується для ініціювання переказів. До платіжних інструментів належать документи на переказ та електронні платіжні засоби.

Погашення емісійних цінних паперів – сукупність дій емітента та власників цінних паперів щодо припинення обігу боргових емісійних цінних паперів, виплати їх власникам номінальної вартості цінних паперів і доходу за такими цінними паперами (якщо це передбачено проспектом емісії цінних паперів) або постачання (надання) товарів (послуг) у строки, передбачені проспектом емісії цінних паперів, та анулювання цінних паперів.

Посадові особи професійного учасника фондового ринку – голова та члени наглядової ради, голова й члени колегіального виконавчого органу (голова одноосібного виконавчого органу і його заступники), голова та члени ревізійної комісії (ревізори), корпоративний секретар, головний бухгалтер, голова й члени інших органів професійного учасника фондового ринку, утворення яких передбачено його статутом.

Посередницькі послуги на ринках фінансових послуг – діяльність юридичних осіб чи фізичних осіб – підприємців, якщо інше не передбачено законом, що включає консультування, експертно-інформаційні послуги, роботу з підготовки, укладення та виконання (супроводження) договорів про надання фінансових послуг, інші послуги, визначені законами з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг.

Похідні цінні папери – цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів.

Права за цінними паперами – права, що виникають із зобов'язання емітента за розміщеними ним цінними паперами (право на участь у загальних зборах акціонерів, право на отримання доходу, інші права, визначені законом та/або рішенням емітента).

Представники застрахованих осіб – профспілки або їх об'єднання чи інші уповноважені найманими працівниками органи (представники).

Представники роботодавців – організації роботодавців, їх об'єднання або інші уповноважені роботодавцями органи (представники).

Приватизаційні цінні папери – цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду.

Професійна діяльність з управління активами в частині пенсійних активів – професійна діяльність, яку розуміють у значенні, установленому Законом України "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні", вона пов'язана з управлінням пенсійними активами Накопичувального фонду з метою збереження їх вартості та отримання інвестиційного доходу на користь застрахованих осіб.

Професійна діяльність на фондовому ринку – діяльність акціонерних товариств і товариств з обмеженою відповідальністю з надання фінансових та інших послуг у сфері розміщення й обігу цінних паперів, обліку прав на цінні папери та прав за цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів, що відповідає вимогам, установленим до такої діяльності Законом "Про цінні папери та фондовий ринок" і законодавством.

Професійні учасники депозитарної системи України – Центральний депозитарій, депозитарні установи.

Професійні учасники фондового ринку – юридичні особи, утворені в організаційно–правовій формі акціонерних товариств або товариств з обмеженою відповідальністю, котрі на підставі ліцензії, виданої Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, провадять на фондовому ринку професійну діяльність, види якої визначені законами України.

Р

Регуляторна діяльність – діяльність, спрямована на підготовку, прийняття, відстеження результативності та перегляд регуляторних актів, яка здійснюється регуляторними органами, фізичними та юридичними особами, їх об'єднаннями, територіальними громадами в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією України (254к/96–ВР), Законом "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності" та іншими нормативно–правовими актами.

Регуляторний акт – це прийнятий уповноваженим регуляторним органом нормативно-правовий акт, який чи окремі положення якого спрямовані на правове регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання; прийнятий уповноваженим регуляторним органом інший офіційний письмовий документ, котрий установлює, змінює чи скасовує норми права, застосовується неодноразово та щодо невизначеного кола осіб і який або окремі положення якого спрямовані на правове регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами

господарювання, незалежно від того, чи вважається цей документ відповідно до закону, що регулює відносини у певній сфері, нормативно–правовим актом.

Регуляторний орган – Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, інший державний орган, центральний орган виконавчої влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцевий орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, а також посадова особа будь–якого із зазначених органів, якщо відповідно до законодавства ця особа має повноваження одноособово приймати регуляторні акти.

Регульований (організаційно оформлений) фондовий ринок – фондова біржа, що функціонує постійно на підставі відповідної ліцензії, виданої Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку в установленому нею порядку, і забезпечує проведення регулярних торгів цінними паперами та іншими фінансовими інструментами за встановленими правилами, а також організовує централізоване укладання і виконання договорів щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів.

Реєстр власників іменних цінних паперів – перелік власників іменних цінних паперів, складений відповідно до вимог законодавства Центральним депозитарієм або у випадках, установлених Законом "Про депозитарну систему України", – Національним банком України на певну дату із зазначенням кількості іменних цінних паперів, належних зазначеним власникам на праві власності, номінальної вартості і виду таких цінних паперів та іншої інформації, визначеної Комісією.

Резервна позиція в Міжнародному валютному фонді (далі – МВФ) – вимоги держави–члена до МВФ, що визначаються як різниця між квотою та авуарами МВФ в її (держави-члена) валюті за мінусом грошових авуарів МВФ, отриманих державою-членом у вигляді кредитів МВФ та залишків на рахунку МВФ № 2, що не перевищує однієї десятої процента від квоти держави-члена.

Резервний фонд – фонд, сформований відповідно до законодавчих актів України, які регулюють діяльність господарських товариств, з урахуванням вимог Закону України "Про недержавне пенсійне забезпечення" адміністратором, компанією з управління активами з метою відшкодування збитків, що можуть бути завдані цими юридичними особами під час надання послуг пенсійному фонду внаслідок неналежного виконання зобов'язань перед пенсійним фондом та порушення ними законодавства.

Реорганізація банку – злиття, приєднання, виділення, поділ банку, перетворення його організаційно–правової форми, наслідком яких є передача, прийняття його майна, коштів, прав та обов'язків правонаступникам.

Ринки фінансових послуг – сфера діяльності учасників ринків фінансових послуг з метою надання та споживання певних фінансових послуг. До ринків фінансових послуг належать професійні послуги на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, операцій із

цінними паперами та інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів.

Роботодавець – власник підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, виду діяльності або уповноважений ним орган чи фізична особа, яка відповідно до законодавства використовує найману працю.

Розміщення цінних паперів – відчуження цінних паперів у визначений проспектом емісії цінних паперів спосіб.

Розрахунки у цінних паперах – переказ цінних паперів та/або переказ/списання/зарахування прав на цінні папери та прав за цінними паперами, що здійснюється в порядку, встановленому законом.

Розрахунково-касове обслуговування – послуги, що надаються банком клієнту на підставі відповідного договору, укладеного між ними, які пов'язані з переказом коштів з рахунка (на рахунок) цього клієнта, видачею йому коштів у готівковій формі, а також здійсненням інших операцій, передбачених договорами.

Розрахунково-клірингова діяльність – діяльність з визначення взаємних зобов'язань за договорами щодо цінних паперів і розрахунків за ними.

С

Саморегулівна організація – неприбуткове об'єднання фінансових установ, створене з метою захисту інтересів своїх членів та інших учасників ринків фінансових послуг, йому делегуються відповідними державними органами, що здійснюють регулювання ринків фінансових послуг, повноваження щодо розроблення і впровадження правил поведінки на ринках фінансових послуг та/або сертифікації фахівців ринку фінансових послуг. Законами України з питань регулювання ринків фінансових послуг можуть бути передбачені додаткові повноваження, які можуть делегуватися саморегулівним організаціям.

Сертифікат якості банківських металів – офіційний штамп (клеймо, товарний знак) або письмовий документ визнаного виробника, виробника, що засвідчує пробу банківського металу та ідентифікує назву визнаного виробника чи виробника.

Система розрахунків – платіжна організація, учасники системи розрахунків та взаємовідносини, що виникають між ними щодо здійснення розрахунків за валютні цінності й фінансові інструменти.

Соціальні послуги – послуги, що надаються особам за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, визначених Законом України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”.

Списання цінних паперів (прав на цінні папери та/або прав за цінними паперами) – зменшення кількості цінних паперів (прав на цінні папери та/або прав за цінними паперами) певного випуску на рахунку в цінних паперах власника такого рахунка, що супроводжується виведенням (вилученням) визначеної кількості депозитарних активів за цим випуском у

професійного учасника депозитарної системи або Національного банку України.

Ставки рефінансування Національного банку України – виражена у відсотках плата за кредити, що надаються банкам, яка встановлюється Національним банком України з метою впливу на грошовий оборот та кредитування.

Стандартні зливки – це зливки банківських металів, котрі відповідають стандартам якості, прийнятим LBMA та LPPM, або технічним умовам (ГОСТ 28058–89, ГОСТ 28595–90, прийнятим Міждержавною радою зі стандартизації, метрології і сертифікації, та національним стандартам України ДСТУ ГОСТ 31290:2007, ДСТУ ГОСТ 31291:2007).

Страхова виплата – грошова сума, яка виплачується страховиком відповідно до умов договору страхування при настанні страхового випадку.

Страхова організація – страховик, який має ліцензію на здійснення страхування життя, а також ліцензію на здійснення страхування довічних пенсій та здійснює страхування і виплату довічних пенсій за рахунок коштів накопичувальної системи пенсійного страхування.

Страхова сума – грошова сума, в межах якої страховик відповідно до умов страхування зобов'язаний провести виплату при настанні страхового випадку.

Страхове відшкодування – страхова виплата, яка здійснюється страховиком у межах страхової суми за договорами майнового страхування і страхування відповідальності при настанні страхового випадку.

Страховий випадок – подія, передбачена договором страхування або законодавством, котра відбулася і з настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхової суми (страхового відшкодування) страхувальнику, застрахованій або іншій третій особі.

Страховий платіж (страховий внесок, страхова премія) – плата за страхування, котру страхувальник зобов'язаний внести страховику згідно з договором страхування.

Страховий ризик – певна подія, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання.

Страховий стаж – період (строк), протягом котрого особа підлягала державному соціальному страхуванню, якою або за яку сплачувався збір на обов'язкове державне пенсійне страхування згідно із законодавством, що діяло раніше, та/або підлягає загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню згідно із Законом України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” і за який сплачено страхові внески.

Страхові агенти – фізичні особи або юридичні особи, котрі діють від імені та за дорученням страховика і виконують частину його страхової діяльності, а саме: укладають договори страхування, одержують страхові платежі, виконують роботи, пов'язані із здійсненням страхових виплат та страхових відшкодувань. Страхові агенти є представниками страховика і

діють у його інтересах за винагороду на підставі договору доручення із страховиком.

Страхові брокери – юридичні або фізичні особи, які зареєстровані у встановленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності та здійснюють за винагороду посередницьку діяльність у страхуванні від свого імені на підставі брокерської угоди з особою, котра має потребу у страхуванні як страхувальник.

Страхові внески – кошти відрахувань на соціальне страхування, збір на обов'язкове державне пенсійне страхування та страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, сплачені (які підлягають сплаті) згідно із законодавством, що діяло раніше; надходження від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, котрі спрямовуються на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

Страхувальники – роботодавці й інші особи, котрі відповідно до закону сплачують єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та/або є платниками відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування".

Страхування – це вид цивільно–правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних і юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) і доходів від розміщення коштів цих фондів.

Строк обігу облігацій – строк, який починається з дня, що настає за днем реєстрації Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати розміщення облігацій і видачі свідоцтва про реєстрацію випуску облігацій, та закінчується днем, що передує дню початку погашення таких облігацій відповідно до проспекту їх емісії.

Суб'єкти господарювання – юридичні особи–резиденти і фізичні особи–підприємці.

Т

Торгівля банківськими металами – це купівля, продаж банківського металу, конвертація одного банківського металу в інший, здійснення операцій з деривативами, базовим активом котрих є банківські метали.

Торговець – суб'єкт підприємницької діяльності, який, відповідно до договору з еквайром або платіжною організацією, приймає до обслуговування платіжні інструменти з метою проведення оплати вартості товарів чи послуг (включаючи послуги з видачі коштів у готівковій формі).

У

Уповноважена особа банку – особа, котра на підставі статуту або угоди має повноваження представляти банк та вчиняти від його імені певні дії, що мають юридичне значення.

Уповноважений банк – банк, котрий має генеральну ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій.

Учасник накопичувальної системи пенсійного страхування – фізична особа, яка сплачує страхові внески до накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та прийняла рішення про спрямування цих внесків до пенсійного фонду – суб'єкта другого рівня у порядку, встановленому Законом України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування".

Учасник недержавного пенсійного забезпечення – фізична особа, на користь якої сплачуються (сплачувалися) пенсійні внески до пенсійного фонду або на пенсійний депозитний рахунок у банку і яка має право на недержавне пенсійне забезпечення на умовах і в порядку, визначених пенсійним контрактом, договором про відкриття пенсійного депозитного рахунка чи договором страхування довічної пенсії та Законом, або яка отримує пенсійні виплати із пенсійного фонду.

Учасник пенсійного фонду – фізична особа, на користь якої сплачуються (сплачувалися) пенсійні внески до пенсійного фонду та яка має право на отримання пенсійних виплат чи отримує такі виплати з пенсійного фонду згідно із Законом.

Учасник/член платіжної системи – юридична особа, що на підставі договору з платіжною організацією платіжної системи надає послуги користувачам платіжної системи щодо здійснення переказу коштів за допомогою цієї системи та відповідно до законодавства України має право надавати такі послуги.

Учасники банківської групи – банки, інші фінансові установи, банківські холдингові компанії, компанії з надання допоміжних послуг, які мають спільного контролера.

Учасники депозитарної системи України – Національний банк України, професійні учасники депозитарної системи України, депозитарії–кореспонденти, фондові біржі, клірингові установи, Розрахунковий центр, емітенти, торговці цінними паперами, компанії з управління активами, депоненти.

Учасники ринку фінансових послуг – особи, котрі відповідно до закону мають право надавати фінансові послуги на території України; особи, які провадять діяльність з надання посередницьких послуг на ринках фінансових послуг; об'єднання фінансових установ, включені до реєстру саморегулівних організацій, що ведеться органами, які здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг; споживачі фінансових послуг. Законами з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг можуть визначатися інші учасники ринків фінансових послуг.

Учасники фондового ринку – емітенти або особи, що видали неемісійні цінні папери, інвестори в цінні папери, інституційні інвестори, професійні учасники фондового ринку, об'єднання професійних учасників фондового

ринку, у тому числі саморегулівні організації професійних учасників фондового ринку.

Ф

Фактичний строк користування фінансовим кредитом – строк, перебіг якого починається з наступного дня після календарної дати отримання фінансового кредиту та закінчується календарною датою фактичного повернення фінансового кредиту та повної сплати процентів за ним та інших платежів, якщо це передбачено умовами договору, або датою звернення ломбардом стягнення на предмет застави. У разі повернення фінансового кредиту в день його отримання фактичний строк дорівнює одному дню.

Фізична поставка банківських металів – це операція, що супроводжується фізичним переміщенням банківських металів між учасниками операції.

Фізичні особи-резиденти – громадяни України, іноземці, особи без громадянства, які мають постійне місце проживання на території України, у тому числі ті, що тимчасово перебувають за кордоном.

Фінансова послуга – операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Фінансова стабільність – стан фінансової системи, в якому вона здатна належним чином забезпечити можливість ефективно виконувати свої ключові функції, такі як фінансове посередництво та забезпечення здійснення платежів, і таким чином сприяти стійкому економічному зростанню, а також протистояти негативному впливу кризових явищ на економіку.

Фінансова установа – юридична особа, котра відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, у випадках, прямо визначених законом, та внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку. До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг, а у випадках, прямо визначених законом, – інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг.

Фінансова холдингова компанія – юридична особа, основним видом діяльності якої є участь у статутному капіталі юридичних осіб, та діяльність фінансових установ, котрі є її дочірніми та/або асоційованими компаніями, є основною.

Фінансовий кредит – кошти, які надаються у позику юридичній або фізичній особі на визначений строк і під процент.

Фінансовий кредит ломбарду – надання ломбардом коштів у позику, забезпечених заставою, на визначений строк та під процент.

Фінансові активи – кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів.

Фінансові інструменти – цінні папери, строкові контракти (ф'ючерси), відсоткові строкові контракти (форварди), строкові контракти на обмін (на певну дату в майбутньому) у разі залежності ціни від відсоткової ставки, валютного курсу або фондового індексу (відсоткові, курсові чи індексні свопи), опціони, що дають право на купівлю або продаж будь-якого із зазначених фінансових інструментів, у тому числі тих, що передбачають грошову форму оплати (курсові та відсоткові опціони).

Фондовий ринок (ринок цінних паперів) – сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо розміщення, обігу й обліку цінних паперів і похідних (деривативів).

Франшиза – частина збитків, що не відшкодовується страховиком згідно з договором страхування.

Ц

Центральний контрагент – юридична особа, яка провадить клірингову діяльність, набуває взаємні права й обов'язки сторін правочинів щодо цінних паперів, зобов'язання за якими допущені до клірингу, та стає покупцем для кожного продавця і продавцем для кожного покупця.

Цільові облігації – облігації, виконання зобов'язань за якими здійснюється шляхом передачі товарів та/або надання послуг відповідно до вимог, установлених проспектом емісії (для державних облігацій України – умовами їх розміщення), а також шляхом сплати коштів власнику таких облігацій у випадках та порядку, передбачених проспектом емісії облігацій (для державних облігацій України – умовами їх розміщення).

Цінним папером є документ установленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право, визначає взаємовідносини емітента цінного папера (особи, яка видала цінний папір) і особи, що має права на цінний папір, та передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам.

Цінова стабільність – збереження купівельної спроможності національної валюти шляхом підтримання у середньостроковій перспективі (від 3 до 5 років) низьких, стабільних темпів інфляції, що вимірюються індексом споживчих цін.

Ч

Чиста вартість активів пенсійного фонду – різниця між вартістю активів пенсійного фонду на день проведення підрахунку та сумою зобов'язань пенсійного фонду, що підлягають виконанню на день проведення підрахунку.

Чиста вартість одиниці пенсійних активів – розрахункова вартість одиниці пенсійних активів, яка визначається в порядку, передбаченому Законом України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”, шляхом ділення чистої вартості пенсійних активів на загальну кількість одиниць пенсійних активів станом на день розрахунку.

Чиста вартість пенсійних активів – різниця між вартістю пенсійних активів на день проведення розрахунку та загальною сумою зобов'язань Накопичувального фонду, що підлягають виконанню на день проведення розрахунку, яка розраховується за методикою та в порядку, визначеними Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, та Національним банком України.

Ю

Юридичні особи–нерезиденти – юридичні особи з місцезнаходженням за межами України, які створені й діють відповідно до законодавства іноземної держави.

Юридичні особи–резиденти – юридичні особи з місцезнаходженням на території України, які здійснюють свою діяльність на підставі законів України.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Слав'юк Н. Р., Глущенко С. В. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. Київ : НаУКМА, 2022. 206 с.
2. Унинець–Ходаківська В. П. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2021. 392 с.

Додаткова:

1. Онищенко В. О., Завора Т. М. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. Полтава : ПолтНТУ, 2017. 409 с.
2. Єш С. М. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2022. 400 с.

Інформаційні ресурси:

1. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 р. № 2664–III. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664–14 (дата звернення: 15.04.2025).
2. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121–III. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121–14 (дата звернення: 15.04.2025).
3. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 р. № 679–XIV. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679–14 (дата звернення: 15.04.2025).
4. Про кредитні спілки : Закон України від 20.12.2001р. № 2908–III. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2908–14 (дата звернення: 15.04.2025).
5. Про цінні папери та фондовий ринок : від 23.02.2006 р. № 3480–IV. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3480–15 (дата звернення: 16.03.2025).
6. Про депозитарну систему України : Закон України від 06.07.2012 р. № 5178–VI. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5178–17 (дата звернення: 16.03.2025).
7. Про віднесення операцій з фінансовими активами до фінансових послуг та внесення змін до розпорядження Державної комісії зрегулювання ринків фінансових послуг України : розпорядження Нацкомфінпослуг від 06.02.2014 р. № 352. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0342–14 (дата звернення: 17.04.2025).
8. Правила (умови) здійснення діяльності з торгівлі цінними паперами: брокерської діяльності, дилерської діяльності, андерайтингу, управління цінними паперами. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0052–07 (дата звернення: 17.04.2025).
9. Про депозитарну систему : Закон України 06.07.2012 № 5178–VI. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5178–17 (дата звернення: 17.03.2025).

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Божидарнік Н. В. Валютні операції : підручник. Київ : ЦУЛ, 2013. 688 с.
2. Буц О. В, Оглобліна В. О. Формування портфелю цінних паперів банку. *Молода наука – 2023* : матеріали XVI університ. наук.–практ. конф. студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених (17–22 квіт. 2023 р.). Запоріжжя : ЗНУ. С. 374–375.
3. Єш С. М. Фінансовий ринок : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2009. 230 с.
4. Коваленко Ю. В., Оглобліна В. О. Інноваційна діяльність фінансового ринку як перспектива розвитку економіки України. *Актуальні питання сталого науково–технічного та соціально–економічного розвитку регіонів* : матеріали II всеукр. наук.–практ. конф. за участю молодих науковців (18–20 жовт. 2022 р.). Запоріжжя : ЗНУ, 2022. С. 135–137.
5. Криховецька З. М. Фінансовий ринок : навч. посіб. 3–є вид., перероб. та допов. Івано–Франківськ, 2014. 430 с.
6. Метеленко Н. Г., Оглобліна В. О., Оглобліна В. С. Прибутковість банків країн ЄС зі схожими макроекономічними характеристиками. *Інженерні інновації та розбудова національної економіки* : матеріали І міжнарод. наук.–практ. конф. Інженер. навч.–наук. ін.–ту ім. Ю. М. Потебні ЗНУ (09–10 трав. 2024р., м. Запоріжжя) / наук. ред. Н. Г.Метеленко. Одеса : Олді+, 2024.
7. Метеленко Н. Г., Оглобліна В. О., Сіліна І. В., Ткаченко Є. Ю. Ринок фінансових послуг : навч.–метод. посіб. для здобувачів ступеня вищ. освіти магістра спец. 072 “Фінанси, банк. справа, страхування та фонд. Ринок” освіт.–проф. програми “Упр. держ. та місц. фінансами”, “Упр. фінансами підприємниц. структур”. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. 147 с.
8. Метеленко Н. Г., Оглобліна В. О., Межуєв О. О. Фінансові небанківські посередники як інструмент забезпечення економічного зростання держави. *Фінансові інструменти сталого розвитку економіки* : матеріали VII Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 10 квіт. 2025 р.) Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2025.С. 308-312.
9. Метеленко Н. Г., Оглобліна В. О., Доскоч В. І. Портфель цінних паперів банку: підходи до управління. *Актуальні питання сталого науково–технічного та соціально–економічного розвитку регіонів* : матеріали III всеукр. наук.–практ. конф. за участю молодих науковців (17–20 жовт. 2023 р.). Запоріжжя: ЗНУ, 2023. С. 457–459.
10. Metelenko N. G., Klopov I. O., Ogloblina V. O. Instruments for ensuring the financial stability of the state duringwar. *Science of XXI century: development, main theories and achievements :* collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VII International Scientific and Theoretical Conference, November 15, 2024. Helsinki, Republic of Finland: International Center of Scientific Research, 2024. 30-33.
11. Оглобліна В. О. Врахування факторів впливу на банківську систему України: регіональний аспект економічної безпеки. *Екологічний вектор*

модернізації економіки та освіти – європейський контент сталого розвитку регіонів : монографія / за заг. ред. Н. Г. Метеленко. Тернопіль : Паляниця В. А., 2016. С. 109–119.

12. Ogloblina V., Lysenko A., HuzenkoV. Institute of financial mediation of Ukrainein the contex to Europeanin tegration processes. *Інженерні інновації та розбудова національної економіки* : матеріали І міжнарод. наук.–практ. конф. Інженер. навч.–наук. ін.–ту ім. Ю. М. Потебні ЗНУ (09–10 трав. 2024 р., м. Запоріжжя) / за наук. ред. Н. Г. Метеленко.Одеса : Олді+, 2024.

13. Оглобліна В. О., Загородній С. А., Тушевський Д. М. Інтеграція страхового ринку України до Європейського економічного простору. *Інженерні інновації та розбудова національної економіки* : матеріали І між народ. наук.–практ. конф. Інженер. навч.–наук. ін.–ту ім. Ю. М. Потебні ЗНУ (09–10 трав. 2024 р., м. Запоріжжя) / наук. ред. Н. Г. Метеленко. Одеса : Олді+, 2024.

14. Оглобліна В. О., Моргун К. С., Москалець О. О., Плиска В. В. Роль фінансового посередництва у розвитку фінансового ринку: європейський досвід. Молода наука - 2025 : зб. наук. пр. студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених : у 5 т. (14-18 квіт. 2025 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя: ЗНУ, 2025. Т. 5.

15. Оглобліна В. О., Ардикуце І. О., Коваль І. М. Європейські інтеграційні процеси розбудови інвестиційного ринку. *Інженерні інновації та розбудова національної економіки* : матеріали ІІ Міжнарод. наук.-прак. Конф. Інженерного навч.-наук. ін.-ту ім. Ю. М. Потебні (15-16 трав. 2025р., м. Запоріжжя) / наук. ред. Н. Г. Метеленко. Одеса : Гельветика, 2025.

16. Оглобліна В. О., Оглобліна В. С., Рева В. О. Стратегії управління портфелем активів комерційних банків в умовах розбудови національної економіки. *Інженерні інновації та розбудова національної економіки* : матеріали ІІ Міжнарод. наук.-практ. конф. Інженерного навч.-наук. ін.-ту ім. Ю. М. Потебні (15-16 трав. 2025р., м. Запоріжжя) / наук. ред. Н. Г. Метеленко. Одеса : Гельветика, 2025.

17. Оглобліна В. О., Лисенко А. П., Пінчук І. М., Моргун К. С. Вплив процесів євроінтеграції на фінансовий ринок України. *Актуальні питання сталого науково–технічного та соціально–економічного розвитку регіонів* : матеріали ІІІ всеукр. наук.–практ. конф. за участю молодих науковців (17–20 жовт. 2023 р.). Запоріжжя : ЗНУ, 2023. С. 476–478.

18. Оглобліна В. О., Ардикуце І. О., Лукашов М. С. Концептуальні підходи до управління портфелем активів комерційного банку в сучасних умовах. *Економіко–правові аспекти господарювання: сучасний стан,ефективність та перспективи* : матеріали Х міжнарод. наук.–практ. конф. (Одеса, 4–5 жовт. 2024 р.). Одеса : ОНЕУ, 2024. С. 705–707.

19. Оглобліна В. О., Нетяга А. В., Моргун К. С. Роль фінансового сектору в успішній відбудові та сталому розвитку України. *Геостратегічні трансформації та траєкторія національної безпеки в контексті відбудові і сталого розвитку України* : матеріали міжнарод. наук.–практ. конф. (25–26 трав. 2023 р., м. Запоріжжя) / наук. ред. Н. Г. Метеленко. Одеса : Олді+, 2023. С.

136–139.

20. Оглобліна В. О., Ардикуце І. О., Лукашов М. С. Розвиток вітчизняних фінансових технологій в контексті європейського досвіду. *Формування концепції цифрової трансформації освіти та соціально–відповідального цифрового громадянина у контексті європейського досвіду* : матеріали міжнарод. наук.–практ. конф. 21–22 листоп. 2024 р. / ред.–упоряд. В. Г. Воронкова. Львів ; Торунь : Liha–Pres, 2024.

21. Ткаченко Є. Ю., Оглобліна В. О., Попова А. О. Теоретичні аспекти діяльності фінансових посередників в Україні. *Review of transport economics and management* : зб. наук. пр. Укр. держ. ун–ту науки і технологій. 2023. № 10(26). С. 187–196.

22. Шкварчук Л. О. Фінансовий ринок : навч. посіб. Київ : Знання, 2013. 382 с.

23. Bolton P., Jeanne O. Structuring and Restructuring Sovereign Debt: The Roleof a Bankruptcy Regime. IMF Working Paper Research Department. 2010. 27 p.

24. Mishkin F. S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. Toronto : Pearson Education Hardcover, 2012. 622 p.

25. MetelenkoN. G., Klopov I. O., Ogloblina V. O. Instruments for ensuring the financial stability of the state duringwar. *Science of XXI century: development, main theories and achievements* : collection of scientific papers “SCIENTIA” with Proceedings of the VII International Scientific and Theoretical Conference, November 15, 2024. Helsinki, Republic of Finland. International Center of Scientific Research, 2024. P. 30–33.

26. Musgrave R. A., Musgrave P. B. Public Finance in Theory and Practice. 3rd ed. New York : Mcgraw–Hill College, 2003. 664 p.

27. Organization of Economic Cooperation and Development : OfficialWeb Portal. URL: http://www. oecd.org.

28. Vulnerability Indicators, International Monetary Fund / Foreign Affairs Department : Technical Note. April 30, 2003. URL: www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp10232.pdf.

Навчальне видання

(*українською мовою*)

Метеленко Наталя Георгіївна
Оглобліна Вікторія Олександрівна
Сіліна Ірина Вадимівна

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

Конспект лекцій
для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності 072 : “Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок” освітньо–професійної програми “Фінанси держави та підприємницьких структур” денної та заочної форм здобуття освіти

Рецензенти: *В. В. Храпкіна, І. І. Соболєва*
Відповідальний за випуск *О. О. Шапуров*
Коректор *В. О. Оглобліна*